

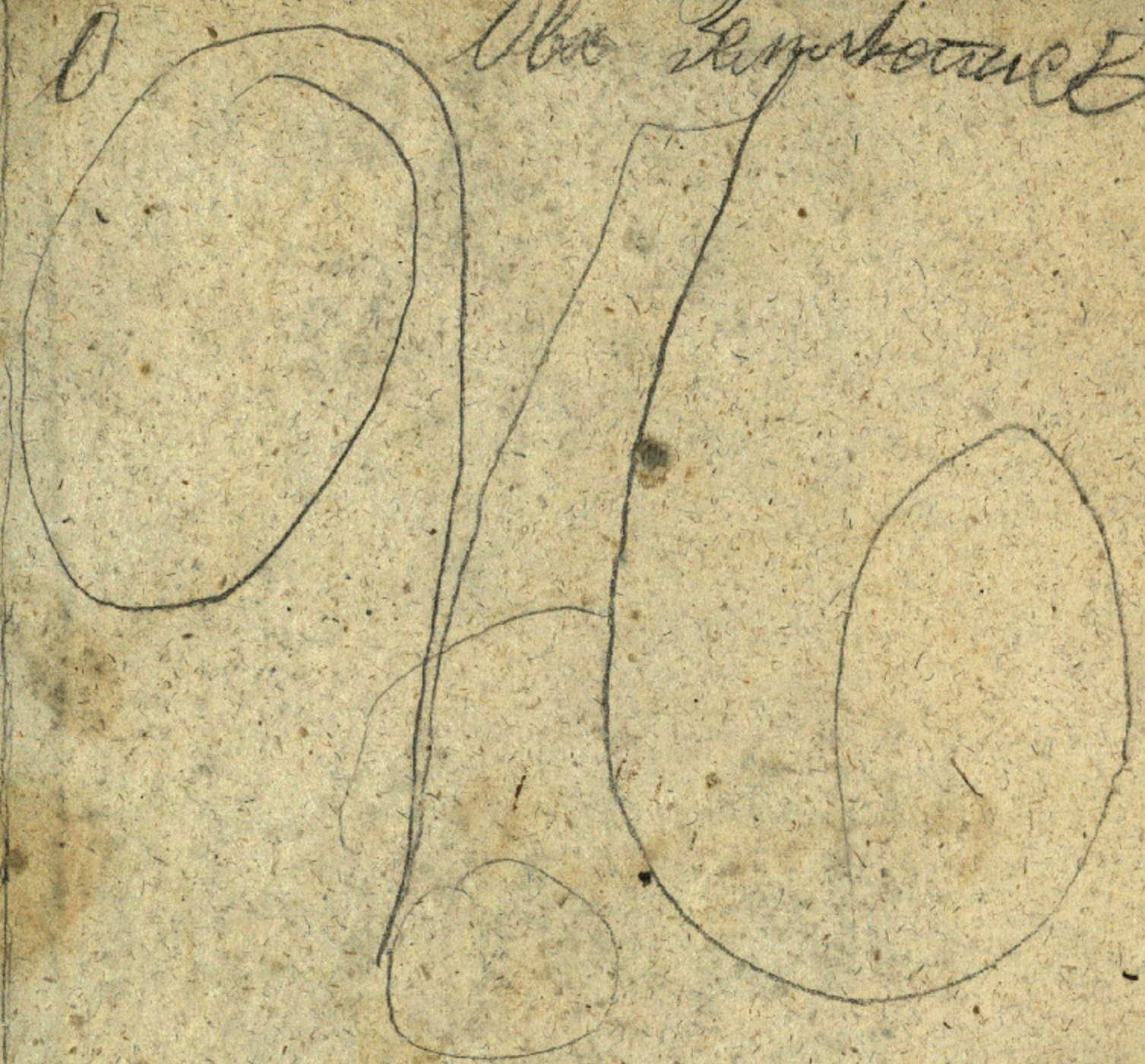
БИБЛИОТЕКА
СРПСКЕ ПРАВ. ВЕЛ. ГИМНАЗИЈЕ
НОВИ САД

3867

203083

Small blank paper label on the left edge of the book cover.

Die Fingerringe

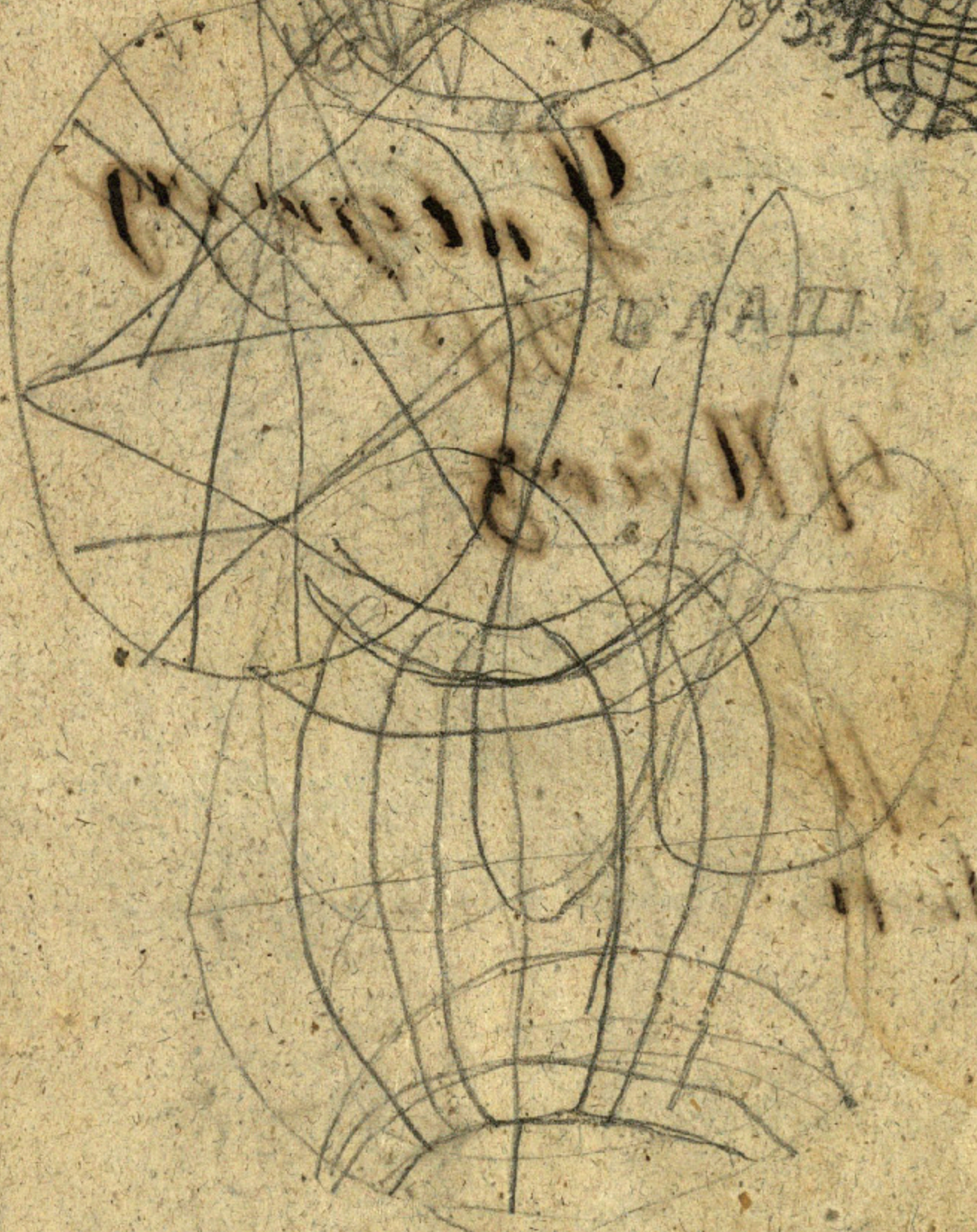
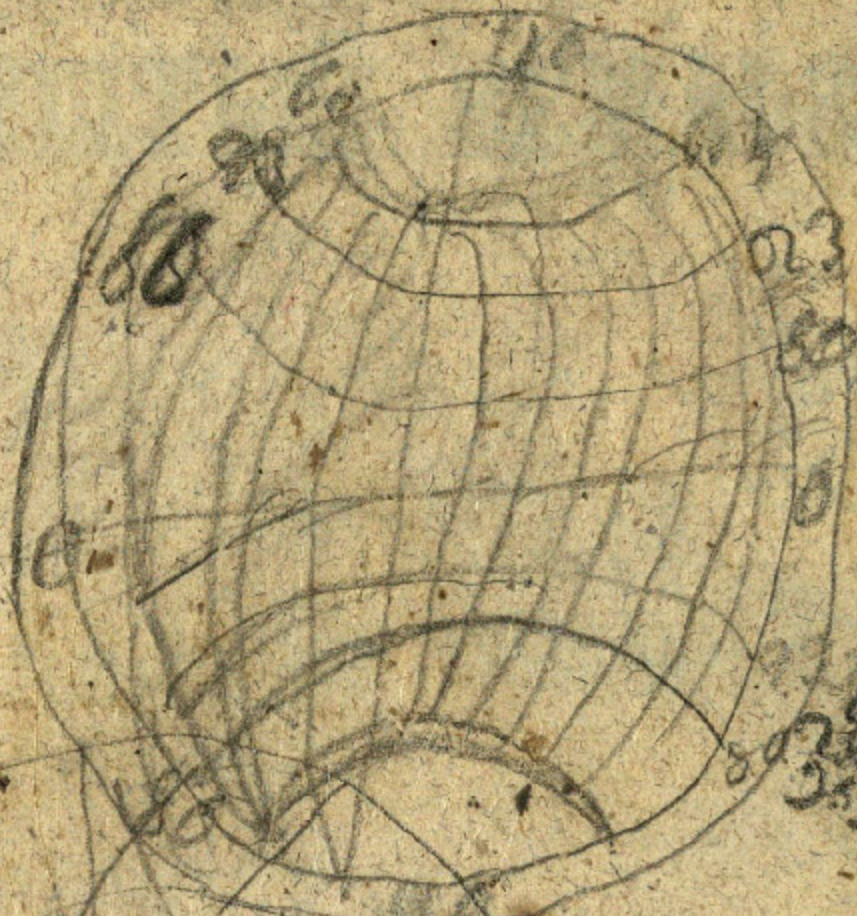

Handwritten notes and numbers, including '27' and '33', and a signature or name written vertically.

27

33

Handwritten signature or name, possibly 'Fingerringe' or similar, written vertically.

U A A III R A

U A A III R A

U A A III R A

C. U.

C. U.

Handwritten text in Cyrillic script, including words like "Монахъ" and "Крестовникъ".

Vertical handwritten text: "Мла", "Прос", "3. 3. 3", "3. 3. 3".

333 3413

Handwritten text: "Ильинъ", "Ильинъ", "31 3".

924.3412

Толк

Handwritten text: "Минъ", "31 3".

34 35 43 54 3

Handwritten text: "323 13", "538 85 91 3", "449 3 14".

595 2 15

ОБШТЫЙ ЗЕМЬОПИСЪ

ЗА

СРЪСКЕ ГИМНАЗИЕ.

(Прегледала и одобрила школка комисія.)

Цена в 6. гр. чарш.

У БЕОГРАДУ,

при државной кнѣгопечатнѣи

1861.

ОБЩЕСТВЕННАЯ БИБЛИОТЕКА

С. ПЕТЕРБУРГ

1881

С. ПЕТЕРБУРГ

ОБЩЕСТВЕННАЯ БИБЛИОТЕКА

1881

У В О Д Ъ.

---

§ 1. Сва велика тела, што су у ваздуху, зовемо у науци єднимъ именовъ *звезде*. Звезда є и сунце, и месецъ, па и наша земля; єрь є свуда око нѣи ваздухъ. Све звезде у скупу єсу *светъ*.

§ 2. Звезде су:

1. *Сунца*, коя имаю сама одъ себе светлостъ. Сунца зовемо *стоеће* или *непокретне звезде*, єрь стое на єдномъ месту, или баръ мы неопажамо, кадъ свое место меняю.

2. *Планете*, коє одъ сунца примаю свою светлостъ, и око нѣга се окрећу, нестое дакле на єдномъ месту, па ій зато зовемо *крећуће се звезде*.

3. *Комете*, коє обично зовемо *репате звезде* зато, што имаю неку светлостъ као репъ. Ове звезде изближе не познаємо.

§ 3. Планете су:

1. *Велике*, или *главне*, коє се окрећу око самогъ сунца.

2. *Мале* планете, коє се око главны планета окрећу, па се съ овима у друштву окрећу и око сунца. Мале планете зову се у науци *пратиоци*.

§ 4. Наука, коя насъ учи, да познамо землю, зове се *Земљописъ* (Географія). Кадъ се о земљи као о некой звезде говори, быће *Земљописъ математичкій*; кадъ се говори о томє, каква є земля, осо-

бито на своіой површини, быће *Земљописъ физичкій*; а кадъ се говори о земљи, као о месту, где люди живе, быће *Земљописъ политичкій*.

Нешто о математичкомъ земљопису.

§ 5. Кадъ говоримо о земљи као звезде, треба да знамо: 1. каква є звезда земля; 2. како изгледа споља, т. є. каква іой є форма; 3. како є делимо; 4. колико є велика; и 5. како се окреће.

§ 6. Земля *велика* є планета, дакле таква звезда, коя нема сама одъ себе светлости, него коя светлостъ добія одъ друге, стоєће звезде, око коє се окреће.

Земля се окреће око *сунца*, коє є нъой стоєћа звезда. А око саме землѣ окреће се *месець*, кои є земљи *мала планета* или *пратилаць*. И месець добія светлостъ одъ сунца.

§ 7. Осимъ землѣ и месеца окрећу се око сунца и многе друге велике и мале планете. Сунце са свима своимъ великимъ и малимъ планетама у скупу зове се: *сунчана система* или *сунчанъ строй* (соларна система). Око нашегъ сунца окрећу се 45 велики и 21 мала планета. Ово су знатніє велике планете: *Меркуръ, Венера, Земля, Марсъ, Юпитеръ, Сатурнъ, Уранъ и Нептунъ*. Између *Марса* и *Юпитера* има іошъ око сунца 35 узгредны велики планета, коє се зову: *Астероиди* или *Планетоиди*.

Земля є међу великимъ планетама по близкоћи до сунца трећа на реду; а по величини є пета велика планета (по величини овако иду велике планете: *Юпитеръ, Сатурнъ, Нептунъ, Уранъ, Земля*).

§ 8. Земля изгледа као нека кугла, съ две супротне стране мало стиснута, а по среди свуда изпупчена. Да є земля округла дознаємо одовудъ:

1. Кадъ помрча мѣсець, онда видимо, да є у мѣсецу сенка одъ землѣ округла.

2. Више су пута досадъ опловили землю, па се онамо вратили, одкудъ су пошли; а то не бы могло быти, да земля нїє округла.

3. Кадъ путуємо одъ юга северу, или одъ севера югу, губимо изъ очію неке звезде, а друге нове виђамо.

4. Кадъ путуємо, особито по пространимъ равницама, найпре угледамо високе ствари: н. п. врѡве брегова, кула и т. д., па што ближе тимъ стварма долазимо, видимо їй све болѣ, па напоследку кадъ смо сасвимъ близу, угледамо и самъ нѡіовъ темель; а кадъ се удаљавамо одъ високи стварїй, нѡіове врѡве напоследку губимо изъ очію.

5. Све су звезде округле, па и по томе се може рећи, да є и земля округла.

§ 9. *Пречникъ в землѣ* свака права линїя, кою бы съ єдногъ края землѣ до другогъ провукли крозь саму средину землѣ. Узима се обично, да є пречникъ землѣ дугачакъ 1720 миля.

§ 10. Онай пречникъ, кои бы вукли съ єдногъ плѡснатогъ края до другогъ крозь средину землѣ, зове се: *осовина землѣ*. Два су края те осовине *поли* (полуси.) Єданъ є *поль северный*, а другїй *южный*.

§ 11. *Равнитель* или *екваторъ* она є округла линїя, коя се око землѣ вуче онде, где є земля *наипупчастїя*. Екваторъ є равно удалънъ одъ обадва пола, и за то стои управъ на средини површине одъ землѣ.

Екваторъ дели землю на две равне полутине, на *северну* и *южну*. Ове се полутине зову *хемисфере*.

Екваторъ, као и свако друго коло, делимо на 360 међу собомъ єднако велики делова; или степена (града).

§ 12. *Полуданикъ* или *Меридіанъ* є коло, кое вучемо одъ єдногъ пола до другогъ преко экватора.

Свако место има свой меридіанъ ; и зато има врло много меридіана. Но међу свима меридіанима узима се єданъ за првый меридіанъ одъ острова *Феро*, или одъ *Париза*, или одъ *Лондона*, или *Гренича*.

Првый меридіанъ дели землю на две полутине *источну* и *западну*.

Као што є и меридіанъ коло, и нѣга делимо на 360 степена.

§ 13. *Паралелный* є кругъ оно коло, кое око землѣ повлачимо тако, да свуда буде одъ экватора єднако далеко. Међу паралелнимъ круговима знаменитіи су : 1. Два *обртна круга* (*тропски кругови*) кои северно и южно одъ экватора леже на $23\frac{1}{2}$ града. 2. Два *полска круга*, кои одъ оба пола къ экватору $23\frac{1}{2}$ града одстоє. Єданъ є северный а другій є южный полскій кругъ.

§ 14. Кадъ смо на пространой равници или на мору, чини намъ се, да є са свію страна унаоколо пало небо на землю. Савъ тай просторъ, што очима прегледати можемо, зовемо обично *хоризонтъ*.

§ 15. *Еклиптика* є коло, кое косо повлачимо преко наше землѣ тако, да экваторъ на две половине пресече. Еклиптика показує путь, коимъ, као што се нама чини, сунце око землѣ сваке године обилази.

§ 16. По сунцу делимо землю на четири стране света: на *истокъ*, *западъ*, *югъ*, и *северъ*. *Истокъ* є онде, одкудъ сунце излази; *западъ* є, где сунце залази; кадъ се лицемъ окренемо истоку; онда ће намъ съ десне стране быти *югъ*, а съ леве *северъ*.

§ 17. *Поясеви* землѣ или *зоне* простори су, кои леже међу полима, полскимъ и обртнимъ круго-

вима све до екватора. Обртни и полски кругови деле земљу на петъ поясева :

1. *Топлый поясъ*, кои заузима просторъ съ обе стране екватора све до обртны кругова. На овомъ е простору землѣ свагда велика вруѣина.

2. *Северный умереный поясъ*, кои на северной полутини заузима просторъ, међу обртнимъ и севернимъ полскимъ кругомъ.

3. *Южный умереный поясъ*; кои на южной полутини землѣ заузима просторъ кои е између обртногъ и южногъ полскогъ круга.

У оба простора землѣ подъ умеренимъ поясомъ умерена е вруѣина и зима.

4. *Северный леденый поясъ*, одъ северногъ полскогъ круга до северногъ пола.

5. *Южный леденый поясъ*, одъ южногъ полскогъ круга до южногъ пола.

У оба простора землѣ, кои су подъ ова два пояса, велика е зима.

§ 18. Вештачки начинѣна справа, коя показуе, каква е земля, зове се *глобъ*. На глобу су написани сви кругови, кое смо до садъ споменули. Обручъ начинѣнъ око глоба, показуе меридіанъ за свако место; па се зато тай обручъ зове *обштій меридіанъ*. Кадъ се на артии покаже у два кола, каква е земля, то е *планиглобъ*. А кадъ се на артии покаже каква е нека држава, или некій већій или маньій просторъ землѣ, то се зове *мапа* или *карта* те државе, и тогъ простора землѣ. Овакве се мапе често само за то праве, да се покаже, како теку реке, и како леже брегови, и колико су високи.

§ 19. Кадъ оћемо да одредимо, где и како лежи неко место на земљи, или нека држава: то гледа-

мо, колико є удално то место одь *екватора*, и *првогь меридіана*.

Удалявань одь *екватора* къ *полима* зове се *географійска ширина земля*; а удалявань одь *првогь меридіана* єсте нѣна *географійска дужина*. Па као што земля има два пола: *северный* и *южный*, нѣна є *ширина* *двояка*, *северна* и *южна*; а и *дужина* *юй* є *двояка*, *источна* и *западна*, єрь *првый меридіань* дели землю на две *полутине*: на *источну* и *западну*.

Она места, коя леже подь *екваторомь*, немаю свое *географійске ширине*; а коя су подь *првимь меридіаномь*, немаю свое *географійске дужине*. Сва остала места имаю свою *географійску* и *дужину*, и *ширину*.

Бадь оѣмо да сазнамо, како лежи неко место, т. є. коя му є *географійска дужина* и *ширина*, онда глобь тако окреѣмо око нѣгове *осовине*, да то место доѣе подь онай *обручь*, што є *обштій меридіань*; па онда на томь *обручу* изброимо *граде* одь *екватора* *починюѣи*, и ти ће *гради* быти *географійска ширина* тогь места; а на *екватору* ѣмо *изнаѣи* *степене*, колико є далеко то место одь *првогь меридіана*, и ти ће *степени* показати *географійску дужину* тогь места. Свагда узь *ширину* треба *придати*, да ли є *северна* или *южна*; а узь *дужину* да ли є *источна* или *западна*.

§ 20. Земля има свое *површине* преко 9 *милиона* *четвороугалны*, (*четвртасты*, *квадратны*) *миля*. *Четвороугална* є *миля* коя има *милю* у *дужини*, *милю* у *ширини*. *Осовина* *земль дугачка* є до 1720 *миля*; а у *екватору* има 5100 *миля*.

§ 21. Земля се *двояко* *креѣе*.

Она се *окреѣе* око *саме себе*, дакле око свое *осовине* одь *запада* къ *истоку*. Земля се *єдань*

путь око свое осовине окрене у 24 сата, и то се зове астрономскій дань. При овомъ кретаю едань є део земль, кои є окренуть сунцу, осветльнь: а другій є у мраку; па зато одь окретаня земль око свое осовине постає *дань и ноћь*.

2. Земля се окреће око сунца; и то кретань сврши она за 365 дана, и 6 сатій. Ово се време зове година. Отудь, што се земля око сунца окреће, постаю у ньой промене у погоди (времену), па зато имамо *пролеће, лето, есенъ и зиму*.

Нешто изъ физичкогъ земльописа.

§ 22. Мы незнамо, каква є земля у своіой средини, да ли є шупля, или одь стене; да ли є у среди земль ватра или вода. Мы само знамо, каква є површина земль, и на той површини опажамо *ваздухъ, воду и суву землю*.

§ 23. Ваздухъ окружава површину земль са своію страна, и узима се, да га има на 10 миля одь земль далеко. Онај ваздухъ, у комъ дишемо, зове се *атмосфера*. Промене кое у атмосфери биваю, зову се *метеори*, па су или *водени*, као киша, магла, снегъ, облаци и т. д.; или *ватрени*, као севань муня, падань звезда и т. д.; или *светли*, као руменило у зору и у вече, дуга и т. д. Кадъ се ваздухъ яче покрене, онда є *ветаръ*; а кадъ два ветра едань супротъ другоме дуваю, онда се то зове *виоръ ветаръ*. Редовни источни ветрови међу обртнимъ круговима зову се *Пасатъ-ветрови*. Врло снажанъ ветаръ зове се *олуя, бура, или орканъ*.

§ 24. Вода заузима три четвртине одь све површине земль (преко 7 милиона квадратны миля). Вода *стои или тече*.

§ 25. Воде, што стоє, єсу: *баре, взера, и мора*. Вода што стои, а заузима великій просторъ, па є са свію страна обувата земля, зове се *взеро*; ако овака вода, што стои, заузима малый просторъ, онда є то *бара*. Она многа вода коя испуњава велике дубльине на земљи, и коя са свію страна суву землю обувата, зове се *светско море*.

§ 26. *Морскій заливъ* є место, где море дубоко у землю улази. Кадъ є заливъ самъ по себи удесанъ, да се у нѣму могу склонити лађе одъ бура, или кадъ люди начине такво место, где се могу лађе склонити, онда се такво место зове *пристаниште*. *Острово* є сува земля, окружена водомъ, а море, у комъ на близу едно до другогъ много острова има, зове се *Архипелагъ*. *Мореузъ* є узаный морскій путь, кои раставля две суве земль, а скопчава два мора. Сува земля край мора зове се *морска обала*; сува земля дужъ морске обале зове се *приморіє*.

§ 27. У светскомъ су мору:

1. *Северно ледено море*, кое обувата северный поль. У овомъ су мору: *бело море, карско море*, и неки заливи (*Обскій, Баффинскій*).

2. *Южно ледено море* око южногъ пола.

3. *Великій океанъ* на источной половини земль међу севернимъ и южнимъ леденимъ моремъ. У овомъ су мору: одъ запада *камчатско, охотско, япанско, жуто и китайско море*, одъ юга заливъ *карпентарійскій*, а одъ истока заливи *панамскій и калифорнійскій*.

4. *Атлантскій океанъ* на западной полутини земль међу севернимъ и южнимъ леденимъ моремъ. У овомъ су мору одъ истока: *источно, северно, средиземно, црно, и етіопско море*; а одъ запада *ходзенскій заливъ (Hudson-bay) и мексиканско и караибско море*.

5. *Индійскій океанъ*, кои заузима просторъ међу великимъ и атлантскимъ океаномъ, к южнымъ леденимъ моремъ. У овомъ су океану *арапско-персійско* море и заливи *бгегалскій, арапскій, и персійскій*.

§ 28. Море, ако и нетече, опетъ се зато креће, а кретанъ му є двояко:

1. Море се *таласа*, кадъ га ветрови узнемире.

2. Море се креће одъ истока западу око екватора зато, што се земля окреће; а окреће се одъ севера и юга къ екватору зато, што є овде вода топлія, коя се разлива на северъ и югъ, па уступа место ладной, коя отудъ къ екватору долази.

3. Море *расте и опада*; то єсть има свой *приливъ и одливъ*. Море расте двапутъ на данъ и то є приливъ, и двапутъ опада, и то є одливъ. Што море расте и опада, то є отуда, што месецъ море къ себи привлачи.

§ 29. Вода, што *тече*, изтиче изъ *извора*; одъ кои постаю *потоци*; а кадъ се више потока у єдно слию постаю *манъ реке*; а одъ многи потока и манъ *река* у єдно сливены постаю *велике реке*, коима плове велике лађе. *Корито* є реци и потоку онай *яракъ*, коимъ вода тече; а узвишена земля съ обе стране реке зове се *обала*. Као што вода тече онимъ местима, коя су низа, ова низа зове се *падъ* реке; а где река брже тече, тамо є *нѣнъ брзацъ*. Кадъ се вода на некомъ месту у колу окреће, тамо є *вртлогъ*, коя изгледа као некій *левакъ*; а где река или потокъ съ неке висине у дубльину пада, тамо є *водопадъ*. Место где потокъ или река утиче у море, или у другу реку, тамо є *нѣно ушће*. Изкопани велики *ярки*, коима се пропушта вода,

да нѣоме лађе могу шловити онимъ пределомъ, кудъ река не тече, єсу *каналы*.

§ 30. *Сува земля* заузима више но четвртину свегъ простора землѣ. Сува є земля разделѣна на три велика комада, коє зовемо *континентъ*; а осимъ тога има много *острова*.

У поменути су три континента :

1. *Европа*, 2. *Азія*, и 3. *Африка*, коє су све на єдномъ, и то найвећемъ континенту. Све три у єдно зову се *старый светъ*, єрѣ су само за ове землѣ стари народи знали. Овай великій континентъ лежи у среди између *северногъ леденогъ мора*, *великогъ*, *индійскогъ* и *атлантскогъ океана*.

4. *Америка* є другій континентъ, кои се протеже међу *севернимъ леденимъ моремъ* и *великимъ океаномъ*.

5. *Нова Холандія* є трећій континентъ, кои лежи међу великимъ и индійскимъ океаномъ. *Нова Холандія* у скупу съ многимъ островима зове се: *Океанія* (а и *Аустралија*), коя се са *Америкомъ* зове *новый светъ* за то, што стари народи ове землѣ нису познавали.

§ 31. *Полуострово* є комадъ землѣ, скопчанъ са сувомъ земљомъ само одъ єдне стране, а свудъ одъ други страна окруженъ моремъ. *Єзичицъ* одъ землѣ зове се узана сува земля коя се у воду дубоко протегла. *Земљоузъ* є узана сува земля, коя се протеже међу два мора, и скопчава две суве землѣ.

§ 32. Површина землѣ нїє свуда єднака, него є негде равна, а негде угнута или узвишена. *Равнице* су такви простори на земљи, где земля нигде нїє узвишена. *Брежульци* се зову, где є земля мало узвишена. *Брегови* су или *брда* онде, где є земля яко узвишена, а ако су брегови високи, зову се *горе*. Кадъ су многе горе у свези као у некомъ

ланцу, зову се *планине*, или *планинске косе*. *Предгорје* є земля, коя улази у море. *Вулкани* су брегови, кои на свомъ врѣу имаю као нека уста, на коя излази изъ нѣи димъ, и пламень, и на коя често избацую *лаву* (найпре течну а после стуснуту масу одъ стоплѣногъ каменя и метала), *пепео*, *камень*, *воду*, *блато*, и друге такве ствари. *Леденяци* су брегови они, којма су врѣови свагда покривени снегомъ и ледомъ. *Равница*, коя се протеже међу два брега, зове се *долина*; а узаны пролазъ међу два брега зове се *клинацъ*. *Пустинѣ* су они простори на земљи, где се неможе да ради земля. Кадъ се у пустинѣи нађе комадъ плодне землѣ, то є онда *оаза* или *острово на сувој земљи*.

§ 33. Каква є у којој земљи *врућина* и *зима*, и како где *суша* *влада*, или *киша* *пада*: по томе разликуемо *климу* или *поднебје*. *Клима* є различна у земляма по нѣіовой географійской ширини, далъ по томе, да ли су землѣ *бреговите*, *шумовите*, *равнице*, єсу ли *край мора*, имали у нѣима много велики *река*, и *баруштина*, и єсу ли *заклонѣне горама* одъ оны страна, где є велика *зима*. Каква є где *клима*, таква є и *плодность* *земљишта*.

§ 34. Што *люди* одъ *землѣ* и *воде* своіомъ *вештиномъ* или *самимъ єстаственимъ силама* *добію*, или *произведу*, зове се *производъ*, *продуктъ*. Сви *производи* или су *животинѣ*, или *биля*, или *минерали*, и *камень*. *Люди* често своіомъ *вештиномъ* ствари, коє имъ *земля* сама одъ себе дає, *прерађую*, и тако стварима даю *већу вредность*, па се тиме *богате*. Где є оваква *вештина* *сурове* *производе* *прерађивати*, каже се да є у той земљи *индустрія* то єсть *радиность* велика. *Радіонице*, где се *сирови* *производи* *укрупно* *израђую*, зовемо *фабрике*; а *прометанѣ* *суровы* и *урађены* *производа* за *новце*, зове се *тревина*.

Нешто изъ политичкогъ земльописа.

§ 35. Међу свимъ створеньима на земљи найзнаменити є *човекъ*, кои се одъ свию животиня одликуе *душомъ, говоромъ и умомъ*. На земљи живи свега преко 1000 миліона людій. Они су сви међу собомъ у главноме еднаки, (н. п. што се тиче душе) али се опетъ разликую по свомъ телу, и по свомъ умномъ дару.

§ 35. Што се тела тиче, люди се међу собомъ разликую по бои своє коже, по форми своє лубанъ, по цртама у лицу и по коси. По свему овомъ делимо люде на *петъ раса*.

1. *Кавказка раса*, коя се одликуе своіомъ бѣломъ кожомъ, округластомъ као яє главомъ, дугимъ косама, и лепимъ уреднимъ цртама у лицу. Одъ ове су расе скоро сви Европљани, люди на югу и западу Азіє, на северу Аѳрике, и скоро сви садашњи Американци. Одъ людій ове расе има свега 500 миліона.

2. *Монголска раса* одъ коє люди имаю кожу жућкасте боє, лубаню четвороугласту, мале очи и чевинясту косу. Одъ ове су расе люди, што живе у средньої и источној Азіи, и нека племена у Европи и Америци. Има њ до преко 360 миліона.

3. *Малайска раса* има кожу мрке боє, обично яясту лубаню, плѣснато лице, и коврчасту косу. Одъ ове су расе люди на островима у индійскомъ великомъ океану; а има њ до 20 миліона.

4. *Црначка или негарска раса*, одъ коє люди имаю кожу црне боє, плѣснату лубаню, дебеле устне, и вунасту косу. Одъ ове су расе люди што живе у средини Аѳрике, и црнци робови у Америци. Има њ до 100 миліона.

5. *Американска раса* (Индіјанци) са црвеномрвомъ боіомъ коже, угнѣченомъ лубаньомъ, великимъ костима у лицу, и редкомъ косомъ. Одъ ове расе има јошъ само у Америци до 12 мил.

(*Мулати* су они, кои су рођени у браку одъ Европљана са Негрима; *Местичи* су они, што су рођени одъ Европљана съ Индіјанцима; а *Замби* су они, што су рођени у браку Црнаца съ Индіјанцима.)

§ 36. Люди се јошъ разликују међу собомъ по *взику, верозакону, образованости, (култури) и по свомъ државномъ животу (политичкомъ устројству.)*

§ 38. На земљи има до 3000 различны џзика и наречія, којима люди говоре. Сви су џзици међу собомъ манъ или више сродни; и по томе сродству деле се на неколике гране. Главне су у џзицима ове гране:

1. Грана *источно-азіјатски* џзика, куда долазе џзици китајскій и јапанскій.

2. Грана *Египатско-семитски* џзика, куда долазе џзици египатскій, еврейскій, етіопскій, арапскій, и сирскій.

3. Грана *индіјско-германски* џзика, одъ које су гране џзици: санскритскій, персіјскій, немачкій, шведскій, енглескій, холандскій, словенскій са свимъ своимъ наречіяма, латинскій са Францускимъ, таліјанскимъ, влашкимъ и шпанскимъ, елинскій и новогрчкій.

4. Грана *финско-татарски* џзика, куда долазе џзици мађарскій, турскій, монголскій, и други.

5. Грана *африкански* џзика, којима говоре Црнци.

6. Грана *американски* џзика, којима говоре Индіјанци у Америци.

7. Грана *малајски* џзика, куда долази говоръ оны народа, кои живе у стражњој Индіи, и у Аустралији.

§ 39. По својој верозакону люди почитую или єдногъ Бога, или више богова. Єдногъ Бога почитую (монотеисте)

1. *Евреи*, кои има до 6 милиона.
2. *Христіани*, кои има до 300 милиона.
3. *Муамедовци*, кои има до 120 милиона.

Люди одъ осталы верозакона почитую више богова. Такви су, што почитую Брам, Буду, и Ламу. Има їй свега до 600 милиона.

§ 40. По својој образованости, и по томе, како є где развієнь друштвеный и државный животъ, люди се деле :

1. На народе, кои се поглавито забавляю ловомъ различны животныя. Они неправе разлике у томе, шта є чїє, незнаю за државный животъ, и врло су необразовани. Овакви су народи: *Самовди* у Азиі, *Бушци* (Бушмени) у Африци, *Индіанци* и *Пешерци* у Америци, и *Новохоландци* у Океаниі или Аустралиі.

2. На *Скитничке* народе (Номаде), кои пате и гає различне животныя, траже за нѣи удесна места за пашу; знаю разлику међу своимъ и туђимъ стварма; па ма да немаю државногъ живота, опеть су нешто образовани. Овакви су *Киргизи* у Азиі, и неки *Маври* у Африци.

3. На народе, кои раде землю, и прерађую сирове производе, па се забавляю трговиномъ, занатима, наукама и вештинама. Ови су народи највећма образовани, живе у државама, знаю шта є право; имаю писане законе, по којима живе. Овакви су сви народи у Европи, и многи народи у Азиі, северной Африци, и Америци.

§ 41. Као што нась учи свето писмо, Богъ є створио првогъ човека *Адама*, и изъ нѣговогъ ребра

створио є прву жену *Еву*. Они су родили децу, која су опетъ рађала и плодила се, па се тако расплодише люди по свој земљи.

Отаць и мати са својомъ децомъ у скупѣ єсу *фамилія* (породица); која кадъ се расплоди, зове се *колѣно*. Више колѣна єдногъ рода и єзика, єсу *народъ*.

Као што у свакој фамиліи има старѣшина, тако и свакој народъ има своју *владу*, која управља народнимъ пословима. У народу ње владу у рукама имати или *єданъ* или *неколико њи*, или *савъ народъ*. Где єданъ човекъ влада, тамо є *монархія*; где неки одлични владаю, тамо є *аристокрація*; а где сви владаю, тамо є *демокрація* или *республика*.

У монархији онај, што влада, зове се *монархъ*, *владалацъ*, и како є коя земля, тако ње и владалацъ бити: царъ, султанъ, краљ, *князь*, *войвода*, *ханъ*, *бей*, и т. д. Где є владалацъ народу, као оно отаць у фамиліи, тамо є *патрїархална* држава. Где монархъ сву властъ има у своимъ рукама; тамо є *неограничена монархія*, и владалацъ є *неограниченъ*; а где монархъ дели властъ съ другима на пр. съ народнимъ скупштинарима, тамо є *ограничена монархія*, и владалацъ є *ограниченъ*. У којој земљи владалацъ ништа не пази на законе, него њ погама по вољи газити може, тамо є *деспоція*, а владалацъ є *деспота*. Може се догодити, да се закони газе и у *аристокрацији*, па и у *республици*; и тада є и тамо *влада тиранска*, па ма ко имао у рукама највишу властъ.

У Европи нема данасъ *аристокраціє*, а међу просвећенимъ народима ни *деспоціє*; него є скоро свуда *монархія*, а понегде и *республика*. Само се у турскомъ царству често газе закони, али и тамо то нечини султанъ, него њгови чиновници.

КРАТКІЙ ПРЕГЛЕДЪ.

о Европѣ, Азіи, Африцѣ, Америцѣ и Океаніи.

I. ЕВРОПА.

§ 42. Европа є на восточной полутини земль, и лежи на северо-западу те полутине. Она граничи севернимъ леденимъ моремъ, Азіомъ, црнимъ моремъ, Архипелагомъ, средиземнимъ моремъ, атлантскимъ океаномъ, и севернимъ океаномъ.

§ 43. Европа са островима своимъ заузима просторъ одъ 180.000 четвороугалны миля. У нбой живе до 260 миліона душа.

§ 44. У Европи су ове земль.

1. Португалска
2. Шпаньолска
3. Француска.
4. Италія.
5. Швайцарска.
6. Немачка.
7. Белгія.
8. Холандска.
9. Велика Британска (Енглеска, Скотска, и Ирска).
10. Данска.
11. Шведска и Норвешка.

12. *Русія съ Польскою.*
13. *Турска.*
14. *Грчка.*
15. *Ионскія острова.*
16. *Црна Гора.*

У Италіи су главніе землѣ :

1. *Кралѣвство Италія*, саставлѣно у најновіе време изъ кралѣвства піемонтскогъ и напољскогъ, изъ в. войводства Тоскане, изъ войводства Парме и Модене, и изъ неки делова папине државе; 2. *Млетачко кралѣвство* подъ Аустріомъ стоѣће; 3. *Римъ* са своіомъ области подъ папомъ; 4. острово *Малта* подъ В. Британскомъ; и 5. *Корсика* подъ Французскомъ.

У Немачкой има много међу собомъ независны држава; а међу њима са некимъ своимъ земляма и две велике државе: *Аустрія* и *Пруска*. У Аустрији су землѣ коѣ веиду у Немачку: *Мађарска* съ *Хрватскомъ*, *Славоніомъ*, *Србскомъ* *Войводиномъ* и *Тамишкимъ Банатомъ*; *Далмація*; *Галиція* съ *Буковиномъ*; и *Ердель*.

У Турской су подунавске кнежевине: *Влашка* и *Молдавія*, и наше отаѣство *Србія*.

§ 44. У Европи су главне горе :

1. *Чѣленске* (*Kjölen*) међу *Шведскомъ* и *Норвежкомъ*.
2. *Уралске* на северо-источной граница Европе.
3. *Карпатске* међу *Галиціомъ* и *Мађарскомъ*.
4. *Балканске* у источной Турской (у Бугарской)
5. *Алпійске* у *Швайцарской* и околнимъ земляма.
6. *Апенинске* у средњой и долиной Италіи.
7. *Пиренейске* међу *Шпаньолскомъ* и *Французскомъ*.

§ 45. Главнія су предгорія у Европи :

1. *Норд-капъ* (северно предгоріє) на едномъ норвежкомъ острову.

2. *Матапанско* предгоріє на южномъ връу у Грчкой.

3. Предгоріє *св. Виѣнтія* (St. Vincent.) на южномъ връу у Португалской.

4. Предгоріє *Финистере* на западномъ краю у Шпаньолской.

§ 46. Ватромете (вулкани) су горе у Европи:

1. *Везувъ* у долньої Италиі.

2. *Етна* у Сициліи.

3. *Хекла* на острову исландскомъ.

§ 47. У Европи су ова мора :

1. *Северно ледено море*, у комъ є и бело море.

2. *Атлантскій океанъ* са севернимъ моремъ, ту в путь, што се зове *Кале*, коимъ се изъ северногъ мора иде у *енглескій каналъ*. У атлантскомъ в океану *бискайскій заливъ*.

3. Изъ северногъ мора иде се путовима, што се зову *Скагеракъ* и *Каттегатъ*, и крозь три мореуа, што се зову: *Сундъ*, *великій* и *малый Белтъ* у *источно море*, у комъ є *заливъ финскій* и *ботнійскій*.

4. Изъ атлантскогъ океана улази се *гибралтарскимъ мореузомъ* у *средиземно море*, у комъ є *море тосканско* (тиренско), изъ когъ се *сициліанскимъ мореузомъ* улази у *іонско море*; а изъ овогъ путемъ, што се зове *Отранто*, улази се у *адриатско море*.

5. У *средиземномъ* в мору *грчкій архипелагъ*, изъ когъ се *Дарданелима* улази у *мраморско море*, а одовудъ се *Босфоромъ* улази у *Црно море*, кое є съ *феодозійскимъ* или *еникалскимъ* мореузомъ *скопчано* съ моремъ *азовскимъ*.

§. 48. У Европи су ова знаменитія езера:

1. *Ладога, Онега и Пейпусъ* у Руси.
2. *Меларско, Венерско и Ветерско* езеро у Шведској.
3. *Боденско и Женевско* (генѣско) езеро у Швајцарској.
4. У Италији езера: *Лаго Маџоре, Коло и Гарда.*
5. У Мађарској: *Блатно* (Balaton по мађарски, Platten See по немачки) и *најсидлерско* езеро (које Мађари зову Fertö).

§ 49. Реке су у Европи ово знатније:

1. *Печора*, која утиче у северно ледено море.
2. *Двина*
3. *Онега*; обе утичу у бело море.
4. *Дина* (Düna)
5. *Висла* (Weichsel)
6. *Одра*; све три утичу у источно море.
7. *Лаба* (Елба)
8. *Везеръ*
9. *Рајна*
10. *Темза* (у Енглезкој); које све четири утичу у северно море.
11. *Сена* (Seine) утиче у енглезкiй каналъ.
12. *Лоаръ*
13. *Жирондъ* (Gironde)
14. *Дуеро.*
15. *Тахо* (Тајо)
16. *Гвадiяна*
17. *Гвадалкивиръ* (Guadalquivir); које све утичу у атлантскiй океанъ.
18. *Ебро*
19. *Рона*; обе утичу у средиземно море.
20. *Тибаръ* утиче у тосканско море.
21. *Падъ* (Ро) утиче у адранско море.
22. *Дунавъ*
23. *Дибстаръ*

24. *Дибларъ*. Све три реке утичу у црно море.

25. *Донъ* утиче у азовско море.

26. *Волга* утиче у каспійско море.

§ 50. Полуострова су знатнїя у Европи:

1. *Скандинавско* полуострово, кое е међу атлантскимъ океаномъ, севернимъ, и источнимъ моремъ. На овомъ су полуострову: *Шведска* и *Норвежска*.

2. *Китбрїйско* полуострово, међу севернимъ и источнимъ моремъ. Овде е *Данска*.

3. *Пиренейско* полуострово, међу атлантскимъ океаномъ и средиземнимъ моремъ. На њму е *Португалска* и *Шпаньолска*.

4. *Апенинско* полуострово међу моремъ тосканскимъ, іонскимъ, и ядранскимъ. Зове се еднимъ именовъ *Италїя*.

5. *Елинско* или *грчко* полуострово, међу іонскимъ моремъ и грчкимъ архипелагомъ. На овомъ е острову *Грчка*, и некїй део турскогъ царства.

6. *Таврїйско* полуострово, међу црнимъ и азовскимъ моремъ, зове се еднимъ именовъ *Кримъ*.

§ 51. Знатнїя су острова:

1. *Исландъ* на североистоку атлантскогъ океана.

2. *Велика Британска* и

3. *Ирска*, међу атлантскимъ океаномъ и севернимъ моремъ.

4. *Корсика*.

5. *Сардинїя*.

6. *Сицилија*. Сва три острова у средиземномъ мору.

7. *Кандїя*, јужно одъ Грчке, такође у средиземномъ мору.

II. АЗІЯ.

---

§ 52. Азія лежи на источной полутини землѣ; а граничи севернимъ леденимъ моремъ, великимъ и индійскимъ океаномъ, арапскимъ заливомъ, Африкомъ, средиземнимъ моремъ, архипелагомъ, мраморскимъ, и црнимъ моремъ.

§ 53. Азія има у своѣ простору 800 000 миля и у нѣой живе 6—700 миліона душа.

§ 54. У Азіи су ове државе:

1. Руске землѣ.
2. Турске землѣ.
3. Арапска.
4. Персійска.
5. Туркестанъ.
6. Китай или Хина.
7. Предня Индія.
8. Стражия Индія.
9. Острова одъ стражиѣ Индіе.
10. Япанъ.

§ 55. Горе су у Азіи ово:

1. Уралске, на северозападной граници одъ Европе:
2. Кавказке, међу црнимъ и каспійскимъ моремъ.
3. Таурусъ, на северу одъ среднѣ Азіе.
4. Ливанъ (Libanon), источно одъ средиземногъ мора.
5. Хималайске горе на граници одъ преднѣ Индіе. Давалагири є врло високъ врѣ одъ овы го-ра (високъ є преко 26000 стопа.)

6. *Тибетски* алпи, северно одъ стражиѣ Индіе.

7. *Алтайске* горе, у средини Азіе.

§ 56. У Азіи су велике *пустинѣ*:

1. *Арапска* у Арапской.

2. *Гоби* или *Шамо* у Монгольской.

§ 57. Предгорія су у Азіи:

1. *Ледено предгоріе*, найдалѣ на североистоку одъ Азіе; зове се и *Таймурско*, или североисточно предгоріе.

2. *Источно предгоріе*, найдалѣ источно у Азіи.

3. Предгоріе *Романія* есте на южномъ врѣу стражиѣ Индіе.

4. Предгоріе *Коморинско*, на южномъ врѣу преднѣ Индіе.

§ 58. Мора су у Азіи ова:

1. *Северно ледено* море, у комъ е *карско* море, и *обскій* заливъ. Ово е море съ *беринговимъ* путемъ скопчано съ

2. *Великимъ океаномъ*, у комъ су ова мора: *камчатско*, *охотско*, *япанско*, *жуто* и *китайско*, или *хинезко*; а у овомъ су опетъ *Тонкинскій* (или *анамскій*) и *сіамскій* заливъ. Морскимъ путемъ *Малака* изъ хинескогъ мора улази се у

3. *Индискій океанъ*, у комъ е *бенгалско* море, и *бенгалскій* заливъ, *арапско-персійско* море, *персійскій* заливъ, морскій путь *Ормузъ*, *Баб-ел-Мандебъ* и *арапскій* заливъ, или *црвено* море; кое е *суескимъ* земљоузомъ разстављено одъ

4. *Средиземногъ* мора, у комъ е на северу *грчкій архипелагъ*, одкудъ се *Дарданелима* у *раморско*, а отудъ *Босфоромъ* у *црно* море улази.

§ 59. Ёзера су поглавитія у Азіи:

1. *Каспійско*, највеће ёзеро на свету; лежи источно одъ *црногъ* мора. Збогъ величине зове се море.

2. *Аралско* ёзеро, североисточно одъ *каспійскогъ*.

3. *Байкалско* єзеро, на югоистоку у рускимъ земляма.

§ 60. Главне су реке:

1. *Объ*
2. *Єнисей*
3. *Лена*. Све три утичу у северно ледено море
4. *Амуръ*, утиче у охотско море.
5. *Хоанго*
6. *Гангекіангъ*. Обе реке утичу у жуто море
7. *Камвоца*, утиче у китайско море.
8. *Иравади*
9. *Буремпутеръ* (Брамапутра)
10. *Гангесъ*. Ове три реке утичу у бенгалскій заливъ.
11. *Индусъ*, утиче у арапско-персійско море.
12. *Еуфратъ*
13. *Тигрисъ*. Обе се пре утока уєдно слію, па се тада зову *Шат-ел-Арабъ*, и утичу у персійскій заливъ.
14. *Волга*
15. *Уралъ*. Обе утичу у каспійско море.
16. *Сиръ*
17. *Аму*. Ове две реке утичу у аралско єзеро.

§ 61. Полуострова су у Азіи ово:

1. *Камчатка*, међу камчатскимъ и охотскимъ моремъ. То є руска земля.
2. *Корея*, међу япанскимъ и жутимъ моремъ, подпада подъ Китай.
3. *Стражня Индія* и *Малака*, међу китайскимъ и бенгалскимъ моремъ.
4. *Предня Индія*, међу бенгалскимъ и арапско-персійскимъ моремъ.
5. *Арапска*, међу заливомъ арапскимъ и персійскимъ.

§ 62. Найвећа су острова: *Сундска* (Суматра, Ява, Борнео, и Целебесъ) и *Япанска* (Нипонъ и Киусю или Шимо).

III. АФРИКА

---

§ 63. Африка є на восточної половини землѣ; и границе су іой: Средизимно море, Азія, (землюозъ сувескій) арапскій заливъ, индискій и атлантскій океанъ.

§ 64. Африка заєдно са своимъ островима има у простору 540.000 □ миля; и у нѣой живе до 130 миліона душа.

§ 65. У Африци су ове землѣ:

1. Берберска.
2. Египатъ (Мисирь).
3. Нубія.
4. Абисинска.
5. Землѣ на восточної обали.
6. Капландъ.
7. Долня Гвинея.
8. Горня Гвинея.
9. Сенегамбія.
10. Сахара.
11. Землѣ у средини Африке.
12. Острова.

§ 66. Горе су у Африци ово:

1. Атласке на северозападу.
2. Алпи у Нубіи и Абисинской, на северостову.

3. *Месечне* горе, у средини Аѳрике.

4. Горе *Конгъ*, северно одъ Гориъ Гвинеев.

§ 67. У Аѳрици су ова предгорія:

1. Предгоріе *Боизъ*, на северу.

2. *Зелено предгоріе*, на западу.

3. Предгоріе *добре надежде*, на югу.

4. Предгоріе *Гвардафуй*, на западу.

§ 68. Мора око Аѳрике ово су:

1. *Средиземно* море, које гибралтарскій мореузь скопчава съ

2. *Атлантскимъ океаномъ*, кои се јужно одъ екватора зове етіопско море, у комъ є великій *Гвинейскій* заливъ. Ово се море на самомъ јужномъ врѣу одъ Аѳрике споява съ

3. *Индискимъ океаномъ*, у комъ є јужно одъ екватора великій каналъ одъ *Мозамбика*, а на северу *арапскій* заливъ, у кои се мореузомъ *Бабел-Мандеболъ* пролази.

§ 69. Ёзера су у Аѳрици:

1. Ёзеро *Чадъ*, у средини среднѣ Аѳрике, јужно одъ *Сахаре*.

2. Ёзеро *Марави*, на југоистоку.

§ 70. У Аѳрици су ово знаменитіе реке:

1. *Нилъ*, кои постає одъ две реке: *беле* и *плаве*; утиче у средиземно море.

2. *Замбеза*, утиче у каналъ одъ *Мозамбика*.

3. *Оранжъ*

4. *Заира*; обе утичу у етіопско море.

5. *Нигаръ*, утиче у заливъ одъ Гвинеев.

6. *Гамбіа*

7. *Сенегалъ*; обе утичу у атлантскій океанъ.

§ 71. Главнiя су у Африци острова на запад-ной страни:

1. *Азорска.*
2. *Мадеира.*
3. *Канарска*, где е и *Феро*, преко когъ иде
обычный првыи меридiанъ.
4. *Капверденъ*, западно одъ предгорiя добре
надежде.
5. *Св. Елена.*

На восточной су страни:

6. *Маскаренн.*
7. *Мадагаскаръ.*
8. *Сокотора.*

IV. АМЕРИКА.

---

§ 72. Америку е пронашао 1492 год. Колумбъ, рођенъ у Ћенови. Она е на западној полутини земљъ, и граничи севернимъ леденимъ моремъ, атлантскимъ и великимъ океаномъ.

§. 73. Америка, са своимъ островима има у простору 750.000 □. миља; а у нъој живе - само до 54 милиона душа.

§ 74. У Америци су ове земљъ:

1. Земљъ близу северногъ пола.
2. Савезне североамериканске државе.
3. Мехико.
4. Юкатанъ (Yucatan).
5. Земљъ у средини Америке.
6. Нова Гранада.
7. Венецуела.
8. Еквадоръ.
9. Перу'.
10. Боливија.
11. Чиле (Chile).
12. Патагоија.
13. Ла-Плата.
14. Уругай.
15. Парагай.
16. Бразилія.
17. Гуяна.

§ 75. Горе су:

1. *Алегенске* (Alleghani), на истоку северне Америке.
2. *Стене* (Felsengebirg), на западу северне Америке.
3. *Кордилери* или *Анди*, протежу се крозъ северну и јужну Америку. Найвишиј е врѣ *Чимборасо*.

§ 76. Предгорја су у Америци:

1. Предгорје *Фервелъ* (Fagewell).
2. Предгорје *св. Рожуса*, најисточнија точка у Бразилии.
3. Предгорје *Хорново*, најјужнија точка у Америци.
4. Предгорје *Лукино*, на југу у Калифорни.

§ 77. Вулкани су (ватромете горе):

1. *Попокатептлъ* у Мексику.
2. *Котопахи* (Cotoraхи) у Еквадору.
3. *Дескабесадо* у Чилу.

§ 78. Мора су око Америке:

1. *Северно ледено море*, изъ когъ се путемъ *Баровимъ* иде у *Бафинскій* заливъ, а одовудъ се *Девисовимъ* путемъ улази у

2. *Атлантскій океанъ*, у комъ е на северу *ходзенскій* заливъ, у кои се долази *ходзенскимъ* морскимъ путемъ; а на истоку овогъ мора е заливъ *св. Ловре* (St. Logenzo), у среди пакъ заливъ *Мексиканскій* и *Караибско* море. *Магелановимъ* путемъ улази се у

3. *Великій океанъ*, у комъ е *калифорнијскій* заливъ и *камчатско* море, изъ когъ се *Беринговимъ* путемъ улази у *северно ледено* море.

§ 79. Ёзера су:

1. *Робско* ёзеро, у земљама северногъ пола.

2. *Горнѣ* ъзеро (*Obersee*).
3. *Мичиганско* (*Michigan*) ъзеро.
4. *Хуронско* ъзеро.
5. *Еріе* ъзеро.
6. *Онтарио* ъзеро. Сва су ова ъзера на граници североамерикански држава.
7. *ъзеро Маракаибо* у Венецуели.

§ 80. Реке су ово у Америци :

1. Река св. *Ловре* (*St. Lorenzo*), утиче у заливъ св. *Ловре*.
2. *Мисисипи*,
3. *Ріо-дел-Норте*; обе реке утичу у мексиканскій заливъ.
4. *Ориноко*,
5. *Мараньонъ* или *Амазона*,
6. *Ла-Плата*. Све три ове реке утичу у южный атлантскій океанъ.
7. *Колумбія*, утиче у великій океанъ.
8. *Макенсія*, утиче у северно ледено море.

§ 81. Полуострова су у Америци:

1. *Лабрадоръ* међу ходзеновимъ заливомъ и путемъ, атлантскимъ океаномъ и заливомъ светогъ *Ловре*.
2. *Нова Скотска*, међу заливомъ св. *Ловре* и атлантскимъ океаномъ.
3. *Флорида*, међу атлантскимъ океаномъ и заливомъ мексиканскимъ.
4. *Юкатанъ*, међу мексиканскимъ заливомъ, и караибскимъ моремъ.
5. *Калифорнія*, међу заливомъ калифорнійскимъ, и великимъ океаномъ.

§ 82. Острова у атлантскомъ океану, што су одъ тврде землѣ одвоена мексиканскимъ заливомъ и караибскимъ моремъ, зову се *Западна Индія*. Сва та острова деле се у гомиле: у острова *Бахамска*; у велике *Антиле*, и у мале *Антиле*. Найзнатнїя су острова велики *Антила Куба*, *Ямайка*, *Хаити*, и *Порторико*. Међу Бахамскимъ островима најзнатнїе є: *Провидансѣ*; а међу малимъ Антилама: *Гваделупѣ*, *Барбадосѣ* и *Тринидадѣ*.

V. ОКЕАНІЯ.

---

§ 83. Океанія лежи у великомъ океану, ме-
ђу источномъ Азіомъ, западномъ Америкомъ, и юж-
нимъ моремъ.

§ 84. Океанія има у свомъ простору до
160.000 □. миля и само до 3 миліона жителя; одъ
кои су неки црначке, неки малайске расе, а неки
су доселѣници изъ Европе.

§ 85. Океанія се може поделити на три де-
ла: на *Новый Холандъ* на 6 велики острова, (Нова
Гвинея, Нова Британска, Нова Ирска, Нова Кале-
донія, Новый Силендъ, и Ван-димеслендъ) и на мно-
го малы острова, међу којима су главніа: *сендвиче-
ва* (Sandwich), *пріятельства*, и *друштвена* острова.

Пространіи описъ Европе, Азіе, Африке, Америке и
Океаніе.

ЕВРОПА.

I.

ОБШТІЙ ПРЕГЛЕДЪ.

§ 86. Европа граничи севернимъ леденимъ и белимъ моремъ, уралскимъ горама, рускимъ земляма у Азіи, Казаномъ и Астраханомъ, кавказкимъ горама, азовскимъ моремъ, еникалскимъ мореузомъ, примъ моремъ, Босфоромъ, мраморскимъ моремъ, Дарданелима, Архипелагомъ, средиземнимъ моремъ, у комъ е іонско, ядранско, тосканско море; мореузомъ гибралтарскимъ, и атлантскимъ океаномъ.

Као што неки оће, граница е Европи на истоку река Уралъ, каспійско море, и реке Терекъ и Кубанъ.

§ 87. Европа има свега у своме простору до 180.000 □ миля. Отудъ долази на острова 12,000 □ миля, а остало е сува земля.

Найвећа е дужина у Европи (одъ предгорія св. Вићентія до азійске границе) 820; а найвећа ширина (одъ северногъ до матапанскогъ предгорія) 520 м.

§ 88. У Европи живе до 260 миліона душа. Ови се люди разликую по пореклу

1. На оне, кои су одъ кавкаске расе; и

2. на оне, кои су монголске расе.

Одъ кавкаске су расе:

1. *Романски* народи, као што су Португалци, Шпаньолци, Французи, Талиянци, и Власи. Свега њих има преко 60 милиона.

2. *Германски* народи, као што су Немци, Швайцарци, Холандци, Енглези, Данци, Шведи, и Норвежци. Има њих свега преко 100 милиона.

3. *Словени*, као што су: Руси, Чеси, Пољаци, Словаки, Сорби, Краньци, Хрвати, Срби, и Бугари. Има њих преко 80 милиона.

4. *Келти* у Шпаньолској, Француској, Скотској, и Ирској. Има њих до 10 милиона.

5. *Елини* или *Грци* у Грчкој, јонскимъ остро-
вима, и у турскомъ царству.

6. *Евреи*.

Одъ монголске су расе:

Финци, Мађари, и Турци.

Цигана има мало, а расејани су по свој Европи.

§ 89. Сви поменути народи говоре своимъ особитимъ џезицима; али међу свима најзнатнији су џезици:

1. *Немачкиј*, одъ когъ џе постао: холандскиј, данскиј, шведскиј, норвежкиј, и енглескиј.

2. *Романски* џезици, куда долазе: португалскиј, шпаньолскиј, францускиј, талијанскиј и влашкиј.

3. *Словенски* џезици, као што су рускиј, польскиј, чешкиј, словачкиј, краньскиј, хрватскиј, србскиј, и бугарскиј, са свима своимъ наре-
чјама.

4. *Мађарскиј* џезикъ.

5. *Турскиј* џезикъ.

6. *Грчкиј* џезикъ.

7. *Еврейскиј* џезикъ.

Обшт. Земљоп.

§ 90. По свомъ верозакону люди су у Европи:

I. *Христіяни*, кои има преко 250 милиона.

Међу Христіянима има 1. *Римо-католика* до 140 милиона; 2. *Православны* преко 60 милиона; 3. *Протестанта*, и други Христіяна, н. п. *Квекера*, *Социнаца*, и т. д. до 50 милиона.

II. *Муамедовци*, кои има до 60 милиона.

III. *Євреи*, кои има до 2 милиона.

IV. *Незнабожци*, кои има до по милиона.

§ 91. Европљани су врло напредни у образованости, и у томе надмашују люде, што ванъ Европе живе; и само су они Американци, што се изъ Европе тамо доселише, Европљанима у образованости равни. Найнапредни су у образованости Французи, Енглези, Немци, а за овима иду остали народи.

§ 92. По државнимъ устройствима Европљани живе у монархіјама, које су ограничене или неограничене; и у републикама. Само у Турској нема уредногъ државногъ живота; и текъ се у новіе време жели и тамо завести уредна монархійска држава.

§ 93. Европу делимо I. на *источну*; II. на *северну*; III. на *средню*; и IV. на *южну*.

I. У *источной* Европи само є *Русія* (преко 72.000 □ м. и 52 милиона людій)

II. У *северной* су Европи ове државе:

1. *Енглеска* съ *Ирсколѣ* (има 5600 □ м. и 28 милиона душа.)

2. *Данска* съ островомъ *Исландолѣ* (2800 □ миля и преко 2 милиона душа.) Данска се другчіе зове *кимбрійско полуострово*.

3. *Шведска* и *Норвежка* (имаю 13.800 □ миля и 5 милиона душа). Ове се две землѣ другчіе зову *скандинавско полуострово*.

III. У средньої су Европи ове државе :

1. Француска (9800 □ м. и 36 милиона душа.)
2. Швайцарска (преко 900 □ м. и 2½ милиона душа.)
3. Белгія (540 □ м. и 4½ мил. душа.)
4. Оландска (590 □ м. и 3 милиона душа.)
5. Немачке државе. (До 12.000 □ м. и до 45 милиона душа.) Међу немачкимъ државама есу и Аустрија и Пруска; али свака има земаля, и кое нису Немачке. У Аустрији су такве земль: Мађарска, съ Хрватскомъ, Славониомъ, Далмаціомъ, Србскимъ Войводствомъ и Тамишкимъ Банатомъ, Ердель, Граница, Галиція и Буковина. А у Пруской су земль, што неиду у Немачку: Права Пруска и кнежевина Познань.

IV. У южной су Европи ове земль:

1. Португалска (има преко 1600 □ и 3½ милиона душа.)
  2. Шпаньолска (8500 □ миля, преко 14 милиона душа).
- Ове се две земль другчіе зову *пиренейско полуострово*.
3. Италија (у којой е пређе было више држава, а садъ осимъ римске области у папиной држави, мльтачкогъ кралѣвства, острова Малте, и Корсике, и некогъ комада савойске области, сва е остала Италија подъ сардинскимъ кралѣмъ. Италија е велика 5600 □ миля, и има 24 милиона душа) Италија се другчіе зове *апенинско полуострово*.
  4. Црна Гора (има до 70 □ м. и до 100.000 душа.)
  5. Ионска острова (имаю 50 □ миля и до 200.000 душа.)
  6. Грчка (преко 700 □ миля и више одъ 1 милионъ душа). Грчка се другчіе зове *еллинско полуострово*.

7. *Турска* (до 10.000 □ м. и 15 милиона душа). У Турской су и княжества: *Влашка* и *Молдавія*; коя се оба зову єднимъ именовъ *подунавска княжества*; дальє у Турской и наше отачаство *Србія*.

§ 94. Европа є найдалъ на северу равна; а на югозападу веѣиномъ бреговита. Главніє су у Европи горе ово:

1. *Пиренеи*, кои се протежу међу Шпаньолскомъ и Францускомъ, и после крозь северну Шпаньолску до прегорія, што се зове *Финистере*, крозь южну Шпаньолску до *трафалгарскогъ* предгорія. — Найвиши су връови у Пиренеима *Монперди* у Шпаньолской (високъ є 10,900 стопа) и *Маладета* у Француской.

2. *Алпи* у Француской, горнъой Италиі, Швайцарской, южной Немачкой, Далмаціи и Турской. Найвищій є връ у алпима *Монбланъ* (високъ є 14,800 стопа).

3. *Апенини* у среднъой и долнъой Италиі. Найвищій є връ *Гран-Сасо*.

4. *Балканъ* или *Хемусъ* у Турской; найвищій му є връ *Орбель*.

5. *Карпати*, протежу се као неки полумесець крозь Ердель, Мађарску, Галицію и Моравску све до Дунава. Найвищій є връ у карпатима *ломичкій*.

6. *Чъленске* горе међу Шведскомъ и Норвежкомъ. Найвищій є връ *Снеехетанъ*.

7. *Уралске* су горе на граници међу Европомъ и Азіомъ.

§ 95. Предгорія су у Европи:

1. *Северно* предгоріє (*Нордкапъ*), на острову, што се зове *Магерое* у Норвежкой.

2. *Матапанско* предгоріє, на южномъ краю у Грчкой (у Морей).

3. Предгоріє св. *Виѣнтія*, на югозападномъ краю у Португалской.

4. Предгоріє *Ла-Рока*, найдалѣ на западу у Португалской.

5. Предгоріє *Финистере*, найдалѣ на западу у Шпаньолской.

§ 96. Ёзера су у Европи найзнаменитія:

1. У Русіи: *Ладога*, *Онега*, и *Пейпусъ*.

2. У Шведской: *Меларъ*, *Венеръ*, и *Ветеръ*.

3. У Швайцарской: *Боденско* и *Женевско* (генѣско.)

4. У Италиі: *Лаго-Маѵоре*, *Комско* и *Гарда* езеро.

5. У Маѣарской: *Блатно* (Балатонъ), и *найсидлерско* (Фертѣ) езеро.

§ 97. Главніє су у Европи реке.

1. *Печора*, тече крозъ североисточну Русію, а утиче у северно ледено море.

2. *Двина*,

3. *Онега*. Ове две теку крозъ северну Русію, а утичу у бело море.

4. *Дина*, тече крозъ северозападну Русію, а утиче у заливъ кодъ вароши Риге.

5. *Висла*, извире у карпатима, и утиче на два главна рукава у источно море. У Вислу утиче съ десне стране река *Бугъ*.

6. *Одра*, извире у Судетима, и утиче у источно море. У ову реку утиче съ њне десне стране река *Варта*.

7. *Лаба* или *Елба*, извире изъ врконоша (Ризенгебиргъ) и утиче у северно море. Главніє реке, што у ню утичу, єсу съ десне стране *Шпрее*, а съ леве *Молдава* и *Сала*.

8. *Везеръ*, утиче у северно море.
9. *Райна*, извире у Швайцарской изъ брега, што му е име: *Св. Готхардъ*; граница е међу Немачкомъ и Францускомъ, и утиче у северно море. У Райну утичу съ десне стране *Некаръ*, а съ леве *Мозеръ*.
10. *Темза*, извире у южной енглеской; а утиче у северно море.
11. *Сена* (*Seine*), извире у Француской, утиче у каналъ међу Францускомъ и Енглескомъ. У ню утиче съ десне стране *Марна*.
12. *Лоара*, тече крозъ средню Француску, и утиче у атлантскій океанъ.
13. *Гарона* извире у Пиренеима, зове се на некимъ местима *Жиронда*, тече крозъ югозападну Француску и утиче у атлантскій океанъ.
14. *Дуеро*, тече крозъ северозападну Шпаньолску и Португалску, и утиче у атлантскій океанъ.
15. *Тахо* (*Tajo*), тече крозъ средню Шпаньолску, и Португалску, и утиче у атлантскій океанъ.
16. *Гвадіана*, извире изъ горе *Сіера Морена*, тече крозъ югозападну Шпаньолску, и югоисточну Португалску; и утиче у атлантскій океанъ.
17. *Гвадалкивиръ* (*Guadalquivir*), тече крозъ югозападну Шпаньолску, а утиче у атлантскій океанъ, у заливъ кодъ *Кадикса*.
18. *Ебро*, тече крозъ североисточну Шпаньолску, а утиче у средиземно море.
19. *Рона*, извире у Швайцарской изъ брега св. Готхарда, тече крозъ югозападну Швайцарску, и югоисточну Француску, и утиче у средиземно

море у заливъ ліонскій. У Рону утиче съ десне стране река *Сона* (*Saone*).

20. *Тибаръ* извире изъ апенински гора, тече крозь папину државу, и утиче у тосканско море.

21. *Падъ* (*Po*), извире изъ Алпа, тече крозь горню Италию, а утиче у ядранско море. У ову реку утиче съ десне стране река *Тичино*.

22. *Дунавъ*, извире изъ Шварцвалда, тече крозь Немачку и Аустрию, дели Аустрию одъ Србіє, Влашку и Молдавию одъ Бугарске, и утиче у црно море. У Дунавъ утичу многе реке, а найзнатніє су, што утичу съ десне стране: *Инъ*, *Драва*, *Сава*, и *Морава*; а съ леве стране: *Морава* (*March*) *Вагъ*, *Тиса*, *Сереть* и *Пруть*.

23. *Днѣстаръ*, извире изъ Карпата, тече крозь Галицію и югозападну Русію, и утиче у црно море.

24. *Днѣпаръ*, извире у средини Русіє у волхонской шуми, тече крозь Русію, и утиче у црно море. У Днѣпаръ утиче река *Березина*.

25. *Донъ*, извире такође у средини Русіє крозь кою тече, а утиче у азовско море.

26. *Волга*, найвећа река у Европи, изтиче изъ некогъ ѓзера (*Селигерско ѓзеро*) у средини Русіє, крозь кою тече у дужини одъ 430 миля, и утиче у каспійско ѓзеро. У Волгу утичу съ десне стране реке *Ока* и *Москва*; а съ леве река *Кама*.

II.

ОПИСЪ ПОЕДИНЫ ЗЕМАЛЯ.

I. ИСТОЧНА ЕВРОПА.

§ 98. Земля, што се одъ источне аустрійске, пруске, шведске, и норвежке границе простире до уралски гора; то е *источна Европа*. На великомъ овомъ простору има само една єдина держава: *руско царство*, съ коимъ е одъ више година скопчано *кралѣвство польско*, кое е данасъ саставный део рускомъ царству.

РУСКО ЦАРСТВО.

§ 99. Русія, и съ нѣомъ скопчано кралѣвство польско, граничи Шведскомъ и Норвежкомъ, севернимъ леденимъ моремъ, Азіомъ (т. е. царствомъ казанскимъ, астраханскимъ, Кавказкомъ), азовскимъ моремъ, прнимъ моремъ, европскомъ Турскомъ, Молдавіомъ, Влашкомъ, Аустріомъ, Прускомъ, и источнимъ моремъ

§ 100. Русія има у Европи у своє простору преко 72.000 □ м., а на томъ големомъ простору живе преко 52 миліона душа; па е за то Русія и по своє простору, и по брою свои жителя у Европи найвећа держава. Кадъ се поменутомъ простору Русіє придаду и оне землѣ, кое Руси имаю у Азіи и Америци, онда руско царство има до 400.000 □ миля, на којима преко 68 миліона людій живе. Руско е царство по своє простору найвеће на свету, нити е досадъ икоя держава тако велика была као што е данасъ Русія.

§ 101. Люди, што у Русіи живе, већина су одъ словенскогъ народа тако, да у Русіи у Европи сами Словена (Руса, Поляка, Литаваца) има до 45 миліона. Осимъ Словена има у Русіи: *Фина* (3

миліона), *Лета* (2 миліона), *Немаца* (преко $\frac{1}{2}$ миліона), *Татара*, *Єврея* (до $1\frac{1}{2}$ мил.) и други народа. У свимъ рускимъ земляма живе до 100 народа, кои се међу собомъ разликую своимъ єзикомъ, и обичаима.

§ 102. У Русіи су люди понайвише православне вере; єрь одъ 52 миліона душа што живе у Русіи, више одъ 40 мил. су православне вере. После православны у Русіи има найвише римокатолика (7 миліона), протестанта (преко 2 миліона), Єврея и Муамедоваца; а налазе се по негде и сами незнабожци.

§ 103. У свой Русіи влада само еданъ човекъ, а то є *царъ*, кой што нареди са своимъ властима, то мора сваки слушати. Русія є дакле *монархія*, и то *неограничена*, єрь є у ньой прва и найвища власть самъ *царъ*, кой влада онако, како самъ нађе за добро. Царъ има своє министре, и свой државный сенать, па съ ньювомъ помоћу управля државнимъ пословима. Црквена дела управля царъ са светимъ синодомъ. Садашній є царъ *Александръ II.* кой влада одъ 1855. године.

§ 104. Земля є у Русіи већиномъ равна, и само се на границама подижу високе горе. У Русіи су знамените горе

Одъ истока:

Уралске, коє Европу раздваяю одъ Азіє;

Одъ запада:

Волхонске или *валдайске* горе;

Одъ Юга:

Таврійске и *кавказке* горе.

А у средини:

Волгине горе, изъ кои извире река Волга.

§ 105. Русія є богата у єзерима; єрь у ньой су найвећа єзера, што їй има у Европи; а и више їй има, но друге земљь. Найзнатнїя су єзера:

1. *Ладога*, найвеће езеро у свој Европи (до 300 □ миля велико.)

2. *Онега*.

3. *Пейпусъ*.

4. *Ильменско* езеро.

Осимъ овы езера има у Русіи на хиляде ма-
нѣи, и незнатніи езера.

§ 106. Осимъ езера Русія є богата и у рекама
тако, да нема државѣ, коя се у томе съ нѣомъ ме-
рити може. Знатніе су у Русіи реке ово:

1. *Онега* и 2 *Двина*, коє обе извиру изъ вол-
гини гора у средъ Русіе, а утичу у бело море.

3. *Печора*, извире изъ уралски гора, а утиче у
северо ледено море.

4. *Волга*, извире у средъ Русіе (у Тверской
Губерніи), а утиче у каспійско море. У Волгу ути-
че съ десне стране река *Ока*, а съ леве *Кама*. Вол-
га є найвећа међу свимъ рекама у Европи.

5. *Донъ*, извире у тулской губерніи, и утиче
у азовско море. У Донъ утиче река *Донецъ*.

6. *Дибстаръ*, извире изъ карпата, и утиче у
црно море.

7. *Дибпаръ*, извире изъ волхонски гора, а ути-
че такође у црно море. У нѣга утиче *Березина*.

8. *Висла* и 9. *Ниленъ* или *Мемель*, утичу у бал-
тійско море.

10. *Нарва* извире изъ езера *Пейпуса*; а утиче
финскій заливъ.

11. *Нева*, извире изъ езера *Ладоге*, и утиче
такође у финскій заливъ.

12. *Торнеа* на граници међу Шведскомъ и Ру-
сіомъ, утиче у ботнійскій заливъ.

§ 107. Осимъ езера и река, коима се може
пловити, у Русіи има и вештачки начинѣны кана-

ла, коима се удалъна езера, мора, и реке спояваю. Знаменити су канали, 1. *Вишневолоцкій*, кои Неву съ Волгомъ скопчава; 2. *Кубенскій* или *Кириловъ* каналъ између Двине и Волге; и 3. *Березинскій* каналъ, кои Березину съ Волгомъ доводи у свезу. Осимъ овы канала има и много други, кои скопчаваю езера съ рекама, и реке међу собомъ.

§. 108 Земля е у Русіи у Европи обично плодна, и врло удесна, да се обделава. Само у онимъ пределима, што су далеко на северу, збогъ велике зиме, земля е неплодна, нити се може радити. У Русіи роди жито свакояке врсте, много лана, кудель, дувана и мака. Вина нероди много у Русіи, али што роди у Криму, и кодъ донски козака, то е врло добро. У Русіи су многе шуме, у коима живи свакояка дивлячь. Русія е богата у рогатой марви, коньима, и овцама. У рускимъ бреговима, а особито у Уралу, има много одъ сваке руке минерала, а особито злата, платине, сребра, бакара, гвозђа, драгогъ каменя, и свакоякогъ мермера. Едномъ речи Русія е плодна, и одъ естаства богато свимъ доброћама обдарена земля.

§. 109. Найвише людій у Русіи забавляю се газдинствомъ, кое е у свакомъ погледу одъ дана на данъ напредніе. Земля се најболъ ради у среднъой и южной Русіи, у Польской и у земляма кое леже дужь источногъ мора. На великимъ пустарама у южной Русіи налазе се голема стада рогате марве, коня, оваца, коза, и свиня; а понегде забавляю се люди и пчеларствомъ. Они люди, што живе на морскимъ обалама, лове рибу и ньоме тргую.

§ 110. Рукоделна радиность у Русіи ніе толико велика, као што бы могла бити, и као што се можемо надати, да ће бити. Нема много више одъ сто година, како у Русіи почеше подизати разне

фабрике за израђиванъ сировы земальски производа, и за то є време у свему учинѣнъ у Русіи великій напредакъ; а што кою годину идемо напредъ, радиность се у Русіи све већма развија, и све се више фабрика подиже. Међу осталимъ стварима, што се у Русіи израђую, прави се ту много платно одъ сваке руке, разна сукна, чов, коже, многе свеће и многій сапунъ; а у новіе време напредне су и фабрикe, где се израђує свила, памукъ, разне ствари одъ метала, и ствари коє су нужне за бродарство. Найвише фабрика има у варошима у средини Русіе.

§ 111. Ни трговина руска ніє іошъ сасвимъ развієна, али є опетъ зато далеко напреднія, но рукоделна радиность. Мора, што су границе Русіи, многе реке, єзера, и многи канали яко помажу трговини, да се и споля и изнутра у земљи развіє. Русія има на морима многе трговачке лађе, па тргує съ целимъ светомъ. У новіе време почели су у Русіи градити гвоздене путове, кои кадъ се доготове, такође ће врло много учинити, да се развіє трговина у Русіи, и међу нѣомъ и другимъ земляма.

§ 112. Са земљоделствомъ, рукоделномъ радиношћу, и трговиномъ упоредъ иде народна образованость, и развитакъ наука и знања. Као што є Русія текъ у новіе време яче почела неговати знања и науке, за то кратко време учинила є и у овоме великій напредакъ. У Русіи нема истина іошъ доста ни малы, ни средњи, ни високи школа, и има врло много деце, што неиду у школу, а до скоро ніє было ни слободно свакомъ учити се; али у новіе време руска се влада обильно брине, да се подпуне све доякошнѣ оскудице. Високе науке негую се у Русіи на 7 свеучилишта; а осимъ ты високи школа има у Русіи особиты школа за

учитель, свещенике, трговце, рукоделце, и войнике.

§ 113. Клима (поднебіє) є у Русіи различна збогъ великогъ простора, кой Русія одъ севера къ югу заузима. По клими може се Русія на четворо разделити :

1. На оне пределе, где є тако велика зима, да съ тога земля ништа родити неможе.

2. На пределе, где є іошъ яка зима, али опеть земля по гдешто раѣа. Ови су предели у северной Русіи.

3. На пределе, где є зима блага и где сазреваю плодови одъ оны биляка, што се тамо негую. Ови су предели у средини Русіє.

4. На пределе, где є найкраѣа и доста умерена зима, а дуго и доста жестоко лето. Ови су предели у южной Русіи, коя є богата у плодовима одъ сваке врсте.

§ 114. Као што є Русія велика, и као што у нѣой живе многи люди, тако є и нѣна войска врло яка и велика тако, та нема ни єдна држава у Европи толико войске, као Русія. Брой руске войске меня се, али се обично мисли, да у Русіи свега има до 700.000 людѣй подъ оружіємъ. Осимъ пешака, топціа, редовны и нередовны коняника, и войске одъ друге врсте, Русія има и многе убойне лаѣе за рать на мору. После Енглеске и Француске има Русія найвише и найвеѣи убойны лаѣа на мору.

§ 115. У земляма, коє су данась у рускомъ царству, одъ найстаріи времена живе различни народи, кои су у дугомъ времену претрпели разне промене. У Русіи, што є у Европи, одъ давнашњи времена станую Словени, и отудъ се селише у

друге землѣ, где и данасъ живе. Почетакъ ячегъ државногъ живота рускогъ народа доводи се одъ 862. године после рођеня христова, кадъ є Рурикъ, порекломъ Варегъ, преузео владати рускимъ народомъ. Нѣгова є лоза владала у Русіи преко 700 година (до 1598.). Кадъ є Рурикъ владао надъ Русима, они су были незнабожци, и прва є была руска кнегиня *Олга*, која є у Цариграду постала христіянка (955). Одъ то се доба почела наука Христа Спасителя ширити по Русіи; али є св. *Владимиръ I.* (980—1015) највише урадіо, да се у рускомъ народу утврди и разшири православна вера, коју Руси до данасъ свето чуваю. Владимиръ є разделіо свою државу међу свои 12 синова, и тиме є учиніо да се рускій народъ заплео у многе ратове, кои су га слабили. Русія ослабљѣна унутрашњимъ немирима, напрегла є све силе, да се одбрани одъ Монгола, кои су є почели нападати, (одъ 1225—1240) и кои су є после многи крвави ратова покорили. Руски се кнезови и после тога стараху о напредку своє државе, и св. *Александаръ Невскій* храбро се боріо са Шведима, коє є и потукао (1241). Русія є скоро 250 година стенила у робству подъ Татарима, и великій кнезь *Иванъ Василѣвићъ I.* или великій (1462—1505) бую є, кои є Русію одъ Татара ослободіо (1481—1492). Одъ то є доба безъ престанка расла руска држава и нѣна снага. За владе иванове Русія є была 24.000 □ м. велика. После Ивана предузме владу надъ Русіомъ нѣговъ синъ *Василіє Ивановичъ* (1505—1533) кои се назове рускій царъ. За Василіємъ бую є рускій царъ нѣговъ синъ *Иванъ Василѣвићъ* (1534—1584), кои є освоіо многе околне землѣ, и подъ коимъ є Русія имала у своє простору 144.000 □ миля. Иванъ є много урадіо за рускій народъ; са стране є довео научене и веште люде, подигао є

школе, старао се о трговини и законима, и установіо в *Стрелце*, кои су были у Русіи стална войска. Ивановъ синъ *Тодоръ* (1584—1598) было є последний царь одъ Рурикове лозе; а на неколико година по нѣговой смрти, после унутрашњи немира, кои су траяли неколико година, постане рускій царь младый *Михаило Тодоровиѣъ Романовъ* (1613; тада му є было 15 година), родъ по женской крви изумрлой руриковой лози. Михаило в среѣно владао (1613—1645), подигао є трговину, увећао є државну снагу, и освоіо в Сибирію, па є своме сину *Алексію* оставіо државу, у којой є было 257.000 □ м. Алексіє є такође среѣно владао (1645—1674), сломіо є силу Козацима, и подчинио іѣ себи и одъ Польске є узео землѣ, коє су некада руске биле; те є тако и подъ нѣмъ порасла већъ и тако грдно велика руска држава (имала є 267.000 □ миля). Алексинъ синъ *Тодоръ* (1676—1682) владао є само неколико година, и сѣ тога є знаменить, што є сломіо силу властели, и на земальской скупштини спалио листине о нѣовимъ правима. По Тодоровой смрти настану у Русіи неки немири, после кои постане рускій царь *Петаръ*, тодоровъ наймлађій синъ (1686—1725). Петаръ є врло знаменить рускій владалаць, ерь є Русію довео до оне важности, кою данасъ има у свету. После многи сметня онъ є на последку савладао све незгоде, што су му были на путу, побіо є у земљи и ванъ землѣ свое неприятель, устроіо є нову войску, завео є руску флоту, подигао є трговину и законе, и неговао є науке; па є тако своимъ деланѣмъ урадіо, те є Русія постала, као што су и друге образоване и напредне државе у Европи. Петаръ є быо у рату среѣнанъ и освоіо є доста земаля на источномъ мору, где є при утоку реке Неве почео зидати за себе престолно место (1703), ков се по

нѣму зове *Петербургъ*, и коє є данасъ єдна одъ найвећи и найлепши варошій у свету. Са свои знамениты дела, коя є Петаръ почию, зову га *Великій*. Како є Русія подъ Петромъ почела яче расти и напредовати, єднако є напредовала. Царица Елисавета, и особито царица *Катарина II*, или велика (1762—1796) наставише Петромъ започетый посао, и разширише свою државу; а особито Катарина задоби за себе многе землѣ одъ Польске и Турске; тако да є она руско царство увећала са 10.000 □ м. Катарина є была знамени-та женска, достойна по своимъ врлинама, да седи на царскомъ престолу. Одъ то доба рускій є дворъ задобио великій упливъ у сва европска дела. После Катарине постане рускій царъ *Павле* (1796—1801), а за нѣимъ *Александръ I*. (1801—1825). Русія є тада была єдна одъ найзнаменити држава у свету; па зато, кадъ се Француска заратила съ другимъ европскимъ силама, ни Русія нїє могла остати на миру. Подъ Александромъ была є првый путъ на пробу ставлѣна руска снага. Францускій царъ Наполеонъ съ великомъ войскомъ, какве пре тога нигда нїє было, и у којой є было войске одъ свою западны народа, осимъ Енглеза, удари на Русію (1812), и допре у срце рускогъ царства, до свете Москве. Свакій є мислю, да є пропала руска држава, и да є срушенъ престо рускимъ царевима. Но светъ се преварио. Наполеонова войска мораде бегати, и Русія после ове борбе постане яча, но што є пре была; єрь є поглавито нѣномъ снагомъ сломієна сила цару Наполеону. За Александромъ поста рускій царъ *Никола* (1825—1855), кои се срећно боріо съ Турцима, отео имъ доста землѣ, и кои є быо пріятель и бранитель угнѣтенимъ Христіянима у Турској, па се съ тога и заратио быо съ Турцима, Французима, Енглези-

ма и Сардинцима, кои су Турцима помагали. Ратъ є быо жестокъ, и поменути савезници отму неке бедеме одъ Севастополя. На скоро се за тимъ утврди миръ међу зараћенимъ странама, и Русія, првый путь одъ много година, даде Турской — управо Молдави — некій део свои земаля. Юшъ пре, но што є овай ратъ свршенъ, умре изненадно царъ Никола.

Влада є цара Николе такође врло знаменита за Русію, међу осталимъ и зато, што є онъ не само яко увећао свою войску, него є 1832. саставіо съ рускимъ царствомъ кралѣвство польско, кое є и до то доба было подъ Русіомъ, али є имало за себе особиту управу. — Кралѣвство є польско подигнуто 840. године после Христа; *Мечиславъ I.* 966. првый є настао, да се у Польской разшири христіянство, а првый є быо *Болеславъ*, кои се назвао кралѣомъ (1025). Польска є расла и падала у снази; разкомадану на више делова саставіо є у єдно цело *Владиславъ IV.* (1309), а доцніє є съ Мађарскомъ заєдно имала єдногъ краля *Лудвика Великогъ* (1370—1382). Ягелони су владали у Польской одъ 1386. до 1572; а одъ Ягелонаца *Казимиръ IV.* освоіо є западну Пруску. Кадъ є изумрла у Польской владаюћа породица Ягелонаца, Поляци се разделе на партає, и съ тога се заметну у Польской унутрашњи немири, збогъ кои є яко опала снага польской држави, коя є, кадъ є последний краль одъ Ягелонаца умрѣо, имала у своме простору 12.000 □ миля. Непрестани немири, кои су у Польской были, дали су повода нѣнимъ суседима: Аустрии, Пруской и Русии, да се уплету у унутрашњи послове Польске државе. Поменуते државе напоследку договоре се, те у три ма (1772. 1793. 1795.) међу собомъ поделе Польску, и тако іой укину самосталность. Царъ є Наполеонъ єдномъ (1807.) начинію велико

войводство варшавско, но после бечкогъ конгреса укиде се то войводство, и дође подь Русію, коя є 1832. сасвимъ и коначно укинула Поляцима државный животъ.

По смрти цара Николе постане рускій царь нѣговъ синь *Александръ II.*, кои се измири са своимъ непріятельима, и кои и данасъ среѣно влада, стараюћи се о добру и напредку свогъ народа.

§ 116. У рускомъ царству, што є у Европи, има свега 53 губерніе, коє се деле:

I. На области, коє су на источномъ мору (Ингерманландъ, Естландъ, Лифландъ, и Курландъ).

II. На велику кнежину Финландъ.

III. На велику Русію.

IV. На малу Русію.

V. На южну Русію.

VI. На западну Русію.

VII. На кралѣвство польско.

§ 117. Области на источномъ мору.

Области, што су на обалама источногъ мора, леже међу источнимъ моремъ, финскимъ и риганскимъ заливомъ, Финландомъ, западномъ и великомъ Русіомъ; (имаю 2700 □ м. и до 3 миліона душа) и деле се на четири губерніе (Ингерманландъ, Естландъ, Лифландъ, и Курландъ), ерѣ є свака областъ єдна губернія. У овимъ су областима поглавита места

1. *Петроградъ* (Санкт-Петербургъ, у Ингерманланду), главна и престолна варошь све Русіе, има преко по миліона (560.000) жителя; а у простору свомъ три милѣ и по. Петроградъ є нова варошь, кою є 1703. године рускій царь Петаръ великій дао назидати близу ушћа реке Неве у финскій заливъ, и кою є после (1714.) начинію своіомъ престолномъ столицомъ. Одъ то се доба Петроградъ

єднако украшавао, и данасъ є єдна одъ найлепши варошій на свету. Овде седи рускій царь кои има више знамениты палата, међу коима су главне палате: зимскій дворъ и мермерна палата. У Петрограду су многе палате найвиши земальскій властей, и богаты приватны людій; има до 180 божіи храмова, међу коима є найзнаменія Исакова црква, најлепша у свой Русіи. У Петрограду има свеучилиште, и много други школа, и научны завода, међу коима заслужує да се спомене царска академія наука. Петроградъ є главно место русской радиности и морской трговини. Близу Петрограда су нека места где царь има своє летиъ дворце. Таква су места: Царско село, Гачина, Петерхофъ и Оранієнбаумъ.

2. *Кронштатъ*, на острову Котлину, знаменита варошь (са 56.000 жителя) са якогъ града, кои чува улазакъ у Петроградъ моремъ. И ову є варошь почео зидати Петарь великій (1703.).

3. *Ревалъ*, (у Естланду) у финскомъ заливу, (са 30.000 жителя) има градъ, яко пристаниште, фабрике и знамениту трговину.

4. *Рига*, (са 60.000 жителя) више ушћа Дине у риганскій заливъ, има градъ и свакояке фабрике. (Ову су варошь почели зидати трговци изъ Бремене 1158.)

5. *Дорпатъ*, има свеучилиште.

6. *Митава* (30.000 жит.), негда главна варошь у Курланду.

§ 118. Велика кнежевина Финландъ.

Ова кнежевина са Лапландомъ лежи међу Шведскомъ и Норвежкомъ, великомъ Русіомъ, и областима на источномъ мору, и финскимъ и ботнійскимъ заливомъ (има 6800 □ м. и 1½ мил. душа), и дели се на 8 губернія (Улеаборгъ, Ваза, Або,

Хелзингфорсъ , Выборгъ , Тавастехузъ , Св. Михаило, и Куопіо.)

Главна су у кнежевини места:

1. *Або* (Обо), негда главна варошъ у Финланду, има фабрике, и градъ (16.000 жит.).

2. *Хелзингфорсъ*, садъ главна варошъ у Финланду, (има 16.000 жит.) има фабрике, добро пристаниште, и свеучилиште. Према Хелзингфорсу є якъ градъ *Свеаборгъ*.

§ 119. Велика Русія.

Велика Русія лежи међу Финландомъ , областима на источномъ мору , западномъ , маломъ , и южномъ Русіомъ, царствомъ Астраханскимъ и Казанскимъ, Сибиріомъ , и севернимъ леденимъ и белимъ моремъ. Она има у свомъ простору преко 42.000 □ м. и до 21 миліонъ душа. Дели се велика Русія на 19 губернія (Московску, Владимирску, Нижнѣ-новгородску, Смоленску, Калужку, Тулску, Ръзанску, Тамбовску, Орелску, Курску, Воронежку, Псковску, Новгородску, Тверску, Ярославску, Костромску, Вологдску, Олонецку, и Архангелску.)

У великой су Русіи ово знаментія места:

1. *Москва*, некада престолна варошъ рускогъ царства, а данасъ прва после Петрограда варошъ у Русіи (подигнута 1147), лежи на реци Москви. Руся почитую ову варошъ као свету, и у нъой се свагда крунише рускій царъ. Ма да є Москва о французкомъ рату (1812) изгорела, опетъ се зато изнова подигла, и данасъ є лепша, но што є пре ватре была. Међу знаменитостима, што су у Москви, треба споменути градъ Кремль, у комъ є стара царска палата, а међу многимъ црквама (има ѿ до 400) знаменита є црква св. Михаила, и друга, где се руски цареви крунишу. Куле су црквене у Москви яко позлаћене, и међу свимъ ку-

лама найзнатнїя є кула, што се зове Иванъ великій, у коїой има звоно, кое є тешко 1400 центїй (преко 61.000 ока). До ове куле има подигнуто друго звоно, найвеће на свету, у коме има 4500 центїй (198,000 ока). У Москви живе многи руски великаши; ту є свеучилиште и среда унутрашнїх руске трговине, па има найвише и различни фабрика. У Москви живе до 400.000 людїй.

2. *Мозайскъ*, знатна варошъ збогъ боя међу Русима и Французима 1812.

3. *Нижнїй Новгородъ*, на ушћу Оке у Волгу; има фабрике и велику трговину. Овде є сваке године (у Юлію) найвећїй панађуръ на свету (31.000 жит.)

4. *Смоленскъ*, на Днѣпру, има градъ, фабрике, и яку трговину. (15.000 ж.) Овде є было бой међу Русима и Французима (1812. 5. Августа).

5. *Калуга* на Оки, има више фабрика, и яку трговину (36.000 ж.)

6. *Тула*, близу извора реке Дона, има многе фабрике. Ту се гради найвише оружїя за руску войску. (55.000 ж.)

7. *Орелъ*, на Оки, яко тргує съ раномъ (33.000 жителя).

8. *Воронежъ*, недалеко одъ Дона, има яку трговину и фабрике (44.000 ж.).

9. *Новгородъ*, на Ильменскомъ Ёзеру, негда за себе, и єдна одъ найвећїи трговачки варошїй у Европи, имала є до 400.000 жителя; а садъ има само 15.000. *Рурикъ*, првїй рускїй владалаць, овде є имао свою столицу (862 год). Има доста живу трговину и фабрике.

10. *Тверъ*, на Волги, има фабрике (24.000 жит.).

11. *Ярославъ*, на Волги, има фабрике и живу трговину (35.000 жителя).

12. *Вологда*, има фабрике и яку трговину са северномъ Русіомъ, Сибиріомъ, и Китаіомъ (17000 жителя).

13. *Архангелскъ*, на ушћу Двине, има найстаріе морско пристаниште у Русіи, яку трговину и велике риболове. Овде є найкраіій данъ 3 сата и 12 минута.

Бъ великой Русіи припадаю ова острова:

1. *Вайгачко* острово (33. □ м.) на комъ живе самоєди.

2. *Новая-Земля*, лежи далеко на северу, гди се сунце не види одъ 15. Октобра до края Фебруара.

3. *Шпицберги*, кои леже найдалъ на северу, на северной половини земль.

§ 120. Мала Русія.

Мала Русія, или украинна лежи међу великомъ, западномъ и южномъ Русіомъ; велика є 3800 □ м. и има преко 6 миліона жителя, кои су козаци, и кои су се одовудъ разсеяли и по другимъ пределима. Украина се дели на 4 губерніє (Кієвску, Черниговску, Полтавску, и Харьковску).

У малой су Русіи главнія места:

1. *Кієво* на Днѣпру; негда є было престолно место рускимъ кнезовима (одъ 880 — 1157). Има градъ, свеучилиште, фабрике и яку трговину. У Кієвву има преко 60.000 душа. — Близу Кієва є знаменитый православный монастырь *Кієво-печерска лавра*.

2. *Черниговъ* на реци Десни, главно место у черниговской губерніи.

3. *Полтава*, главно место у губерніи, има трговину и градъ. Ово є место знаменито, што є ту Петаръ великій 1709. побіо Шведе подъ нѣовимъ кралѣмъ Карломъ XII.

4. *Харковъ*, главно место слободне украине, не далеко одъ Донеца; има фабрике, трговину и свеучилиште (33.000 жителя).

§ 121. Южна Русія.

Южна Русія лежи међу великомъ, маломъ и западномъ Русіомъ, Галиціомъ, Молдавіомъ, црнимъ и азовскимъ моремъ, Кавказомъ и Астраханомъ. Велика є преко 8000 □ м. и има преко 2 милиона душа. Южна се Русія дели на 6 губернія (Бесарабску, Херсонску, Таврійску, Црноморску, Екатеринославску, и на землю донски козака).

Поглавитія су у южной Русіи места ова:

1. *Кишенѣвъ*, главно место у губерніи, има фабрике (45.000 жителя).

2. *Херзонъ*, главно место у губерніи на ушћу Днѣпра, има градъ и пристаниште за убойне лађе (30.000 жит.).

3. *Николаѣвъ*, на ушћу Буга, има пристаниште за убойне лађе, и градъ (30.000 жит.).

4. *Одеса*, по величини четврта варошь у Рускомъ царству, основана царицомъ Катариномъ Великомъ (1792). Има врло живу трговину, градићъ, фабрике, слободно пристаниште за трговачке лађе; морска купатила, и научне заводе. У нъой живи преко 80.000 душа.

5. *Силферополь*, главно место на Криму.

6. *Бакчи-Сарай*, знатно за то, што є ту била некадъ столица татарскимъ кановима.

7. *Севастополь*, има якъ градъ, подъ коимъ се дуго борише съ Русима войске: Француска, Енглеска, Турска и Сардинска у год. 1854. и 1855. Споменуте сѣдинѣне войске освоилесу некій шанаць одъ Севастополя, и уништили су тада руску флоту на црномъ мору.

8. *Кафа* или *Феодосія*, на црномъ мору (7000 жит.), негда є была велика трговачка варошь, и прва на Криму (1262 — 1475 са 80.000 жит.)

9. *Крчъ*, на мореузу, кои скопчава азовско море съ цримъ. Ова є варошь была престолна у босфорскомъ царству (коє є постојало одъ почетка 5. века пре Христа па до края 5. века после Христа) и великомъ Митридату (64 пре Христа).

10. *Таганрогъ*, има пристаниште и убойне лађе (23.000 жителя). Овде є умрѣо рускій царь Александръ I. 1825.

11. *Ново-Черкасскъ*, главно место у земљи донски козака (20.000 жителя), лежи на реци *Дону*.

§ 122. Западна Русія.

Западна Русія лежи међу великомъ, маломъ, и южномъ Русіомъ, Галиціомъ, Польскомъ, и Прускомъ. Земля западне Русіє на северо-истоку зове се *Бела Русія*; а на югу: *Црвена Русія*. Западна є Русія некада была литванска кнежевина, у којой є было више областій. Велика є западна Русія преко 7600 □ м. а има у нъой преко 8 милиона душа. Дели се на 8 губернія (*Ковнанску*, *Вилнанску*, *Гроднанску*, *Витебску*, *Мохилевску*, *Минску*, *Волхинску*, и *Подолску*).

Главна су места:

1. *Ковно*, главно место у губерніи, лежи на *Нимену*.

2. *Вилна*, главно место у губерніи, некадъ главно место у *Литванской*; има яку трговину, фабрике и свеучилиште (56.000 жит.).

3. *Гродно*, на *Нимену*, негда знатна варошь у *Литванской*. Овде є 1795. подписао краль *Августъ* свою оставку на кральвскій престо.

4. *Витебскъ*, на *Дни*, има фабрике, и живу трговину (20.000 жит.).

5. *Минскъ*, главно место у губерніи.

6. *Житомиръ*, главно место у Волхиніи, има трговину и фабрике (30.000 жит.).

7. *Каминьць-Подолскій*, на Днѣпру, главно место у Подолской.

§ 123. Кралѣвство польско.

Кралѣвство польско (кнежевина Литванска, велика и мала польска) лежи међу западномъ Русіомъ, Галиціомъ, и Прускомъ. Ово є кралѣвство некада было самостално, али са унутрашњи немира и неслоге изгубило є свою независность. Три суседне државе: Аустрїя, Пруска, и Русїя, поделиле су међу собомъ у три ма єдно за другимъ (1792, 1793, 1795.) польску државу, и добивене землѣ придружили су своимъ државама. У садашнѣмъ кралѣвству польскомъ, што є подъ Русіомъ, има преко 2300 □ миля и до 5 милїона жителя. Дели се ово кралѣвство на петъ губерніа (Варшавску, Радомску, Лубльинску, Плоцку, и Августовску).

Главна су у Польской места:

1. *Варшава*, главна и прва варошь у Польской, негда престолно место польскимъ кралѣвима (одъ 1587 — 1795), трећа по величини у рускомъ царству, и єдна одъ најлепши варошій у Европи. Овде є средсреда трговини, занатима, и књижевномъ деланю у Польской. Варшава има якъ градъ, утврђено предградіє *Прагу*; и лежи на обе обале реке *Висле*. Руси су двапутъ на силу освоили ову варошь о польскимъ бунама (1794. освоїо є Суваровъ, а 1831. Паскїєвићъ); У Варшави живи 170,000 душа.

2. *Калишъ* близу пруске границе, негда престолно место кнезовима одъ велике Польске; има яку трговину и фабрике.

3. *Лублинъ*, найлепша и найвећа варошь у Польской после Варшаве, има 17 000 жителя и яку трговину. У средињъ веку имала е до 70.000 душа.

4. *Замошъ*, далеко на югу, има якъ градъ.

5. *Плоцкъ*, на Висли, главна варошь у губерніи, има фабрике (10,000 жит.).

6. *Остроленка*, знатно место са победе, кою одржаше Руси надъ Поляцима (26. Мая 1831).

7. *Пултускъ*, знаменито место збогъ боева међу Шведима, Саксонцима и Поляцима (1703), и Французима и Русима (1806).

§ 124. Руско царство осимъ овы земаля и областій, што њй има у Европи, има многе землѣ ванъ Европе у Азиі, и Америци.

У Азиі има Русія

1. Царство Казанско, 12.000 □ миля и 7 милиона жителя.

2. Царство Астраханско, 15.000 □ м, 4 милиона жителя.

3. Области Закавказке, 6000 □ м. 4 милиона жителя.

4. Сибирію, 280 000 □ миля и 3 милиона жит.

У Америци

5. Руске землѣ имаю до 20.000 □ миля и само 60.000 жителя.

Кадъ се у едно узму све землѣ, што су у Рускомъ царству, оне имаю у свомъ простору преко 400.000 □ миля, и ту живи преко 68 милиона жителя.

II. СЕВЕРНА ЕВРОПА.

§ 125. У северной су Европи ове самосталне државе: Шведска съ Норвежкомъ, Данска съ Ис-

ландомъ, и велика Британска съ Ирскомъ. Све ове земль у скупу имаю преко 22.000 □ м. у простору, и преко 34 милиона жителя.

1 КРАЛѢВСТВО ШВЕДСКО и НОРВЕЖКО.

§ 126. Кралѣвство Шведско и Норвежко зову се єднимъ именовъ: скандинавско полуострово; и оба граниче: севернимъ моремъ, Скагеракомъ, Категатомъ, источнимъ моремъ, ботнійскимъ заливомъ, Русіомъ, севернимъ леденимъ моремъ, и атлантскимъ океаномъ, кои се овде зове и скандинавскій океанъ.

§ 127. Шведска и Норвежка имаю у своемъ простору преко 13.000 □ миля, и на томъ простору живе преко 5 милиона душа. Люди су у Шведской и Норвежкой скоро сви германскогъ порекла; и само се далеко на северу налази мало Финаца и Лапонаца.

§ 128. Швеци и Норвежци су по своме веро закону протестанти; римокатолика (1000 душа) и Еврея (900 душа) има врло мало.

§ 129. У Шведской и Норвежкой влада єдно лице, а то є *краль*, кои є истина надъ обема земляма, али є опетъ за то свака земля за себе самостална, и има свою особиту, одельну земальску управу. Краля ограничаваю у нѣговой власти народни представници, кои у договору съ кралѣмъ даю земљи законе. Свака земля за себе има свою особиту земальску скупштину.

§ 130. Скандинавско є полуострово (Шведска и Норвежка) одъ запада горовито, а одъ истока равница. Горе све у скупу зову се *Скандинавски Алпи*, а међъ нѣма су найглавнѣ горе *Чѣленске* (Kjölen), коє деле Шведску одъ Норвежке.

§ 131 Скандинавско є полуострово богато у єзерима и у рекама, ма да нема овде ни єдне велике европске реке. Ёзера су знаменитія *Меларско*, *Венерско* и *Ветерско* єзеро, сва три у южной Шведской; а међу рекама најзнатніе су:

1 *Торнео-елтъ*, на граници међу Шведскомъ и Русіомъ,

2. *Дал-елтъ*, у Шведской. Обе реке утичу у ботнійскій заливъ.

3. *Гломень*, у Норвежкой, утиче у Скагеракъ.

§ 132. Као што су ове земљъ далеко на северу, где є яка зима, земља имъ ніе врло плодна, и само се на югу яче ради, и ту роди: жито, ражъ, куде-ля, вариво, неко воће, и разна дрва за грађу, и огревъ. Обе су земљъ богате у рогатой марви, ко-нъима, овцама, и у дивлячи; и у земљи има нешто злата и сребра, а много бакара и гвозђа, кое є овде најболъ на свету.

§ 133. Као што се на скандинавскомъ полу-острову неможе земља збогъ зиме яче обделавати, жители се и не баве искључиво земљоделствомъ; али се опетъ зато земља онде, где се ради, врло добро ради. Трговина є овде доста жива, и много се людій баве риболовомъ. Швеци су и Норвежци у образованости яко напредни, школе су имъ добре, а народну образованость и то помаже яко, што и селяци долазе на земальску скупштину. Само су Лапонци, што живе на северу, у образованости яко назадни.

§ 134. На скандинавскомъ полуострову кли-ма є чиста и здрава, али ладна. Найдалъ на севе-ру зима є врло дуга, лето врло кратко; и ноћ трає много дана.

§ 135 Шведска и Норвежка, као што є више горе споменуто, имаю данасъ єдногъ краля, али су

опеть за то две землѣ, па свака има свою прош-
лость, и свою особиту исторію. У Шведской су
у найстарія времена владала многа племена, коя су
независно живила едно одъ другогъ. Найстарія
исторія Шведске тавна є, и пуна басана; и текъ
како се Шведи покрстише (подъ своимъ кралѣмъ
Олафомъ око 1000 год. после Христа) започинѣ
имъ исторія быти яснѣя. У половини 13. века (1250.
год.) постане Шведскій краль *Валделмаръ*, кои по-
че зидати *Штокхолмъ*, саданю престолну варошь
шведскогъ кралѣвства. У Шведской су дуго были
унутрашнѣи немири, са кои є слабила државна сна-
га; али при краю 14. века (1397.) кральица Марга-
рета саставила є Шведску съ Данскомъ и Норвеж-
комъ у едно кралѣвство. Но Шведска нѣе дуго
остала у друштву, єрѣ Шведи одъ Данаца угнѣта-
вани, дигоше се на оружїе, и одцепише се конач-
но одъ Данске, (1521) предвођени *Густавомъ Ва-*
зомъ, кои поста шведскій краль (1523). Подъ нѣго-
вимъ наследницима яко се развила државна снага
Шведске; краль *Густавъ Адолфъ*, имао є у Немач-
кой многе ратове, коима се прославио. Онъ є быо
у свое време најодличнѣи владалаць и войвода. И
после Густава Адолфа имађаху Шведи одличне
владаоце *Карла Густава*, и *Карла XII.*, кои се хра-
бро боріо съ Данцима, Поляцима и Русима, кои га
напоследку победише (кодъ Полтаве 1709). У по-
ловини 18. века (1751) задобила є кралѣвстку
власть у Шведской породица холштайн-готторпска,
коя владаше у Шведской до 1809.; а тада поста
престолонаследникъ шведскогъ престола францу-
скій генераль *Бернадотъ*, кои є као краль 1818. вла-
дати почео. Садашнѣи се краль шведскій зове
Оскаръ I. Шведска є 1814. добила за свое поморске
землѣ кралѣвство Норвежко.

У Норвежкой су у стара времена живили *Нормани*, кои су одовудъ ишли на разне стране, и за-
давали стра народима. 870. год. после Христа по-
стала є Норвежка кралѣвство; а у половини 10.
века (950.) норвежкій краль *Хаконъ добрый* покр-
сти се. Одъ 1397. была є Норвежка скопчана са
Шведскомъ и *Данскомъ*; а 1814. одвоила се одъ
Данске, а придала се *Шведской*, съ-коіомъ заєдно
има єдногъ краля.

§ 136. Шведска се дели на три велика дела; и
у нбой су ово главнія места:

1. *Штокхолмъ*, престолна варошь у *Шведской*,
врло утврѣна, и єдна одъ najlepши варошій у се-
верной Европи; има преко 100.000 душа. Овде има
шведскій краль лєпу палату, и има лепа црква,
где се саранюю шведски кралѣви. *Штокхолмъ* є
средина наукама, трговини и радиности у *Швед-*
ской.

2. *Упсала*, мала варошь (5000 жителя), има
свеучилиште, и найвећу цркву у свой *Шведской*.

3. *Гетеборгъ*, после *Штокхолма* найвећа, и най-
главнія варошь, има градъ и фабрике (32.000 жит.).

4. *Карлскрона*, якъ градъ, има фабрике (15.000
жителя).

5. *Калмаръ*, варошь и градъ, знатанъ збогъ
уговора, кои є овде утврѣнъ о томе, да *Данска*,
Шведска, и *Норвежка* имаю єдногъ владоца
(1397.).

6. *Бисби*, варошь на острову *Готланду*, знатна у
среднѣмъ веку са своє трговине на мору (5000 ж.).

§ 137. У Норвежкой су главна места:

1. *Христіанія*, главна варошь у кралѣвству,
има яку трговину по мору, добро пристаниште, и
университетъ (40.000 ж.).

2. *Дронгхаймъ* (Трондхемъ), негда престолно место норвежкимъ кралѣвима, има цркву, где су се кралѣви крунисали; има далѣ градъ, и пристаниште.

3. *Бергенъ*, на северномъ мору, прва трговачка варошь у земљи (26.000 ж.).

Шведска има ванъ Европе у западной Индіи мало острово *Бартелеми*.

2. КРАЛѢВСТВО ДАНСКО.

§ 138. Данско се кралѣвство другчѣ зове: *цимбрійско полуострово*; а састављено є одъ кралѣвства данскогъ и одъ кнежевине шлезвиг-холштайнске и *Лауенбургске*. Граничи: Нѣмачкомъ, Скагерракомъ, севернимъ моремъ, Категатомъ, Сундомъ, Белтовима, и источнимъ моремъ.

§ 139. Данско кралѣвство са свима земляма, што има у Европи, има 2800 □ м. у своје простору, на комъ преко 2 милиона душа живе. Данци су германскогъ порекла, а осимъ Данаца живе у Данской Немци и Новежци. По својој вери жители су у Данской протестанти.

§ 140. У Данской влада єдно лице, краль, али му є власть ограничена земальскомъ скупштиномъ.

§ 141. Земля є у Данской равна, и врло добро урађена; па зато има ране доста, али мало воћа. У Данской є одлична рогата марва, и добри су коньи. Много се людіи бави риболовомъ.

§ 142. У Данской є главна река *Айдеръ*, на граници Немачкой; утиче у северно море. Єданъ каналъ доводи ову реку у свезу съ источнимъ моремъ.

§ 143. У Данской є яка трговина на мору. Ову трговину врло подпомаже то, што є Данска

съ три стране окружена морима. Народъ е у Данской напреданъ у образованости; ерь су у овой земљи добро уређене школе.

§ 144. У Данской су у старо време живили Цимбри, кои су војевали съ Римлянима, и по којма се ова земля зове цимбриско полуострово. Око 860. год. постало е данско кралѣвство, а на 100 година затимъ (950.) почело се овде яче ширити християнство. *Канутъ великій* (владо е 1014—1036) быо е знаменитый владалаць у Данской; ерь е онъ Данску яко разширио, многе земль на страни освою, и господарю надъ Норвежкомъ, Енглескомъ и некимъ деломъ Скотске. На измаку 14. века (1397.) краљица Маргарета саставила е съ Данскомъ Шведску и Норвежку. Шведска се доцнѣ одъ Данске одцепила (1521.), а Норвежка е до 1814. была съ Данскомъ у свели; а тада е добила Данска место Норвежке Поморску, кою е доцнѣ (1816) уступила Пруской за Шлезвиг-Холштайнъ. Пре 12 година дигла се у овимъ земляма буна на Данску, али е была угушена. Садашнѣй е краль данскій Фридрихъ VII.

§ 145. Данска се дели: на право данско кралѣвство, на кнежевине *Шлезвиг-холштайнъ* и *Лауенбургъ*, на острове *Фаро е*, и на острово *Исландъ*.

Главна су места

I. У данскомъ кралѣвству:

1. *Копенхага* (дански *кѣбенхаги*), главна и престолна варошь у кралѣвству, на острову *Селанду*, една одъ најлепши варошій у Европи, има пространо и утврђено пристаниште за убойне лађе, университетъ, кралѣве палате, яку трговину и градъ. Овде е столица наукама, радиности и вештинама у Данской. У Копенхаги има 140.000 жителя.

2. *Хелзингеръ*, на Сунду, има пристаниште, и живу трговину.

II. У кнежевинама Шлезвиг - Холштину, и Лауенбургу:

1. *Шлезвигъ*, има пристаниште и трговину (12.000 жителя.)

2. *Гликштатъ*, главна варошь у Холштину на Лаби, има пристаниште, (7000 жителя.)

3. *Киль*, на источномъ мору, има университетъ

4. *Алтоне*, на Лаби, друга варошь у Данской, има живу трговину (40.000 жителя.)

У селу Оттенсею близу Алтоне, е гробъ *Клопштока*, немачкогъ кнѣижевника.

III. На островима, што се зову *Фарое*, главна е варошь *Торсхавенъ*, мала варошица, има утврѣно пристаниште.

IV. *Исландъ* (Айсландъ ледена земля) има у простору до 1.400 □ м.; а само 60.000 душа живи на нѣму, земля е горовита, а међъ бреговима има више, што ватру изъ себе бацаю. Главный е такавъ брегъ *Хекла*.

§ 145. Данска има ванъ Европе свои земаля:

1. У Азиі неке населбине на обалама малабарскимъ и у Бенгаліи.

2. У Аѣрици, неколико утврѣнены места у Гвинеи.

3. У Америци, населбине на Гренланду, и неколико острова у западной Индіи.

3. КРАЛѢВСТВО ВЕЛИКА БРИТАНСКА.

§ 146. Ово кралѣвство има у Европи два велика острова *Енглеску* и *Ирску*, и много малы острова. Граничи атлантскимъ океаномъ, севернимъ мо-

ремъ, и каналомъ Ирску одъ Енглеске дели: Ћор-
ћевъ каналъ, ирско море, и северный каналъ. За-
то, што ово кралѣвство усредъ мора лежи, зове
се по некадъ: државомъ на острову. Албiонъ е
такође име овой држави.

§ 147. Велика Британска има у своме про-
стору 5600 □ м. на коима преко 28 милиона душа
живи. Люди по своме пореклу излазе одъ стары
Англосаса (Енглези), *Брита* (валисци), и *Келта* (Ћр-
ци, и Скотци брћани), па се по овомъ пореклу
разликую и своимъ ѣзикомъ. Найвише има Енгле-
за, чи е ѣзыкъ родъ германскимъ ѣзицима.

§ 148. Британци деле се по свомъ верозако-
ну на трое: Енглези су *протестанти епископци*;
Скотци су протестанти презбитерци; а Ирци су ве-
ћинномъ *Римокатолици*. Осимъ тога има у вел. Бри-
танской и нешто *Єврея* (до 30.000 душа.)

§ 149. Велика Британска е монархiя. На пре-
столь долазе и мушка и женска деца. Владалаць
е у своiой власти ограниченъ, а ограничава га на-
родна скупштина (парламентъ), састављна одъ ве-
ликаша и народны представника. Међу свимъ др-
жавама у Европи у вел. Британской се може най-
слободнiе писати и говорити.

§ 150. Земля е у вел. Британской одъ истока
равна; а главнiе су горе у Енглезкой, Пик-горе
(Реакъ); а у Скотской, скотска брда. Ирска е у
средици равна, и само на обалама има нешто бре-
гова.

§ 151. Као што е ова држава окружена са
свию страна моремъ, има много морски залива, а
главнiи су: морскiй заливъ *британскiй* и *солвескiй* у
Енглезкой; *мурскiй* у Скотской; и *галвескiй* у Ир-
ской.

§ 152. У великой Британской су ово главніе реке:

1. *Темза* и 2. *Кумберъ* у *Енглезкой*; обе утичу у северно море;

3. *Те* (*Tau*), у *Скотской*, утиче у северно море.

4. *Клейдъ* (*Clyde*) такође у *Скотской*, утиче у северный каналъ.

5. *Шанонъ* у *Ирской*, утиче у атлантскій океанъ.

§ 153. У Вел. Британской има много канала за лађе, да се олакша саобраштай у трговини. Међу каналама знатни су: *бричватерскій* (*Bridgewater*) у *Енглезкой*; *глазговскій* у *Скотской*; и *великій каналъ* у *Ирской*.

§ 154. Велика є Британска врло напредна и у земљоделству, и занатима, и вештинама, и трговини, па и у образованости.

У *Енглезкой*, у *южной Сскотской* и *Ирской* врло умешно раде земљу, и држе врло добру стоку; особито лепу рогату марву, и одличне конѣ. Као што у *Енглезкой*, осимъ *скотски брда*, нема густе шума; дивлячь се налази само у приватнимъ забранима, и у брдима *скотскимъ*. У рекама у великой *Британской* и околнимъ морима има много и одличне рибе; а у земљи има свакояке руде, особито много *бакара*, *цина*, *гвожђа*, и врло много соли и *каменогъ угля*.

§ 155. Што є годъ заната и вештина на свету, има и у вел. *Британской*. *Фабрика* има много у *Енглезкой* и у *южной Сскотской*; нити се у томе може икоя земля съ вел. *Британскомъ* мерити

§ 156. Узъ велику радиность, врло є у овой земљи напредна и трговина, а особито по мору. *Енглези* су садъ првый трговци на свету, тргую

съ целимъ светомъ, на све стране плове по мори-
ма нъіове лађе, и одъ сви краєва доносе у вел.
Британску големо благо. Унутри у земљи подпо-
мажу трговину добро уређене реке, канали, гвоз-
дени путови, поште и телеграфи.

§ 157. Према напредку у земљоделству, ради-
ности и трговини, велика є Британска напредна и
у образованости и наукама. Народне су школе по
местима нешто истина занемарене, єръ се о њима
стараю сбштине и приватни люди; али високе су
школе врло напредне, и у њима се све науке най-
основніє изучаваю. Различна друштва, многе би-
бліотеке, и свакояке збирке много чине, да се на-
уке помакну у напредакъ.

§ 158. Велика Британска лежи истина доста
далеко на северу, али іой є клима доста блага;
єръ яку зиму ублажаваю околна мора. На обала-
ма морскимъ врло су честе густе магле, каквы у
другимъ земляма обично нема. Найздравія є клима
у скотскимъ брдима.

§ 159. Земљъ, што се зову данасъ велика Бри-
танска, быле су познате већъ старимъ народима:
Фиикинијанима, Грцима и Римлянима, кои су ова-
мо долазили ради трговине, и кои су такође те зе-
мљъ звали: британски острови. У стара времена
было є на овимъ островима више држава и наро-
да, кои су често били међу собомъ крваве боеве;
а кадкадъ слушали єдне и исте владоце. После ду-
жегъ времена постану увел. Британской три кра-
љѣвства: Енглеzко, Скотско и Ирско, коя се садъ
сва налазе подъ обштомъ влашћу, али коя су дуго
била самостална, па зато и имаю свою особиту
историю.

У Енглеzкой су до 449. год. после Христа жи-
вили Брити, кои одъ Пикта и Скотаца напаство-

вани, позваше себи у помоћ те године Англосасе, кои превезавши се у Енглезку, овде се наста-нише, и мало по мало (одъ 457—585) подигоше седамъ међу собомъ независны кралѣвства, коя су была по некадъ међу собомъ у свези, а кад-што у непријатељству. После много времена краль *Егбертъ* састави сви седамъ кралѣвства у єдну др-жаву (827.) и постави темель далѣмъ напредку ен-глескогъ народа. Нѣговъ синъ *Алфредъ* великій, своимъ делима оставіо є по себи врло лепъ спо-менъ у исторіи. 1016. године овладаю Енглезкомъ Данци, али се незадржаше дуго овде, єръ већъ 1042. изумре у Енглезкой породица Кнутова, кои є Енглезку быо освоио. Наскоро затимъ дође у Ен-глезку Вилхелмъ нормандскій херцогъ, кои водећи собомъ яку войску (60.000 дюдій), победи енглез-когъ краля (Харолда, кодъ Хастингса), и овлада Енглезкомъ 1066.; али непрође ни сто година, а на енглезкій тронъ дође друга породица, коя се зва-ше *Плантагентска* (1154.), коя є владала до 1399. Подъ кралѣмъ *Иваномъ* одъ ове лозе добише Ен-глези 1215 основе садашиѣмъ своемъ државномъ животу и своимъ слободама; а кралѣво писмо о тимъ слободама зове се magna charta. Подъ кра-лѣвима одъ исте лозе заплели се Енглези (1339.) у рать съ Французима, кои є траяо дуже одъ 100 година, све до 1453.; и тада освоише они у Фран-ской многе землѣ. Кадъ є изумрла плантагентска кралѣвска лоза, дођоше єдна за другомъ на кралѣв-скій престоль породице: *Ланкастерова* 1399.; *Йорко-ва* 1461.; и *Тудорова* 1485. Одъ ове є породице бы-ла знаменита енглезка кралѣвица *Єлисавета*, коя є поставила темель садашньої величини енглезке силе. Єлисавета умре 1603., и съ ньоме се угаси Тудорова лоза, а на престоль дођоше *Стуарти*, кои владаху до 1688. Они нису были у Енглезкой

сређни, ерѣ одѣ исте породице погибе у Енгле-
 зкой скотска краљица Марія Стуртова, и енгле-
 зкѣй краљ *Карло I.*, когѣ е енглезкѣй парламентѣ
 осудѣо на смртѣ, срушивши сѣ нѣговомѣ смрѣу
 краљѣвскѣй престолѣ, а предавши владу надѣ Ен-
 глезкомѣ *Кромвелу*, кои е задржи до свое смрти.
 Кадѣ Кромвелѣ умре, роде се у Енглезкой немири,
 и на позивѣ неки знаменити Енглеза, дође у Ен-
 глезку *Вилхелмѣ* херцогѣ одѣ Ораніе и заузме вла-
 ду надѣ Енглезкомѣ (1688.). Нѣгова е лоза брзо
 изумрла, и 1714. дође на престолѣ породица ха-
 новерска, или брунсвиг-линебуршка, коя и данасѣ
 влада. Подѣ овомѣ е лозомѣ постала Енглезка пр-
 ва и найвећа сила на мору, и разширила свою вла-
 ду по целомѣ свету; ерѣ ма да е после дуге бор-
 бе (1775—1783.) изгубила северну Америку, где се
 подигоше нове државе; овладала е многимѣ земля-
 ма у источној Индіи, и тимѣ е отворила нове пу-
 тове својој трговини, и нове врло богате изворе
 своимѣ државнимѣ приходима. Колико е Енглезка
 снажна, показала е у наполеоновимѣ ратовима, коє е
 упорно, и сѣ великимѣ жертвама водила све донде,
 докѣ се нѣ сломила сила наполеонова. У пайновіе
 време 1854—1855. у свези сѣ Французкомѣ и Тур-
 скомѣ борила се Енглезка противѣ Русіе, и помо-
 гла е, да се уништи руска флота на црномѣ мору.
 Саданя Енглезка краљица зове се: *Викторія*.

Скотска е была врло дуго самостално краљѣв-
 ство; и ма да су у старо време Римляни, а после
 тога Англосаси упинjali се освоити е. Скотци се
 свагда храбро одупираху овимѣ покушаима, и от-
 важно су бранили свою независностѣ у своимѣ сло-
 боднимѣ брдима. Међу Скотцима и Енглезима бы-
 ло е много крвавы ратова, после кои саставила се
 напоследку Скотска сѣ Енглезкомѣ 1603., кадѣ е
 скотскѣй краљ *Яковѣ I. Стуртѣ* постао уедноѣи

краль енглезкій. Но и после тога Скотска е была одвоєна одъ Енглезке све до 1707, а тада е енглезка и скотска краљица Анна обе државе у єдну саставила и наредила, да оба имаю єданъ и истый парламентъ. Одъ то доба е Скотска све до данасъ остала безъ прекида у свези и заєдници съ Енглезкомъ.

И Ирска е у старо време была за себе држава, и сачувала е свою независность све до 1172 год., а тада овлада нъоме енглезкій краль Хенрихъ II. Но Ирци немогоше се сложити съ Енглезима, па ма да су были приморани трпити надъ собомъ енглезко господарство, нису заборавили свою стару самосталность, и желели су ослободити се. Кадъ е 1641. у Енглезкой погубльнъ краль и постављена република, Ирци се дигоше на оружїе, побише многе Енглезе, и хтедоше се ослободити; али їй Кромвель савлада, и опетъ Енглезкой покори. Одъ то доба єднако трає међу Ирцима и Енглезима непријателство, кое е тимъ веће бывало, што су већма Енглези Ирце угнѣтавали. У новіє време (одъ 1782.) почну Енглези давати Ирцима већу слободу, саставе Ирску съ Енглезкомъ у парламенту (1801.), а после дуге борбе приста ну, (1829.) да могу и Ирци доћи на найвиша државна званія. Одъ то се доба почела ублажавати мржња Ираца према Енглезима; али се ни до данасъ ниє са свимъ искоренила, еръ Ирци ни данасъ нису престали желети, да се одъ Енглезке ослободе.

Велика се Британска дели по историскомъ основу на троє: на кральвство Енглезко, Скотско, и Ирско.

I. У Енглезкой има 40 грофства (Counties Schires) и кнежевина велска или валиска (Wales). У Енглезкой су главнія места:

1. *Лондонъ*, главна и престолна варошь Велике Британске, на обе обале реке Темзе, по којој могу пловити морске лађе, и која е 1000—1500' широка. На овој су реци 6 прекрасны мостова, кои обе обале свезую, а осимъ тога изподъ саме Темзе ископанъ е знаменитый подземный путь, (тунель) коимъ се съ едне обале на другу сувимъ прелази. Лондонъ е највећа варошь у Европи, има преко $2\frac{1}{2}$ милиона душа, па се за то држи, да е најмноглюднја варошь на свету; а уедно е и прва трговачка варошь на земљи. Лондонъ е средиште наукама и вештинама у великой Британској; овде су два универзитета, музеумъ, и многа друштва за распростиранъ наука и вештина; овде су многе фабрике, и палате многи врховны властей, и приватны богаташа. Лондонъ е знатанъ, што е у ньму 1649. на смртъ осуђенъ и погубльнъ енглезкій краљ Карло I.

2. *Нюкаслъ*, (Newcastle) на североистоку, има фабрике и много каменогъ угља.

3. *Ливерпулъ*, (Liverpool) друга трговачка варошь у земљи, има преко 400.000 жителя.

4. *Манчестръ*, (Manchester) има многе фабрике, где се израђуе памукъ и вуна; и яку трговину (350.000 ж.)

5. *Бермингемъ*, (Birmingham) има врло много фабрика, где се израђую разне ствари одъ гвожђа. (210.000 ж.).

6. *Лидсзъ*, (Leed) има највеће фабрике, где се израђуе сукно (112.000 ж.).

7. *Йоркзъ*, друга престолна варошь у краљвству (60.000 ж.).

8. *Гриничъ*, (Greenwich) на Темзи. Одъ овогъ места многи рачунаю географиску дуж. (100.000 ж.)

9. *Виндсеръ*, (Windsor) на Темзи, има краљвску палату.

10. *Оксфордъ*, не далеко одъ Темзе. Овде є найзнаменити университетъ у земљи, и найзнаменитія астрономска кула на свету.

11. *Кембриџъ*, (Cambridge) има знаменитъ университетъ.

12. *Портсмаудъ* (Portsmouth) и

13. *Плимаудъ* (Plymouth), имаю прва пристаништа за убойне лађе у Енглезкой.

Осимъ овы места, има у Енглезкой јошъ врло много велики и знатны варошій и места.

Енглезка има јошъ и ове главнѣ острове:

1. *Енгелси* (Anglesea) има 12 □ м. и богате бакарне руде. Овде є было главно седиште Друидима, жрецима стары Брита. 2. *Менъ*, међу Енглезкомъ и Ирскомъ.

II. У скотскомъ краљвству најзнатнѣ су места:

1. *Единбургъ*, главна варошъ у краљвству, и негда престолно место скотски краљва; има яку трговину, университетъ, стару краљвску палату, многе фабрике, и до 200.000 ж. Овде се родио и умрѣо славный енглезкій књижевникъ Валтеръ Скотъ (1771—1832.).

2. *Глесго*, (Glasgow) највећа варошъ у Скотской, има многе фабрике, яку трговину, университетъ, и до 300.000 ж.

3. *Ню-Ебрдинъ*, (New-Aberdeen) има пристаниште, яку трговину, и университетъ (73.000 ж.)

Међу скотскимъ островима главнѣ су: *оркадски*, *хебридски*, и *шетлендски* острови.

III. *Ирска* се дели на четири области, коє су некадъ были самосталне државе. Главна су места:

1. *Дублинъ*, лепа варошь съ лепомъ околниомъ, столицомъ ирскогъ вице-кряля, пристаништемъ, фабрикама, живомъ трговиномъ, и универзитетомъ. Има до 300.000 ж.

2. *Белфестъ*, (Belfast) друга трговачка варошь у Ирской; има пристаниште и фабрике (100.000 ж.)

3. *Коркъ*, велика трговачка варошь, има пристаниште и фабрике (87.000 ж.)

Великой Британской припадаю осимъ досадъ споменуты земаля у Европи юшь и ове земль:

1. *Нормански острови*, међу Енглезкомъ и Французкомъ.

2. Островъ *Хелголандъ*, у северномъ мору.

3. Градъ и предгоріе *Гибралтаръ*, на южномъ врѣу одъ Шпаньолске.

4. Островъ *Малта*, у средоземномъ мору.

§ 161. *Ионски острови* нису саставный део великобританске државе, него стое подъ нѣнимъ закрильмъ. О нѣима не быти говора у южной Европи.

§ 162. Велика Британска осимъ земаля у Европи има юшь многе земль:

1. У Азиі, 66.000 □ м. и 170 миліона душа.

2. У Африци, 6500 □ миля и преко миліона душа.

3. У Америци, 160.000 □ миля и преко 4 миліона душа.

4. У Океаниі 143.000 □ миля и преко миліона душа.

Кадъ се узму ове све земль уедно, имаю преко 380.000 □ миля и до 204 миліона душа.

III. СРЕДНЯ ЕВРОПА.

§ 163. Све землѣ, што се простиру одъ пиринейски, апенински и балкански гора до Данске и Шведске, долазе у средню Европу, осимъ Влашке, Молдавіе и Србіе. По томе у средњој су Европи ове землѣ: Холандія, Белгія, Французка, Швайцарска, и све немачке државе, међу којима су и аустрійско царство, и пруско кралѣвство са земљама, које се у овимъ државама налазе. Све землѣ у средњој Европи у скупу имаю у свомъ простору преко 33.000 □ миля, на којима до 124 милиона душа живе.

1. КРАЛѢВСТВО ХОЛАНДСКО, ИЛИ НИДЕРЛАНДСКО.

§ 164. Холандско є кралѣвство састављено изъ Холандске, великогъ херцогства луксенбургскогъ и херцогства лимбургскогъ. Ова херцогства долазе у немачке државе. Ово кралѣвство граничи Белгіомъ, севернимъ моремъ и Немачкомъ. У своме простору има до 600 □ м., на којима преко 3 милиона душа живе. Люди су у Холандској немачкогъ порекла, а њихъ имъ є особитый діалектъ, различанъ одъ немачкогъ књижевногъ њзика. По верозакону Холандци су пола протестанти, а пола римокатолици. Осимъ тога има у земљи и нешто (до 50.000) Еврея.

§ 165. У Холандској влада єдно лице: *краль*; но њгова є властъ ограничена, єръ законе доноси онъ у договору са народнимъ представницима, кои се скупаю у два различна дома (*Generalstaaten*). Престолъ є наслеђанъ, а на владу могу доћи и женска деца, кадъ нема мушке.

§ 166. Земля є у Холандской равна, високи брегова нема, а у средини су негда были многе баруштине и многа блатишта, коя, вештиномъ исушена, обраћена су у плодовита поля. Обале су морске у Холандской низке, и подигнути насипи бране землю одъ поплаве. Велике буре често провале ове насипе, и начине много штете, утамане многа места и силне люде.

§ 167. У Холандской су главне реке:

1. *Шелда*; 2. *Масъ*; 3. *Райна*. Све три утичу у северно море. Шелда и Масъ долазе у Холандску изъ Белгіє, а Райна изъ Немачке. Райна се дели на четири главна крака, одъ кои свакій има свое особито име (*Вааль*, *Айсель*, (*Ysel*) *Лекъ* и *Бехтъ*).

Међу многимъ каналима найзнатни су: ротердамскій, севернохоландскій, и фризландскій каналъ.

§ 168. Холандска є у свакомъ погледу врло напредна земля. Ма да су одъ єстаства у Холандской многе баруштине и многа блатишта; вешти су люди ове баруштине и блатишта осушили, и одъ нѣи начинили найплодовитіє равнице; и земљоделство є овде врло напредно, а исто су тако напредни и занати, па и радиность, трговина, а напоследку и саме науке. Трговина є у Холандской тако жива, да є у томе само Енглезка надмашує. Холандске су основне школе добро урећене, а постарано є и за школе за високе науке, и за различне вештине.

§ 169. Кралѣвство Холандско или Нидерландско уедно съ Белгіомъ было є негда подъ Римлянима, а после се стопило у франачку државу, (486.) одъ кое се одцепило и саставило (813.) съ Немачкомъ. Немачки су цареви поставляли овой земљи поглаваре, кои се зваху грофови и херцези. Ови се стараше да задобию за себе и свою зе-

млю пуну слободу, да немораю слушати никаква надъ собомъ господара. Найпре су Холандскомъ управляли силни грофови фландриски, а после, (одъ 1384.) кадъ є ова породица у мушкомъ колену изумрла, пређе влада надъ Белгіомъ на моћне херцеге бургундске, а одъ ови на породицу хабсбуржку, (1477.) одъ коє су постаяли и немачки цареви. *Макс I.* немачкій царъ начиніо є одъ Холандске єданъ округъ немачкогъ царства, (1512.) а *Карло I.* дао є тай округъ свомъ сину Филипу, (1555.) кои є быо и шпаньолскій краль. Подъ Карломъ се почеше веровакона комешаня у Немачкой, па се разшире и по Холандской. Филипъ є свирепо почео гонити оне, кои су были наклонѣни протестантскомъ верозакону, и отудъ се роди буна, те се Холандска подели на двоє: северне се провинціє (7 провинція, зову се Нидерландъ) одцепе, (1579.) и постану република, (1648.) а южне (Белгія) остану подъ Шпаньолскомъ; докъ 1714. недођу подъ Аустрію, коя ій 1797. уступи Французима. Холандска є, кадъ се є одъ Шпаньолске отргла, брзо и снажно напредовала, овладала свомъ источномъ трговиномъ на мору, и тако се оснажила, да се могла упустити у борбе съ Французкомъ и Енглезкомъ. Нешто ове борбе, а іошъ више унутрашњи немири и раздори ослабили су народне силе, па за то, кадъ су 1795. Французи ушли у Холандску, тадашня влада ніє имала снаге противити имъ се. Холандска се назове батавска република, одъ коє царъ Наполеонъ начини за свогъ брата Лудвика холандско кралѣвство, (1806.) коє на 4 године затимъ састави сасвимъ са Французкомъ (1810.). Кадъ є пао Наполеонъ, Холандска постане опетъ за себе кралѣвство (1815.) и добіє іошъ и Луксенбургъ, и белгійске провинціє. Но Белгія ніє остала дуго у заєдници съ Холандскомъ єрь 1830. букне ту буна, и она се одцепи

одъ Холандске. Садашній холандскій краль зове се Вилхелмъ III.

§ 170. Холандско се кральвство дели на 10 провинція, а главна су места:

1. *Хага*, негда ловиште холандски грофова, (des Grafen Gehege, или холандски s Gravenhage) а садъ главна и престолна варошь у Холандской, недалеко одъ северногъ мора, съ кральвскомъ палатомъ, и другимъ лепимъ зградама; има яку трговину (до 70.000 ж.).

2. *Амстердамъ*, друга главна и престолна варошь у Холандской, и друга трговачка варошь на свету, сазидана на островима, (90 острова) има велико пристаниште за ратне и трговачке лађе, многе фабрикe, и друге знаменитости (230.000 ж.). Према Амстердаму є место *Цардамъ*, где є рускій царъ Петаръ великій (1696. 1697.) учио градити морске лађе.

3. *Гренингенъ*, има свеучилиште.

4. *Ротердамъ*, друга трговачка варошь у Холандской.

5. *Утрехтъ*, има универзитетъ и знамените фабрикe, где се гради оружје.

6. *Лайденъ*, на Райни, знатна варошь са ботаничке баште, коя є прва у Европи, са универзитета, са свој' фабрика, и са гробова многи знамениты людій (40.000 ж.)

У великомъ херцегству Луксенбургу, главна є варошь *Луксенбургъ*; а у херцегству Лимбургу: *Мастрихтъ* (Mostriht).

§ 171. Холандско кральвство осимъ досадъ споменуты земаля у Европи, има многе землѣ и населбине у Ази, Африци и Америци.

1. У Азії има Холандска многе острове у источноиндійскомъ океану; (Ява, Суматра, Борнео, Целебесъ и т. д.) у простору свега до 29.000 □ м: 16 милиона жителя.

2. У Африци има населбине на обалама горњъ Гвинеѣ, у простору до 500 □ м. и 100.000 ж.

3. У Америци има у западној Индији, и у јужној Америци у простору до 1800 □ м. и преко 80.000 жителя.

Када просторъ своју земаља, и број своју душа, што су подъ холандскомъ влашћу у едно срачунамо; излази, да Холандска има свега 32.000 □ миља у простору, и до 20 милиона жителя.

2. КРАЛЪВСТВО БЕЛГИЈА.

§ 172. Белгија граничи съ Холандскомъ, Немачкомъ, Французкомъ, и севернимъ моремъ. У своје простору има 540 □ м. и преко 4 и по милиона жителя; кои су смеса одъ народа немачкогъ съ французкимъ, и зову се валонци, па имаю и свој ѣзикъ. Книжевностъ, државне власти, и одличнїя друштва служе се ѣзикомъ французскимъ. По веро закону Белгијанци су римокатолици, протестанти, и Еврея има мало.

§ 173. У Белгији влада едно лице *краль*, чїя ѣ власть ограничена, а ограничаваю га народни представници и сенатъ. Престолъ ѣ наследанъ, женске немогу владати.

§ 174. Найглавнїе су у Белгији реке: 1. *Шелда*, 2. *Маасъ*, обе долазе изъ Французке, па после теку крозъ Холандску. Међу многимъ каналама најдужїй ѣ *бригейскїй* (Brügge) каналъ.

§ 176. Белгија ѣ већиномъ равница, и само се на југу подижу гране арденски брегова. Земља ѣ

сама по себи плодovита, а вештиномъ е тако добро урађена, да се у свимъ струкама газдинства може упоредити свакой другой напредной земли. Уобште, Белгiя е у свачему напредна; у нъой цвѣта радиность, ерѣ има многе знамените фабрикѣ; па е у томе прва држава у Европи осимъ Енглеzке. Трговина iой е жива, а добри друмови, многи канали и гвоздени путови, трговину яко помажу у нѣномъ развитку. Науке се у Белгiй добро негую, али народне су школе доста напуштене.

§ 176. Белгiя е една одъ найновiи и наймлађи држава у Европи. У пређашня времена имала е Белгiя едну историю съ Холандскомъ, съ коiомъ е была една држава све донде, докъ се Холандска нiе одцепила одъ Шпаньолске (1579.) и нiе поста-ла за себе независна држава (1648.). Одъ ово до-ба была е Белгiя подъ Шпаньолскомъ, и делила е съ нъоме све несређе, кое ю снађоше у ратовима съ Холандскомъ и Французкомъ. У почетку 18. века (1714.) Белгiя дође подъ Аустрию; а при кон-цу тогъ века (1794.) подъ Французку, съ коiомъ е све до 1815. делила сваку сређу и несређу. Кадъ се те године после свршены Французки ратова из-нова уређивале државе у Европи, Белгiя се са-ставила съ Холандскомъ, али нiе остала дуго съ нъо-ме у заедници, ерѣ 1830. бунѣ буна, и тадъ се Бел-гiя одъ Холандске одцепи, и уреди као кралѣвство и држава за себе, добивши 1831. *Леополда* кнеза саксонско-кобуршкогъ за свогъ краля. Истый краль Леополдъ влада и данасъ Белгiомъ.

§ 177. Белгiя се дели на 9 провинциjа, а глав-не су iой вароши:

1. *Брисель*, главна и престолна варошь у Бел-гiи, има универзитетъ, академию за вештине, при-станиште, яку трговину, много лепы явны и при-ватны зграда, и до 300.000 ж.

2. *Антверпенъ*, на Шелди, прва трговачка варошь у кралѣвству, има градъ и пристаниште за ратне и трговачке лађе, и лепу катедралну цркву съ високомъ звонаромъ (442¹.), (96.000 ж.).

3. *Гентъ*, варошь назидана на островима, има универзитетъ и многе фабрикѣ (130.000 ж.).

4. *Литихъ*, има универзитетъ, яку трговину, и знамените фабрикѣ, у којима се гради добро оружје (76.000 ж.).

5. *Остенде*, има градъ и знатна морска купалишта.

3. ЦАРСТВО ФРАНЦУСКО.

§ 178. Ова знаменита држава граничи съ Шпаньолскомъ, средиземнимъ моремъ, Италиомъ, Швајцарскомъ, Немачкомъ, Белгиомъ, севернимъ моремъ, калейскимъ морскимъ путемъ, каналомъ, и атлантскимъ океаномъ, кои међу Францускомъ и Шпаньолскомъ прави великій бискайскій заливъ.

§ 179 Француска у своме простору има преко 10.000 □ м., на којима 36 милиона люди живе. По простору дакле осимъ Русіе, одъ Француске су веће државе Шведска съ Норвежкомъ; и аустрійско царство: а по брою жителя Француска е трећа држава у Европи. (Русія и Аустрїя има више жителя).

§ 180. Люди, што припадаю Француской, већиномъ су по своме пореклу Французи, народъ, кои е постао одъ смесе различны народа, а особито: стары Келта, Гала, Римляна, Франака, Гота, и Немаца. Осимъ Француза живе у Француской потомци стары Брита у Бретанњи; Баски у Пиренеима, *Талијанци* у Корзики, и у земљи, што е Французи одъ Сардиніе добише; *Немци* у пределу по-

райнскомъ; далѣ *Евреи* и *Цицани*. Француза има преко 30 милиона, а остало су поменути народи.

§ 181. Французи су по своме верозакону великомъ већиномъ римокатолици (преко 30 милиона); но и други верозаконъ постои у земљи, а особито има доста протестанта, и нешто Еврея. Люди ма когъ верозакона были, имаю сви еднака права, и еднаке дужности према држави.

§ 182. У Француской се у последњи 70 год. догађале многе промене, што се тиче државне владе. Садъ є Француска царство, коимъ управља едно лице: *царъ*, чія є властъ ограничена. Престолъ є наслѣданъ, и само мушка деца долазе на владу.

§ 183. Земља є у Француской већиномъ равна, али има у Француской и високи брегова. Главни су брегови:

1. *Пиренеи*, на граници Шпаньолской *Мон-Перди*, (Mont-perdu) има преко 10.000¹ у висини.

2. *Северски брегови*, кои се одъ Пиренея къ северу у нутра у Француску протежу.

3. *Алли*, на граници талианской.

4. *Юра брегови*, на граници Швайцарской.

5. *Вогески брегови*, на немачкой граници.

6. *Арденски брегови*, на граници белгійской.

§ 184. Француска има врло много река, а међ њима 133, по којима се може на лађама пловити. Найзнатниє су ове велике реке:

1. *Гарона*, (Garonne) истиче изъ Пиренея, састављена съ рекомъ *Дордоньомъ*, (Dordogne) зове се *Жиронда*; утиче у атлантскій океанъ.

2. *Лоара*, (Loire) изтиче изъ северски брегова, тече крозъ средъ Француске, а утиче у атлантскій океанъ.

3. *Сена*, (*Seine*) извире изъ брегова Француски, а утиче у каналъ. У ню утиче съ десне стране река *Марна*.

4. *Масъ*, истиче изъ вогески брегова, па даљъ тече крозъ Белгию.

5. *Райна*, на граници немачкой. У Райну утичу реке *Илъ* и *Мозель*.

6. *Рона*, долази изъ Швайцарске, прима у себе съ десне стране реку *Сону*, (*Saone*) а съ леве реку *Исеръ*, (*Isege*) и утиче у лионскій заливъ, у средиземномъ мору.

§ 185. Осимъ река у Француской има и много канала, којима се доводе у свезу реке међу собомъ, и са дотичнимъ морима.

§ 186. Земля е у Француской обично плодна, и мало има предела, где е земля неплодна. Но ма да е земля плодна, опетъ зато поля нису тако добро урађена, као у Немачкой, Белги и Енглезкой. На северу се земљь ору и рани стока, а на югу се раде многи виногради, у којима роде знаменита Француска вина. Шуме су напуштене, а ни рударство нѣ толико напредно, као у другимъ некимъ земляма. У Француской се копа нешто сребра и бакара, а много гвожђа, соли, и каменогъ угља.

§ 187. У Француской е радиность и трговина яко развѣсна. Ствари, које се у Француской праве, одликую се и својомъ добротомъ, и својомъ спољашњомъ красотомъ. У Француской се праве најлепше ствари, што служе за украсе, и отудъ долази сва мода. Особито се праве многе и лепе ствари одъ гвожђа, добри сатови, особита свила, многе машине, изреданъ папиръ, и одличне ствари одъ стакла. Трговина е врло жива и на суву, и на мору; и за напредакъ трговине пограђени су

много друмови и гвоздени путови, и учинѣно є много, да се трговина јошѣ и већма развіє.

§ 188. Французи су осимъ у рукодѣлној радиности и трговини напредни и у наукама тако, да се често споминю као у свему најнапреднији народъ. Основне школе нису истина сасвимъ напредне, али за научно изображенѣ има у земљи много и знамениты велики школа, и различни завода.

§ 189. Француска є у старо време была римска провинція и звала се *Галія*. У почетку 5. века уђу у њу: Вестготци, Бургундци* и Франки, кои се овде стане, и подигну себи државе. Франачкѣй краљ *Клодвигъ I.* 486. год. сломивши римску силу, подигао є франачку државу, којомъ є при концу 8. и у почетку 9. века управљао знаменитый *Карло великѣй*, кои се назвао царь, и кои се старао, да се рашири наука Христова. После распадне се франачка држава (843.) на три дела, и ма да се после јошѣ єдномъ у єдно саставила, опетъ се зато после 888. године опетъ раставила одъ Немачке, да се више сѣ њоме несастави. Кадъ є изумрла владалачка лоза *Каролинга*, дођоше на францускѣй престолъ Капетинци, (987). кои су францускомъ владали све до 1328. Краљви одъ ове лозе много се борише са своимъ непокорнимъ великашима, и са енглескимъ краљвима; и єдва имъ є пошло за рукомъ сломити силу своимъ противницима тиме, што су дали већа права варошима, и што су за новце најмали люде, кои су узъ њи противъ своју њіови непријателя воєвали. Кадъ су изумрли сви мушки одъ ове краљвске лозе, дође на престолъ францускѣй породица *Валоа*, (1328.) која є была родъ првашиньой краљвской лози са женске стране. Ратъ є сѣ Енглезима єднако трајо, и тако несрећно, да су Енглези заузели многе француске земљѣ; и єдва одъ 1429. поче се ратна срећа не-

што смешити Французима, кои предвођени одъ Јованке, девојке Орлеанке, за владе краља Карла VII. у више боева надбише Енглезе, и одузеше имъ скоро све землѣ (1453.). Француска е одъ то доба еднако напредовала, докѣ е у томъ напредова-
ню несметоше збогъ верозакона побуне; кое се ути-
шаше за владе краљѣва одъ лозе Бурбонске, која е съ Хенрикомъ IV. 1589. дошла на краљѣвскій пре-
стољ. Француска е и подъ Бурбонцима у свачему напредовала, и за владе Лудвика XIV. была е пр-
ва држава у Европи; али са многи ратова, кои е Лудвикъ имао, и са раскошности, која е подъ њимъ,
и подъ Лудвикомъ XV. овладала у двору францу-
скогъ краља, осиромашеше Французи; кои одъ вла-
сти и великаша угњѣтавани побунише се (1789.),
па кадъ су погубили тадашнѣгъ свогъ краља Луд-
вика XVI. (9го 21 Янв. 1793.) начинише републику, ко-
іомъ на неколико година затимъ овлада ђенералъ
Наполеонъ Бонапарта, кои 1804. поста французскій
царъ. У ратовима, кое е тада Француска имала са
свомъ скоро Европомъ, Наполеонъ е освоіо многе
землѣ, и тако се осиліо, да осимъ Русіе и Енгле-
ске све су друге државе слушале њгове запове-
сти. Наполеонъ, желећи сломити Русіи силу, диг-
не на њу изъ све Европе велику войску (1812.)
али беше лоше среће, ерѣ га Руси помагани якомъ
зимомъ, разбише са свимъ, и изагнаше изъ свое
државе. Наполеонъ после тога даде оставку на
царскій престољ, а кадъ е онетъ затимъ покушао,
да овлада Францускомъ, савладаше га европске
силе, и послаше на островъ св. Ђлену, где е и
умрѣо (1821:). На французскій престољ дођоше
Бурбонци, (1814.) али после неколико година букне
буна у Француской и Бурбонци морадоше бегати
изъ землѣ, којомъ су владали, а на краљѣвскій
престољ дође краљ Луй Филипъ Орлеанскій,

(1830.) кои владаше до 1848., кадъ се Французи опетъ побунише, краля протераше, и начинише републику; позвавши братучеда цара Наполеона Луи Наполеона, да буде председник у републици; а на неколико година за тимъ (1854.) изабраше га себи за цара; те садъ влада Францускомъ као Наполеонъ III.

§ 190. Француска се дели на войничке губерниѣ, коѣ се деле на округе. (Départementi) Найглавнiя су места.

1. *Паризъ*, главна и престолна варошъ у држави, на реки Сени, столица своѣ високи државны власти, и средиште образованости наукама, радности, вештинама, и трговини у Француской, една е одъ најглавнiи вароши у свету; по нъой се кроѣ моде у ношиву у свимъ образованимъ земляма. Овде е университетъ, Францускiй институтъ, (академиѣ) Француска велика школа; (колеж. де Франж.) даль овде су 38 библиотека, 27 театара, знатна ботаничка башта, многе знамените зграде съ различнимъ многимъ знатностима. У Паризу има два и по милиона душа. Паризъ е срце своѣ Француской држави. Што се у Паризу урада, то налази одзива у своѣ Француской.

2. *Лиль*, (Lille) близу белгiйске границе, има якъ градъ, и многе знамените фабрике, особито за чипке (80.000 жит.).

3. *Кале*, (Calais) према Енглеской на мору, одовудъ се обично изъ Француске прелази у Енглеску.

4. *Версаль*, (Versailles) негда (1649—1789) престолно место Француски кралъва (36.000 жит.).

5. *Раймсъ*, (Reims) има знамениту цркву, у коѣой су крунисавани Француски кралъви (496—1825).

6. *Мецъ*, има градъ, и яку трговину (58.000 жителя).

7. *Страсбургъ*, негда немачка варошь, има знатну цркву съ високомъ звонаромъ (437^r).

8. *Лионъ*, знатна варошь по своимъ многимъ фабрикама, особито за свилу; има градъ, и преко 200.000 жителя).

9. *Авиньонъ*, на Райни, негда столица римски папа (1305—1376).

10. *Марсель*, найглавнѣя варошь за трговину по мору у Француской, има пристаниште, многе фабрике, и 200.000 жителя.

11. *Тулонъ*, на средиземномъ мору, има яку трговину, фабрике, и пристаниште за ратне лађе, съ (70.000 жителя).

12. *Монпеліе*, (Montpelier) има знатну школу за лекаре.

13. *Тулузъ*, (Toulouse) на Гарони, има яку трговину и фабрике (80.000 жителя).

14. *Бордо*, (Bordeaux) на Гарони, има пристаниште, и яку трговину. Знатно е место по тргови ни съ виномъ (130.000 жителя).

15. *Нантъ*, (Nantes) на Лоару, има живу трговину; пристаниште и фабрике (90.000 жит.).

16. *Брестъ*, на атлантскомъ океану, има знаменито пристаниште за ратне лађе.

17. *Шербуръ*, (Cherbourg) на каналу, према Енглеской, има врло утврђено пристаниште за ратне лађе.

18. *Ница*, на средиземномъ мору, пређе е была варошь сардинска, а 1858. уступила е Сардинія Француской (37.000 жителя).

На острову *Корсики*, коє в такође Француско, главна є варошь *Алчіо*, знатна за то, што се ту родіо (1769.) царь Наполеонъ I.

§ 191. Осимъ Европе Француска има свои земаля:

1. У *Азїи*, у преднѡй Индіи; (Пондищери) са 6 □ и 210.000 жителя.

2. У *Африци*, (Алгиръ, губерніом Сенегалскій, и нека острова) 10.000 □ и 3 мил. жит.

3. У *Америци*, више острова са 176 □ и 277.000 жителя.

4. У *Океанїи*, 459 □ и 75.000 жителя.

Кадъ уєдно саберемо све землѣ што су подъ Францускомъ, и люде што на нѣима живе, излази да Француска има 20.460 □ миля и до 40 миліона жителя.

4. ШВАЙЦАРСКА РЕПУБЛИКА.

§ 192. Швайцарска зове се другчіє Хелвеція, а граничи Францускомъ, Немачкомъ и Италиомъ; има у своме простору преко 700 □ миля, на којима преко два и по миліона душа живе. Люди су у Швайцарској порекла немачкогъ, Французкогъ и таліанскогъ; али међу свима има найвише Немаца. По верозакону су Швайцарци, протестанти и римокатолици.

§ 193. Швайцарска є република, тако уређена држава, да у нѡй не влада єдно лице, него савъ народъ преко свои представника. Швайцарска є састављна изъ 22 државице, коє се зову кантони, и кои су независни у своимъ унутрашнимъ пословима, али су међу собомъ у свези, и тиме праве єдну државу. Швайцарскимъ државнимъ пословима управля саветъ, у комъ има 7 саветника и єданъ предсеникъ. И саветнике и предсеника бира народъ швайцарскій сваке треће године.

§ 194. Земля є у Швайцарской врло бреговита; а брегови су овде *Алпи* и *Юра*. Међу алпійскимъ бреговима, гдекои су връови високи преко 14.000¹; и покривени су вечитимъ снегомъ и ледомъ. Такви су високи връови: *Мон-Роза* (Монте Роза 14.200¹), *Јунгфрау* (12.300¹), *Финстерартонъ* (13.100¹), *Шрекхорнъ* (12.500¹) и т. д. Знатни су јошъ връови: *Готхардъ*, и *Берихардъ*.

§ 194. У Швайцарской су главне реке:

1. *Рајна*, знатна река, извире у Швайцарской, протиче крозъ боденско езеро, и далъ текући излива се у северно море.

2. *Рона*, такође извире у Швайцарской, изъ кое улази у Француску, и утиче у средиземно море.

3. *Тесинъ*, утиче у реку По.

4. *Ринъ*, утиче у Дунавъ.

§ 195. У Швайцарской има много езера; гдекоја су на високимъ планинама. Найглавнија су езера:

1. *Женевско* (ГенѢско) езеро.

2. *Циришко* езеро.

3. *Боденско* езеро и

4. *Лаго-МајорѢ* езеро.

§ 196. Швайцарска є у свему врло напредна земля. Люди, што у нъой живе, радени су, и слободу, што є имаю, на добро обраћаю. Ма да є земля бреговита, опетъ є зато добро урађена. У Швайцарской є многа одлична стока, и ту се прави добаръ сиръ кой Швайцарци странцима продаю. Осимъ тога у Швайцарской су развієне и радиности съ трговиномъ; а све то чини, те су люди доста имућни, па да држава ова нема државнога дуга. И у образованости су Швайцарци врло напредни: нъјове су и мале и велике школе врло добро уређене. За високе науке има у земљи 4 свеучилишта у Цирику, Базелу, Берну и Женеви.

§ 198. У старо време владали су Швайцарскомъ Римляни, а у почетку 6. века овладаше овомъ земљомъ Франки, доцниѣ се земля разделила међу различне поглаваре; северномъ Швайцарскомъ овладаше (у 9. веку) швабски херцези; а у южномъ *бургундски*; одъ 11. пакъ века дође Швайцарска у сvezу съ Немачкомъ. Немачкій царъ *Албрехтъ I.*, поставивши у Швайцарской зле люде, да земљомъ владаю (Геслера, и Берингера), даде повода те се Швайцарци 1808. закуну, да ће ослободити свое отачаство одъ туђегъ притиска. У многимъ борбама, кое се отудъ изродише, осташе напоследку Швайцарци победительи, те се 1648. са свимъ одцепише одъ Немачке. На измаку 18. века (1798.) по французскомъ наговору стопе се сви швайцарски кантони у єдну републику; но кадъ 1815. преста французски утицај на друге землѣ, Швайцарска се изнова уреди, и одъ европски сила буде призната за самосталну државу

§ 199. Швайцарска се дели на 22 кантона, кои у пословима, што се тичу све Швайцареѣ, слушаю обшту земальску управу; а иначе своимъ унутрашњимъ пословима управляю сами сасвимъ независно. Кантони су ово:

1. *Циришкій*, где є главно место *Цирихъ*, єдна одъ првы варошій у Швайцарской на циришскомъ єзеру, има свеучилиште.

2. *Берискій*, где є главно место *Бернъ*, прва и најлепша варошъ у Швайцарской, има свеучилиште.

3. *Луцерискій*, где є главно место *Луцернъ*.

4. *Урискій*, где є главно место *Алtdорфъ*.

5. *Швицкій*, где є главно место *Швицъ*

6. *Унтервалденскій*, где є главно место *Сарненъ*.

7. *Гларускій*, где в главно место *Гларусъ*.
8. *Цугскій*, главно му е место *Цугъ*.
9. *Фрайбуршкій*, где е главно место *Фрайбургеъ*.
10. *Солотурискій*, где в главно место *Солотурнъ*.
11. *Базелскій*, где е главно место *Базель*, варошь на Райни, има свеучилиште.
12. *Шафхаузенскій*, главно е место *Шафхаузенъ*.
13. *Апенцелскій*, где в главно место *Апенцель*.
14. *Санкт-Галенскій*, главно му е место *Санкт-Галенъ*.
15. *Граубинденскій*, главно е место *Хуръ*.
16. *Аргаускій*, где е главно место *Аргау*.
17. *Тургаускій*, главно му е место *Тургау*.
18. *Тесинскій*, где е главно место *Тесинъ*.
19. *Ватскій*, где е главно место *Лозана* (*Lausanne*).
20. *Валискій*, главно е место *Ситенъ* (*Сион*).
21. *Наенбуршкій*, или *Нефшателскій*, где е главно место *Наенбургеъ* или *Нефшатель*.
22. *Женевскій*, (*Генѣскій*) где е главно место *Женева*, найвећа варошь у Швайцарской.

5. НЕМАЧКА.

§. 199. Немачка нїе една држава, него е у нъой више држава, коє су међу собомъ у *свези* истина, али су опетъ зато сасвимъ независне, па се зато Немачка и зове: савезне немачке државе. Негда су све немачке землѣ биле подъ обштомъ влашћу, кою е у рукама имао немачкїй царъ; али садъ нема никакве власти, коя бы стояла надъ свимъ

немачкимъ земляма, него има некій советъ, састав-
лѣнъ одъ представника немачки држава, па се у
томъ совету узаймничкимъ договоромъ свршаваю
послови, кои се тичу Немачке. Кадъ узмемо све
Немачке землѣ у єдно, Немачка граничи: Русіомъ,
источнимъ моремъ, Данскомъ, севернимъ моремъ,
Холандскомъ, Белгіомъ, Францускомъ, Швайцер-
скомъ, Италіомъ и адриятскимъ моремъ.

§ 200. Землѣ, коє су у Немачкой, имаю у сво-
ме простору 12.000 □ м. Одовудъ више одъ поло-
вине (6800 □ миля) долази на Аустрию и Прайску;
но обе ове државе имаю и такви земаля, коє не
долазе у Немачку.

§ 201. У Немачкой има свега преко 45 миліо-
на душа. Найвише су Немци, (36 миліона) а осимъ
нѣи има много Словена (преко 8 миліона) и нешто
Талиянаца и нешто Еврея и Цигана.

§ 202. По свомъ верозакону, жители су у
Немачкой: римокатолици, (23 миліона) протестанти
(преко 21 миліонъ) и Евреи.

§ 203. Люди су у Немачкой у образованости яко
напредни. Немци се у наукама, у вештинама и у
радиности мере съ Французима и Енглезима; кои
су у образованости најнапредни народи на свету.
У немачкимъ државама добро су уређене основне
школе; а и за високе науке има у Немачкой много
и врло знамениты школа, у којима су професори
најзнатни наученици у свету. Што є годъ наука,
све те науке Немци прилежно, и врло успешно
негую.

§ 204. Немачке су државе начиниле (1815) међу
собомъ савезъ за то, да се могу бранити, ако бы їй
напао какавъ якъ непријатељ споля. Пословима, кои
се тичу све Немачке, управља савезна скупштина

(Bundesversammlung), коіой є столица у Франкфурту на Майни. Но као што є немачка држава за себе самостална, то поменута савезна скупштина само онда има неку важность, кадъ су немачке владе међу собомъ сложне у томе, шта треба да раде у общту користь; ако ли су немачке владе међу собомъ несложне, савезна скупштина нема онда скоро никакве снаге.

§ 205. Немачка є држава постала 843. год. после рођеня Христова, кадъ потомци *Карла великога* франачкога цара, поделише међу собомъ земль, коє є онъ освоіо, и у єдно саставіо быо. Карлови потомци владали су Немачкомъ кратко време, (до 911 год.); и тада се Немци много борише са Словенима, Норманима и особито Мацарима, кои се у то доба настанише на обалама реке Дунава међу Алпима и Карпатима. Кадъ изумре Карлова лоза, Немци не дадоше ни єдной породици врховну власть, него бираху владоца себи по вољи. Оттонъ I, великій, побивши Мацаре, зауздао ій, и ослободіо Немачку одъ дальи нъіовы нападаня (955); а мало затимъ овладао є Италіомъ (961-2) и назвао се немачкій и римскій царь. Но Немачка ніе остала снажна, какву є начинію Оттонъ; ерь завадивши се съ Римомъ, у борби съ римскимъ папама сасвимъ є ослабила; а разцепивши се на две партає подъ царемъ Лотаромъ: (1125—37) на Велфе и Гибелине, іошъ є више губила свою снагу. Први цареви одъ лозе хохенштауфенаца подигоше нешто Немачкой силу, али кадъ се доцніє нъіови потомци завадише съ римскимъ папама, подлегосе у борби, и Немачку толико ослабише, да су на престо немачкій царева долазили неко време (1256—1273) страни владоци. *Рудолфъ* изъ хабсбуршке породице поставшій царь, (1273) утврдіо є истина у Немачкой мирь, али наскоро затимъ (1314) раздели се Не-

мачка на двоє, избравши два цара: *Фридриха* лепогъ хабсбуршкогъ; и *Лудвина* баварскогъ. Одъ 1438, кадъ є немачкій царъ постао *Албрехтъ*, сви су цареви немачки были одъ лозе хабсбуршке. За владе цара *Макса I* утврђенъ є у Немачкой миръ; (1495) али се наскоро за тимъ царъ *Карло V.* заратио съ Францускомъ (1521—44), па нешто у тимъ ратовима, а нешто у борбама, коє су настале са реформаціє (1517) и у ратовима съ Турцима, кои су овладавши маџарскомъ допрли до Беча, и тако до саме Немачке, яко се трошила снага Немачкой. Реформація, и после ове наставши ратови у Немачкой, кои су траяли 30 година, (1618—48) нешто су покидали, а нешто разлабавили свезе, коє постояху међу поединимъ немачкимъ земляма; а тиме є Немачка дошла подъ страный упливъ, кои іої є нанео много вреда. Немачка є много препатила найпре у ратовима съ Францускомъ (съ *Лудвикомъ XIV*); а после у ратовима о шпаньолско наследство (1701—14); и царъ *Леополдъ I* не могао стати на путь *Фридрику III.* кнезу бранденбуршкомъ, да се назове прайскій краль (1701). По смрти немачкогъ цара *Карла VI.* (1740) роде се у Немачкой опетъ немири збогъ тога, ко ће наследити нѣгове землѣ. Немачко се єдинство одъ то доба све већма кидало, а престаянѣмъ єдинства све є већма Немачка слабила; па за то, кадъ є настала Француска революція при краю 18. века (1789), Немачка є више текъ по имену, него и у самой ствари была єдна држава и имала свогъ цара. Као што є Францускій царъ *Наполеонъ I.* овладао быо многимъ земляма, и яко се осиліо; приморао є немачкогъ цара *Франца II,* да призна Баварску, Саксонску и Виртембершку за самосталне землѣ (1806). Францъ принуђенъ то учинити, одрекао се тога, да буде немачкій царъ, него се назове: царъ аустрійскій.

Тако е престало и по имену немачко царство, и са свимъ се разкинуше свезе, кое све немачке землѣ свезиваху у єдну државу. Кадъ е была сломлена Наполеонова сила, и кадъ се европске државе изъ нова уређивале: у Немачкой су постале многе независне државе, кое начинише међу собомъ савезъ, (1815.) и по томе се савезу и зову *Савезне Немачке државе*. Са тимъ савезомъ међу тимъ єдинство у Немачкой ниє повраћено.

§ 203. У Немачкой има 35 међу собомъ независны држава; а те су државе:

1. Єдно царство: *Аустријско*.
2. Петъ кралѣвства: *Пруско, Баварско, Саксонско, Виртембершко и ХанOVERско*.
3. Єдно курфирштво: *Курхесенъ (Касель)*.
4. Седамъ великій херцегства:
Баденско, Хесенско, (Дармштатъ) Луксенбуришко съ Лимбуришкимъ, Саксенъ-Ваймарско, Мекленбург-Сверинско, Мекленбург-Стрелицко, и Олденбуришко.
5. Осамъ Херцегства: *Холштинско са Саксенъ-Лауенбуришкимъ, Саксенъ-Кобуришко, Саксенъ-Алтенбуришко, Саксенъ-Майнингенско, Брауншвайгско, Нассавско, Анхалтъ-Десавско, и Анхалтъ-Бернбуришко*.
6. Осамъ кнежина: *Валдешка, Липе-Детмолдска, Шварцбургъ-Рудолштатска, Шварцбургъ-Сондерхаусенска, Лихтенштајнска, Райсъ-Грайцка, Райсъ-Шлайцка, и Липе-Шаумбуришка*.
7. Єдно ландграфство: *Хесенъ-Холбуришко*.
8. Четири републике или слободне вароши: *Франкфуртъ, Хамбургъ, Либекъ и Брема*.

Одъ овы наведены земаля, аустријско царство, и пруско кралѣвство имаю земаля, кое недолазе у

немачкій савезъ; а велико херцегство луксенбуршко съ лимбуршкимъ, саставный е део кралѣвства холандскогъ, као што и херцегство холштинско съ лауенбуршкимъ стои подъ кралѣмъ ланскимъ.

1. АУСТРІЙСКО ЦАРСТВО.

§ 204. Аустрійско е царство састављено одъ земаля, кое су негда самосталне државе были, а кое су у времену припале владаюћой у Аустрији царской породици.

Аустрійско царство граничи Саксонскомъ, Прайскомъ, Русіомъ, Молдавскомъ, Влашкомъ, Србіомъ, Босномъ, Херцеговиномъ, Црномъ Горомъ, Јадранскимъ моремъ, Италиомъ, Швайцарскомъ, кнежиномъ лихтенштайнскомъ, и кралѣвствомъ баварскимъ.

§ 205. Аустрійско царство има у свемъ свомъ простору преко 12000 □ м. а на томъ простору живе до 39. миліона душа. Одъ поменутогъ простора долази на земљь, што су у немачкомъ савезу до 3500 □ м., на којима до 13 миліона люди живе.

§ 206. По своме пореклу и народности, жители су у Аустрији већиномъ *Словени*; и то: Чеси са Моравцима; Поляци, Рушњаци, Словаци, Краньци, Хрвати, Срби и Бугари. Има њ свегда у скупу до 16 миліона. Осимъ Словена има *Немаца* (7 миліона), *Мађара* (7 миліона), *Талияна* и *Румуна* (Влаа, свега, до 8 миліона), *Еврея* *Цигана* и нешто *Ермен* и *Грка*.

§ 207. По свомъ верозакону люди су у Аустрији

1. *Римокатолици*, кои има преко 25 миліона. Римска црква има у Аустрији особита права према другима.

2. *Грци свдинѣни*, кои има преко 3 миліона.

3. *Православни*, кои има такође преко 3 милиона.

4. *Протестанти*: Лутерани и Калвини; има иј свега преко 3 милиона.

5. *Социнијанци*, (унитерци) има иј у Ерделю до 50000.

6. *Евреи*, има иј скоро еданъ милионъ.

§ 208. У Аустрији влада еданъ човекъ: *царъ*, кои е глава свимъ земляма, што су у царству; али кои не влада у свакој земљи по едномъ и истомъ праву, тако Мађари, Хрвати и Чеси у аустријскомъ цару имаю свогъ краля; а Србима е царъ быо до скоро великій войвода. Влада е царева до скоро была неограничена у свимъ земляма (одъ 1848—1860) а садъ су изгледы, да ће се народима дати права, да владу цареву ограниче саветованьима народны скупштина.

§ 209. Као што е аустријско царство пространо, земля му е врло различна; па зато и има у Аустрији лепы и велики равница; али и високи, снегомъ и ледомъ покривены брегова. Главни су брегови:

1. *Алли*, кои се протежу крозь Тиролску, херцегство Аустрию, Штаерску, Краньску, Хрватску, Славонию, Сремъ и западну Мађарску.

2. *Карпати*, кои се у форми полумесеца протежу између Мађарске и Галиціе.

3. *Чешки брегови* у Чешкой, и на нѣнымъ границама.

У аустријскомъ царству има и доста пространы и плодны равница; а међ' нѣима найглавнѣе су равнице у Мађарской, Галиціи, Войводству Србији и у Италији.

§ 210. У аустрійскомъ царствѣ има много велики река, по којима лађе плове. Главніе су реке:

1. *Лаба*, (Емба) извире у Чешкой, а утиче у северно море.

2. *Висла*, (Weichsel) извире у Галицији, граница е према Прајској, утиче у источно море.

3. *Дибстаръ*, извире изъ Карпата, утиче у црно море.

4. *Дунаво*, највећа река у царствѣ, утиче у црно море. У Дунаво утичу и съ леве и съ десне стране многе велике реке, међу којима су најглавніе Драва, Тиса, и Сава.

5. *Падъ*, (По) прави границу међу аустрійскомъ и осталомъ Италиомъ, утиче у адріјатско море.

6. *Ечъ* или Адица, извире у Тиролској, а утиче у адріјатско море.

§ 211. У аустрійскомъ царствѣ има и много љезера, међу којима су најглавніја:

1. *Блатно љезеро*; 2. *Најсидлерско љезеро*; оба у Мађарској; 3. *Боденско љезеро* у Форарлбергу; 4. *Гмунденско љезеро* у горњој Аустрији; 5. *Гарда љезеро* на граници тиролској.

§ 212. Земља е у аустрійскомъ царствѣ уобште плодна; али ніе свуди еднако урађена. У онымъ областима, што су у немачкомъ савезу, земља е болъ урађена, него ли у другима. Люди се яко баве у аустрійскомъ царствѣ обделавајући земљъ, и производе много ране одъ сваке врсте. За жито најважніи е Банатъ, Бачка, Сремъ, Славонія, и Мађарска. У Банату роди толико жита, да га обично зову житницомъ аустрійскогъ царства. Осимъ жита роди у аустрійскомъ царствѣ, а особито у Мађарској, Срему, Банату и Далмацији много

и врло одличногъ вина. Стоке има много и добре, а особито има у Маѣарской, Банату и Бачкой много оваца; у Ерделю много и добри коня. Едномъ речи: аустрійско є царство по плодности своє землѣ една одъ првы држава у Европи.

§ 213. Узъ обраћиванѣ землѣ подиже се у аустрійскомъ царству и радиность, и крепча свакій данѣ; али се у томе аустрійско царство неможе мерити съ другимъ напреднымъ земляма. Радиность є понайвећма развіена у Чешкой, Моравской и Италиі. У Чешкой има много фабрика, где се праве леле ствари одъ стакла, и скупа огледала; а уєдно и врло добро платно. У Чешкой, Маѣарской, Ерделю и Галициі копаю се и многе руде, а особито: злато, сребро, гвозђе и многа со.

§ 214. Трговина є у аустрійскомъ царству по негде яко развіена, а по негде напуштена. У земляма, што стоє подъ маѣарскомъ круномъ, текъ су у последнѣ време почели правити главне друмове и гвоздене путове, да се олакша саобраштај; єрѣ безъ лакогъ саобраштајя трговина неможе напредовати. За унутрашню трговину најглавнѣє место Бечѣ; а за споляшню *Трстѣ*.

§. 215. По своіой образованости люди су у Аустриі многоразлични; єрѣ се влада нѣє єднако старала за све народе, што су подъ нѣомъ, да у образованости напредую. Међу свима народима опажа се тежня, да развію свою књижевность, коя є огледало народной образованости. Немци, Маѣари, Талијани, и Словенски народи надмеђу се у той лепой тежњи, стараюћи се, да присвоє себи оно, што іошѣ немаю.

§ 216. Царство є аустрійско добило име одъ землѣ, коя є 1156. по вољи немачкогъ цара Фридриха I. постала *херцегство аустрійско*, кое є 1282.

за владе немачкогъ цара Рудолфа I. постало има-
нѣ владаюће *Хабсбуршке* лозе. Остале землѣ, што
су подѣ царскомъ владомъ, были су самосталне, и
мало по мало дохоше подѣ одну и исту владу, коя
ѣ была у аустрійскомъ херцегству. Тако ѣ *Штавр-*
ска 1180. постала херцегство, кое ѣ дошло подѣ
Хабсбурговце 1282. *Краньска* и *Корушка* дохоше
подѣ власть немачкогъ цара у 11. веку, а текъ при
краю прошлогъ века (1797) подпаде сва *Илирія*
Аустрія; чии су владоци *Тиролску* 1363. одѣ нѣне
кнегинѣ *Маргарете* добили на поклонѣ. Чешка ѣ
већъ у 6. веку была држава. 1068. постала ѣ кра-
лѣвство, коимъ су 1311. овладали владоци одѣ ло-
зе *луксенбуршке*; а 1458. поста Чешка изборно
кралѣвство; коимъ су одѣ 1527. овладали кралѣви
одѣ лозе *хабсбуршке*. *Моравска* ѣ 1085. постала
область за себе (*Маркгрофство*), а одѣ 15. века
была ѣ у свези съ Чешкомъ, па кадѣ ѣ ова, (1527)
онда ѣ и *Моравска* дошла подѣ *Аустрию*. *Шлеска*
ѣ до 1136. была словенска држава, а одѣ то ѣ до-
ба имала све до 1335. самосталне херцеге, а после
ѣ стаяла садѣ подѣ Чешкомъ, садѣ подѣ *Маѣар-*
скомъ; а 1527. задоби ѣ аустрійскій херцегъ *Фер-*
динандъ I., кои ѣ одѣ *Маѣара* избранъ и за *Маѣар-*
скогъ краля, па ѣ съ *Маѣарскомъ* задобио и *Хрватску* са
Славониомъ и *войничкомъ* *границомъ*. *Далмацию* задо-
била ѣ *Аустрія* 1797; *Галицию* 1772 и 1795; *Буковину*
1777; *Ломбардию* задобила ѣ *Аустрія* 1713; а *Млетке*
1795. Тако су владоци одѣ лозе *Хабсбуршке* мало
по мало присваяли себи землѣ, докъ нису одѣ ма-
леногъ херцегства аустрійскогъ начинили саданѣ
велико *аустрійско* *царство*. Садашній ѣ аустрійскій
царъ *Франьо Юсифъ I.* (влада одѣ 1848.).

§ 217. Ма да ѣ аустрійско царство у немач-
комъ савезу, опетъ зато недолазе у немачкій са-

везь све землѣ, што їй има Аустрія. У немачкій савезь долазе ове землѣ:

1. Надхерцегство *Аустрія*.
2. Херцегство *Штаєрска*.
3. Кралѣвство *Илїрска*.
4. Окнежено грофство *Тиролска*.
5. Кралѣвство *Чешка*.
6. Маркгрофство *Моравска са Шлескомъ*.

Остале землѣ, што су у аустрійскомъ царству, а не долазе у немачкій савезь єсу:

7. Кралѣвство *Маѣарска*.
8. Велика кнежина *Ердель*.
9. Кралѣвство *Хрватска са Славоніомъ*.
10. Кралѣвство *Далмація*.
11. *Войшичка граница*.
12. Кралѣвство *Галиція* (северный део зове се *Лодомерія* а южный *Буковина*).
13. Кралѣвство *Ломбардо-Млетачка*.

а) Землѣ, коє долазе у немачкій савезь.

§ 218. 1. *Надхерцегство Аустрія*.

Главно є место:

1. *Бечь*, (Wien) главна и престолна варошь у аустрійскомъ царству, лежи на Дунаву, а има преко 450000 душа. Бечь є найвећа варошь у Немачкой, ту є среда аустрійской трговини, вештинама, радиности и научености. Овде є свеучилиште и царска академія за науке. Бечь є знатанъ, што су га Турци двапутъ (1527. и 1683) обсели. Звонара на цркви св. Стефана висока є 435'.

2. *Линць*, на Дунаву.
3. *Баденъ*, близу Беча има лековите банѣ.

§ 219. 2. *Херцегство Штаєрска*.

У овемъ є херцегству главно место:

Градацъ, (Graz) на маленой реци Муру, има свеучилиште и добре фабрике, где се праве ствари одъ челика.

§ 220. 3. Кралѣвство Илирска.

У овомъ су кралѣвству херцегство *Краньско* и *Корушко*, и губернія трстанска. Главнія су места:

1. *Любляна*, (Laibach) главна варошь у Краньској. Близу ове вароши єсте знаменита пеѣина *Постоина* (Adelsberg).

2. *Целовацъ*, (Klagenfurt) не далеко одъ Драве, негда главно место у Корушкой (Каринтіи).

3. *Трстъ*, главно место у трстанској губерніи: и найважнія варошь у Аустрији за трговину по мору, лежи на ядранскомъ мору, има слободно пристаниште (70000 ж.)

§ 221. 4. Окнежено грофство Тиролска.

Саставный є део ове области и Форарлбергъ; а главна су іой места:

1. *Инсбрукъ*, на реци *Инну*, има свеучилиште.

2. *Брегенцъ*, на боденскомъ єзеру, главно место у Форарлбергу.

3. *Куфштайнъ*, якъ градъ, у кои аустриска влада затвара оне, кои су іой противници.

§ 222. 5. Кралѣвство Чешка.

Єсте єдна одъ найзнаменитіи аустрійски земаля по своіой величини, по брою люди, што у нѣму живе и по радиности, коя є овде яко развієна.

Главнія су места у Чешкој:

1. *Златный Прагъ*, на реци Молдави, негда престолно место чешки кралѣва; има свеучилиште, кое є найстаріє међу свима у Немачкој, и градъ Храдчинъ.

2. *Теплицъ*.

3. *Карлове вари*, (Karlsbad) знаменита су места са свои лековиты баня.

4. *Хебъ*, (Eger) има лековита купалишта. Овде е србскій деспотъ Ђорђе Бранковићъ III. было много година невинъ затворень (одъ 1703—1711) па е ту и умрѣо.

5. *Будвайзъ*, (Буђевице) на Молдави, има знамените фабрике, где се прави чоя.

§ 223. 6. Маркграфство моравско са Шлескомъ.

Овде су главна места:

1. *Брно*, (Brün) главно место у Моравской, има много фабрика и живу трговицу. Близу Брина е знаменитъ градъ *Шпилбергъ*.

2. *Оломуцъ*, на Морави, (Мархъ) има свеучилиште и градъ.

3. *Тропава*, главно место у Шлеской, има фабрике.

4. *Грефенбергъ*, сеоце, знатно съ тога, што овамо долазе многи люди, да се лече ладномъ водомъ.

б) Земль, што нису у немачкомъ савезу.

§ 224. 7. Кралѣвство Маѣарско.

Ово е найвећа земля у аустрійскомъ царству; ерѣ, кадъ узмемо узъ ню и оне земля, кое имаю истина свою одвоєну земальску управу, али кое стое подъ маѣарскомъ круномъ; (Хрватска са Славоніомъ, Граница, Ердель) онда све те земля заузимаю скоро половину одъ простора целе царевине.

Маѣарска е за себе држава, и съ Аустриомъ е тиме скопчана, што имаю обе едно лице за свогъ владоца. У последнѣ време (1849) Маѣарской е одузетъ было државный животъ; и Маѣарска е тада

была као и друге земљь у Аустрији; али не давно (20. Окт. 1860) повратио є царь Маѣарской права, коя є одавна имала.

Главна су у Маѣарской места:

1. *Будимъ*, (Ofen) негда престолна варошь кралѣвства; на десной обали Дунава, има лековице илице. Више Будима на 2 сата узь Дунавъ лежи мало место *Сентъ-Андрея*, где има шесть сръбски православны црквѣй; и где є негда патріархъ Арсеніе III. Чарноєвићъ преместио свою патріаршину столицу.

2. *Пешта*, главна варошь у земљи, преко пута Будиму на левой обали Дунава, преко когь є начинѣнь лепъ зиданъ мостъ. У Пешти є свеучилиште, маѣарска академія за науке, и средиште све трговине у Маѣарской. У Пешти є за сада и столица књижевномъ сръбскомъ друштву: сръбской матици, а ту є уєдно и знаменито сръбско „Текелино заведеніе“, где 18 сръбски у високимъ школама учећи се младића имаю конакъ и добіяю новаца, да могу живети. (У обе вароши има преко 150000 ж.)

3. *Пожунъ*, (Pressburg) на Дунаву. Овде се негда крунисали маѣарски кралѣви.

4. *Коморанъ*, на Дунаву, има врло якъ градъ.

5. *Кремница*.

6. *Штавница*, єсу две старе вароши, знамените съ тога, што у нѣовой околини има много свакояки руда, особито злата и сребра. У Кремницу се кую новци.

7. *Бгаръ*, има лепо зданіе школско и лепу цркву.

8. *Токай*, знатно место збогъ вина, што у околини роди.

9. *Дебрецинъ*, велика варошь, има фабрике (60000 ж.)

10. *Сегединъ*, на Тиси, има яку трговину.

11. *Телишваръ*, было в главно место у Войводству Срби и Тамишкомъ Банату, коє су земль одъ 1849. до 1860. были одвоєне одъ Мађарске и у найновіє доба се съ ньоме опетъ саставиле.

12. *Новый Садъ*, (Neusatz) србска варошь, са столицомъ православногъ епископа; има яку трговину.

13. *Бечкерекъ* и *Бечей*, єсу знатна места у Банату за трговину съ раномъ.

14. *Сен-Томашъ*, (Србобранъ) мала варошь, знатна съ тога, што су в Срби у 1848. и 1849. юначки бранили противъ далеко веће силе мађарске.

§ 225. 8. Кралѣвство Хрватска са Славоніомъ.

Ово кралѣвство има у своме простору до 350 □ миля, и преко 900.000 людій, кои су сви Словени и то: Хрвати и Срби. Ово є кралѣвство было негда за себе; али са унутрашњи раздора дође 1102. подъ мађарскогъ краля Іалмана, и одъ то доба оста у свези съ Мађарскомъ, чуваюћи у нечемъ свою самосталность, кою су у год. 1848. и 1849. и оружѣмъ у руци храбро бранили и одбранили одъ Мађара.

Главнія су места:

1. *Загребъ*, (Аграт) главна варошь у кралѣвству, не далело одъ Саве, има академію и столицу хрватскогъ арцибискупа. Загребъ є среда хрватскомъ књижевномъ животу; єрь є у овомъ месту столица: матици илирской, друштву за югославенску повестницу и господарскомъ друштву.

2. *Горный Карловацъ*, (карштатъ) има яку трговину. Ту е садъ столица православноме епископу.

3. *Река*, (Fiume) на ядранскомъ мору, има пристаниште.

4. *Сисакъ*, на Сави, има яку трговину съ раномъ.

5. *Пожега*, у Славоніи, има гимназію.

6. *Пакрацъ*, столица православноме епископу.

7. *Осекъ*, (Esseg) на Драви, има градъ и яку трговину.

§ 220. 9. Кралѣвство Далмація.

И овде живи нашъ народъ, па е зато ова земля за насъ важна, а знатна е и съ тога, што е у Далмаціи у среднѣмъ веку цвѣтала наша кнѣжевность. Неки предели у Далмаціи (Которъ) были су негда у сръбской држави; а градъ Дубровникъ было е крозь многе векове држава за себе. Далматинци одликую се своіомъ окрѣтношћу и вештиномъ пловити по мору.

У Далмаціи су главнія места:

1. *Задаръ*, (Zaga) на ядранскомъ мору, главна варошь у Далмаціи, има градъ и пристаниште.

2. *Шибеникъ*, има пристаниште.

3. *Спалтъ*, (Spalatto) на ядранскомъ мору, има пристаниште.

4. *Дубровникъ*, (Ragusa) на ядранскомъ мору, негда држава за себе, а садъ доста знатна варошь за трговину по мору.

5. *Которъ*, (Cattaro) на ядранскомъ мору кодъ црногорске границе; има градъ и пристаниште.

У ядранскомъ мору узъ Далмацію има много острова, кои припадаю Далмаціи. Главніи су острови: *Брачъ*, (Braza) *Лѣсина*, *Млѣтъ* и *Коргола*.

§ 227. 10. Войничка Граница.

Войничка граница по свомъ положеню есте управо саставный део Хрватской, Славонии и Мађарской, али е одвоена одъ ти земаля своіомъ особитомъ управомъ, и своимъ особитимъ устройствомъ. Войничка се граница простире дужъ аустрійско-турске границе, и подигнута е зато, да брани царство одъ Турске. Аустрійско царство има у войничкой граници яку войничку силу; ерь су граничари рођени војници, па зато и у мирно, а особто у ратно време войничка граница дае десетъ и јошъ више путій више војника, него друге землѣ; па е съ тога войничка граница врло важна за аустрійско царство; ерь што е годъ Аустрїя за последњи сто и више година имала ратова, нїе ни еданъ быо, а да се нису хиляде граничара бориле за царскій престолъ. Войничка е граница и за насъ важна, ерь осимъ два полка у Банату, у осталима краєвима живи самъ чистъ нашъ народъ. Войничка граница има у простору 583 □ мил. и преко еданъ миліонъ душа.

Войничка се граница управля войнички; а разделъна е на 14 пешачкїй полкова (региментїй); и на шайкашкїй баталіонъ. Десетъ полкова зову се хрватско-славонска граница; а четири су полка са шайкашкимъ баталіономъ србско-банатска граница.

Полкови су у граници ово:

1. *Личкїй*, где е главно место *Госпицъ*.
2. *Оточкїй*, где су главна места *Оточацъ* и *Сень*.
3. *Огулинскїй*, са главнимъ местомъ *Огулиномъ*.
4. *Слуинскїй*, прозванъ по маломъ месту *Слуню*.
5. *Првїй банскїй*, где е главно место *Глина*.

6. Другій банскій, где су главнія места: *Петри-
ня* и *Костайница*.

7. *Крижевачкій*, са главнимъ местомъ *Белова-
ромъ*.

8. *Ђурђевачкій*, са главнимъ местомъ *Ђурђевомъ*.

9. *Градишкій*, са местима *Старомъ* и *Новомъ
Градишкомъ*.

10. *Бродскій*, са местима *Бродомъ* и *Винков-
цима*.

11. *Петроварадинскій*, где су Главнія места *Митровица на Сави*; *Земунъ*, (Semlin) на утоку Саве у Дунаво, и *Карловци* на Дунаву, са столицомъ србскогъ патриарха, богословіомъ и великомъ гимназіомъ. У Карловцима се родио славный србскій исторіописаць архимандрить *Јованъ Раићъ*.

12. *Панчевачкій*, (немачко-банатскій) са главнимъ местомъ *Панчевомъ*, кое има яку трговину съ раномъ.

13. *Белоцркванскій*, (србско-банатскій) где є главно место *Бела Црква* (Weisskirchen).

14. *Карансебешкій*, (романско-банатскій) са главнимъ местима: *Карансебешомъ*, *Оршавомъ* и *Межадіомъ*. Ово є последнѣ место знатно са своій лековиты купалишта.

15. *Шайкашкій баталіонъ*, међу Тисомъ и Дувомъ у Бачкой са главнимъ местомъ *Тителомъ*.

§ 228. 11. Велика кнежина Ердель.

У овой су кнежини главнія места:

1. *Сибинь*, (Hermannstadt), главна варошь у земљи, има фабрике.

2. *Брашова*, (Kronstadt) найвећа и прва варошь у земљи за фабрике и трговину.

3. *Колошваръ*, (Klauzenburg) има академію и фабрике.

§ 229. 12. Кралѣвство Галиція.

У овой словенской земљи єсу іошъ и велико херцегство *краковско*, коє в пређе было држава за себе; и херцегства *аушвицко*, *зоторско*; и *буковинско*, коє в у последнѣ време была за себе одвоєна областъ. Сва є Галиція была негда саставный део польскогъ кралѣвства.

Главнїя су у Галиціи места:

1. *Лавовъ*, (Lemberg) главно место у земљи, има градъ, фабрике, свеучилиште (70.000 ж.)

2. *Броди*, знаменита трговачка варошъ у Галиціи.

3. *Кракава*, на Висли негда (1320—1587) престолна варошъ польскимъ кралѣвима, кои се овде (1320—1764) крунисаху. Има свеучилиште и знамениту саборну цркву, где су гробови многи польски кралѣва.

4. *Вѣличка*.

5. *Божнїя*; оба су места знатна, што се ту копа многа со'.

6. *Црновичъ* на Пруту, главна варошъ у Буковини.

7. *Сучава*, негда главна варошъ одъ Молдавске.

§ 230. 14. Кралѣвство Ломбардо-Млетачко.

Ово талиянско кралѣвство, коє є Аустрија добила 1814. простирало се до 1859. године одъ Швайцарске, Тиролске и кралѣвства илирскогъ до реке Тичина, (Тесина) и Пада; али у рату, кои є Аустрија имала са Сардиниомъ и Францускомъ у поменутой 1859. години, изгуби Аустрија Ломбардію до реке Минчїя и єзера Гарданскогъ, па та земля припадне Сардинїи; и тако се Ломбарско-Млетачко кралѣвство сведе већиномъ на областъ млетачку.

Главнїя су садъ у овой земљи места:

1. *Млеци*, (Венеція, Venedig) главна варошъ у земљи, были су дуго времена (420—1798) држава за себе, и господарили су не само на ядранскомъ мору, него и на другима, па су были една одъ нај-ячи држава у Европи. Варошъ е ова сазидана на 134 острова, кои су међу собомъ мостовима састављени. Млеци имаю многе лепе зграде, међу којима се одликуе црква св. Марка, и дворъ негдашњи млетачки дуждева. У Млецима има много фабрика, жива е трговина, и ту е слободно пристаниште. Са млетачкомъ републикомъ имали су негда србски владоци многе договоре. Млеци имаю 125.000 ж.

2. *Верона*, на Ечу, има якъ градъ, и живу трговину. Овде се родио славный римскій књижевникъ Плиніе старіи (22.000 ж.)

3. *Мантова*, была е пређе у Ломбарди, има живу трговину, фабрике и якъ градъ (30.000 ж.) Овде е рођенъ славный римскій песникъ *Виргиліе*.

4. *Падова*, има свеучилиште. Овде е рођенъ славный римскій историкъ *Ливіе*.

2. КРАЛЪВСТВО ПРУСКО.

§ 231. Пруско кралъвство граничи съ Аустриомъ, Русіомъ, источнимъ моремъ и немачкимъ државама. Има у простору преко 5000 □ м; а на томъ простору живе преко 17 милиона душа.

§ 232. Люди, што у Пруской живе, есу по своме езику већиномъ Немци; али има и Словена (Поляка) много, особито у познанъской кнежини, Шлеской и у западной Пруской. Осимъ Словена и Немаца има у Пруской нешто мало Француза, Еврея и Цигана. По свомъ верозакону люди су у Пруской већиномъ протестанти (преко 10¹/₂ милиона) али има много и римокатолика (преко 6 милиона) и нешто еврея.

§ 233. У Пруской влада краль, чія є влада ограничена, єрѣ законе доноси онѣ у договору са народнымъ представицима. Престо' є наследанѣ у мушкоомъ колену.

§ 234. У Пруской има мало бреговиты пределе, него є сва земля велика равница. Брегови су, што іѣ у Пруской има незнатни, и сви улазе у Пруску изъ други суседны земаля.

§ 235. Главніє су у Пруской реке ово :

1. *Мемель*, или *Нименъ*, улази у Пруску изъ Русіє, и утиче у источно море.

2. *Висла*, долази изъ Русіє, излива се у три рукава у источно море.

3. *Одра*, найвећа река у Пруской, утиче у источно море.

4. *Лаба*, долази изъ Аустріє, утиче у северно море.

5. *Райна*, утиче у северно море.

Осимъ река има у Пруской и доста омањи єзера, и нешто канала.

§ 236. Земля у Пруской ніє свуда плодна, изузимаюћи неке пределе, кои су доста плодни, остала є земля само у средню руку плодна, али вештиномъ и трудомъ раћена земля дає людима довольно ране. Пруска є напредна земля како у трговини, тако и у занатима; а и високе науке обраћую се овде съ великимъ успехомъ. Школе су пруске добро урећене, а влада се стара, да се образованость, што већма у самомъ народу развіє.

§ 237. Садашнѣ є пруско кралѣвство састављено изъ земаля, кое су негда были за себе државе и имале своє владоце, но кое се доцніє у дугомъ времену уєдно споиле. Главна є у прускомъ кралѣвству область *Бранденбуршка*, око кое се

остале землѣ мало по мало у едно цело склапале. У *Бранденбургу* становаше найпре (око рођеня Христова) Германци, а после Словени, које су Немци победили, па после и понемчили. *Албрехтъ* съ надимкомъ *Медведъ*, био є (1142) првый, кои се звао *Маркгрофъ Бранденбуршкій*. Нѣгова лоза изумре, (1320) и нѣгове землѣ припадну после неки проме на у почетку 15. века (1415) *Фридриху Хохенцолернскомъ бурггрофу*, кои є имао право бирати немачкогъ цара. Кадъ є Немачка потресена збогъ верозаконны измешаня, *Бранденбургъ*, управлянь мудрымъ владоцима, много є напредовао, и при краю 30 годишињгъ немачкогъ рата (1648) владалаць *бранденбуршкій* имао є државу, коя є имала у простору преко 1000 □ м. У половини 17. века (1640) дође на престо' *бранденбуршкій Фридрихъ Вилхелмъ*, кои є тако мудро владао, да є поставіо тврде основе будућой величини пруске државе. Одъ то є доба было у Пруской едно за другимъ добры владалаца. *Фридрихъ III. Вилхелмовъ* синъ, начини се (1701) *краль*, и освои неке землѣ. Нѣговъ синъ *Фридрихъ Вилхелмъ* (1713—1740) био є врло чувранъ, и по смрти своіой оставіо є своме даровитомъ сину *Фридриху II. великомъ* узъ престоль добру войску и доста новаца. *Фридрихъ* є одъ оца му остављно благо употребіо на добро: борећи се съ многимъ неприятельима, и нѣи побеђуюћи яко є подигао важность пруской држави, и начиніо є одъ нѣ велику европску силу. Онъ є свою државу увећао освоенымъ земляма, и добро уредивши войску, обезбедіо є Пруской будућій напредакъ. За владе *Фридриха Вилхелма II.* увећала є Пруска свою државу земляма одъ Польске одузетыма (1793. и 1795); али на скоро за тимъ у рату съ *Наполеономъ* прускій *краль Вилхелмъ III.* одъ *Наполеона* побеђенъ, изгубіо є (у *Тилзитскомъ* миру

1807) скоро половину своєю државѣ, а и што є задржао, остало му по пріятельству рускогъ цара Александра I. Кадъ є была сломієна наполеонова сила, Пруска є нешто натрагъ добила своєю негдашнѣ землѣ, а нешто є задобила новы земалѣ, коима и данасъ управля. У 1850. набави себи Пруска хоенцолернске кнежине; али у 1818. изгуби швайцарску кнежину *Невшателъ* или *Наенбургъ*; коя раскиде свезе, коє є са Прускомъ везиваху. Пруска є и данасъ велика сила; она є главна држава у Немачкой. Садашнѣй є прускѣй краль *Вилхелмъ I.* (одъ 20. Дец. 1860.).

§ 238. У Прайской су ове землѣ:

1. *Бранденбургъ*; 2. *Поморска*, (Pommern) 3. *Шлеска*, 4. *Саксонска*, 5. *Вестфалска*, 6. *Порайнска* (Rhein Provinz), 7. кнежине *Хоенцолернске*. Овы седамъ областѣй долазе у немачкѣй савезъ. 8. *Пруска*, и 9. кнежина *Познањска*.

§ 239. У овимъ областима главнѣя су места:

1. *Берлинъ*, у провинціи Бранденбургу, главна и престолна варошь у краљѣвству, на реци, што се зове *Шпре*; єдна одъ најлепши варошѣй у Немачкой, са многимъ одличнимъ зградама. Овде є академія за науке, свеучилиште и друга явна заведенія. Берлинъ има живу трговину, и многе фабрикѣ, и скоро по миліона душа.

2. *Потсдамъ*, друга престолна варошь у краљѣвству, има одлично царске палате. У войничкой є цркви погребенъ *Фридрихъ II.* великѣй (45.000 жителя).

3. *Штетинъ*, главно место у поморской провинціи на *Одри*, има градъ, пристаниште, живу трговину. Ово є прва варошь у землѣи за трговину по мору (52.000 жит.).

4. *Штралсундъ*, такође у поморской на мору, има градъ, пристаниште за убойне лађе и многе фабрике.

5. *Грайфсвалдъ*, у поморской близу источногъ мора, има свеучилиште и фабрике.

6. *Вратиславъ* или *Бреслава*, у Шлезіи главна варошъ, има свеучилиште, знамените фабрике и живу трговину (120.000 жителя).

7. *Магдебургъ*, у саксонской области, главна варошъ на Лаби, има градъ, знамените фабрике, и яку трговину (78.000 жителя).

8. *Хала*, у Саксонской на реци Сали, има свеучилиште (36.000 жит.).

9. *Айслебенъ*, такође у Саксонской, има фабрике. Овде се родио великій црквеный реформаторъ *Мартинъ Лутеръ* (1483.).

10. *Витенбергъ*, негда главна варошъ у Саксонской, има свеучилиште, на комъ су негда Лутеръ одъ (1508.) и Меланхтонъ одъ (1518.) професоровали.

11. *Ерфуртъ*, има якъ градъ и фабрике (34.000 жителя).

12. *Минстеръ*, главно место у провинціи вестфалской, има фабрике. Овде е утврђенъ вестфалскій миръ 1648. (25.000 жителя).

13. *Кобленцъ*, у прайской провинціи главна варошъ, има градъ и живу трговину (26.000 жит.).

14. *Колинъ*, (Köln), на Райни, велика варошъ, (100.000 жителя) има много фабрика, и живу трговину. Овде се родио знаменитый сликаръ *Рубенсъ* (1577 † 1640.)

15. *Бонъ*, на Райни, има свеучилиште и фабрике. Овде се родио славный свирачъ *Бетовенъ* 1770. † у Бечу 1827.)

16. *Крефелдъ*, близу Райне, знатна варошь са свои фабрика (46.000 жителя).

17. *Елберфелдъ*, знаменита варошь, има многе фабрике за вуну, памукъ и свилу (42.000 жит.)

18. *Триръ*, на реци Мозелу, има фабрике и трговину.

19. *Ахенъ*, знаменита варошь са гроба Карла великогъ, комъ е ова варошь была престолно место. Има яку трговину и многе фабрике.

20. *Кенигсбергъ*, (кралъваць) у области пруской главна варошь, има градъ, фабрике, живу трговину и свеучилиште (82.000 жителя).

21. *Данцигъ* (Гданско), има яку трговину, градъ и многе фабрике (67.000 жителя).

22. *Познанъ* (Posen), главна варошь у познаньской кнежини, има градъ и яку трговину. (42.000 ж.)

Међу островима, што припадаю Прайской; знаменито е острово *Руанъ*, (Rugen) где су негда живили сами Словени, кои су овде имали главне храмове своимъ незнабожачкимъ боговима.

3. КРАЛЪВСТВО БАВАРСКА.

§ 240. Ово е кралъвство разделъно на двоє: на источну и западну Баварску. Источна Баварска лежи међу Аустриомъ, боденскимъ езеромъ и немачкимъ земляма; а западный део баварскогъ кралъвства граничи Прайскомъ, Францускомъ, Баденомъ и хесенскимъ кнежинама. У своме простору има ово кралъвство преко 1300 □ м. на којима преко 4½ милиона людй живе; кои су немачкогъ порекла, а по верозакону највише римокатолици и (5/9) протестанти (3/9). И Еврея има овде доста.

§ 241. У Баварской влада краль; а власть му е ограничена одъ народны представника. Пре-

сто' є наследанъ, а на владу долазе и мушки и женске.

§ 242. Земля є у Баварской у средини равна, а на граници бреговита. Главни су брегови *Алпски*, кои изъ *Форарлберга*, *Тиролске* и *Аустриє* улазе у *Баварску*; и *Чешки* брегови, кои се изъ *Чешке* протежу у саму *Баварску*.

§ 243. У Баварской су главне реке:

1. *Дунаво*, главна река у земљи, кодъ *Пасаве* улази у *Аустрию*.

2. *Райна*, граница є Баварской према *Бадену*.

3. *Фулда*, утиче у *Везеръ*.

4. *Есеръ*, утиче у *Лабу*.

Међу езерима најглавниє є *боденско* езеро.

§ 244. Баварска є већъ у 6. веку (554) была независна кнежина, кою є 1180 немачкїй царъ *Фридрихъ I* даровао грофу *Оттону Виттелсбаху*; чїя є лоза владала у овой земљи до 1777. Одъ ове є лозе кнезь *Лудвигъ IV* првый быо немачкїй царъ у почетку 14. века. Баварску су нѣни владоци често делили међу свое сїнове, докъ нїє кнезь *Албрехтъ IV* (1506) донео законъ, да најстарїи сїнъ владаочевъ буде владалацъ надъ своемъ земљомъ. Кадъ є изумрла *Вителсбашка* владалачка породица у Баварской, настали су у земљи немири, (1778—79 ратъ съ *Аустриомъ*) кои се утишаше текъ на измаку 18. века (1799). Кадъ є баварскїй владалацъ постао кнезь *Максъ-Јосифъ Цвайбрикенъ-Биркенфелдскїй*, кои приставши узъ *Наполеона*, задобїо є многе земль, и постао *краль* (1806). Кадъ є срећа почела изневеравати цара *Наполеона*, *краль Максъ-Јосифъ* придружи се (1813) наполеоновимъ противницима, и тиме спасе себи круну, а своїой земљи самосталностъ. Баварска є одъ ово доба у свачемъ

напредовала; 1818 добила є уставъ, и тиме є утврдила свою државну слободу. Саданый є краль Максъ II, кои у Баварской одъ 1848. влада.

§ 245. Баварска се дели на осамъ велики округа; а главнїя су іой места:

1. *Мюнхенъ*, главна и престолна варошь у кралѣвству, на реци Исару, има свеучилиште, разна заведенїя, многе лепе зграде, фабрике, и 130000 душа.

2. *Аугсбургъ*, знатна варошь, што є овде утврѣенъ збогъ верозакона миръ за Немачку 1555. (40000 ж.)

3. *Нирнбергъ* прва варошь у Баварской за фабрике и трговину, (54000).

4. *Ерлангенъ*, има свеучилиште и фабрике.

5. *Вирибергъ*, на Майни, има якъ градъ, фабрике и свеучилиште (30000 ж.).

6. *Шпавръ*, была є негда слободна варошь. Овде є сарапѣно 8 немачки царева.

7. *Регенсбургъ* на Дунаву, има фабрике и яку трговину.

4. КРАЛѢВСТВО ВИРТЕМБЕРШКА.

§ 246. Ово кралѣвство граничи Баварскомъ, Прускомъ, Баденомъ и боденскимъ езеромъ; велико є 354 □ м. а свега има до близу два милїона душа, кои су Немци, а по верозакону веѣиномъ протестанти и католици. Земля є нешто равна а нешто бреговята. Найглавнїи су брегови: *шварцвалдски* (Црна гора) и алписки.

§ 247. У Виртембергу главне су реке:

1. *Некаръ*, главна река у кралѣвству.

2. *Дунавъ*.

Одъ езера главно є *боденско* езеро.

§ 248. У Виртембергу има краль власть ограничєну: законе дає земљи онъ у договору съ на-

роднимъ представницима. Престо' є наследанъ, а кралѣвску власть могу задобити и мушки и женске.

§ 249. Виртембергъ є у среднѣмъ веку быо саставный део Швабске, и текъ у 11. веку за владе немачкогъ цара Хенриха IV. посташе господарь виртембершки грофови, а 1495 посташе херцези. Француска є револуція имала и у Виртембергу знамениты последица. Фридрихъ II кнезь виртембершкѣй задоби 1803 право бирати немачкогъ цара; а у различнимъ ратовима придржаваюћи се цара Наполеона постане 1806 краль, и доби многе землѣ. Садашнѣй є краль у Виртембергу Вилхелмъ I.

§ 250. Кралѣвство виртембершко дели се на округе; а главнѣя су места:

1. *Штутгартъ*, главна и престолна варошь у кралѣвству, има фабрике, живу трговину особито съ кнѣигама, и многе лепе зграде (47.000 жит.).

2. *Тибингенъ*, на реци Некару, има свеучилиште (8000 жителя)

3. *Улмъ*, на Дунаву, има фабрике, трговину, и якъ градъ. Овде се аустрѣйскѣй ђенераль Макъ 1805. предао цару Наполеону.

5. КРАЛѢВСТВО САКСОНСКА.

§ 251. Ово кралѣвство граничи съ Прускомъ, Аустрѣомъ, Баварскомъ и другимъ немачкимъ земляма. Има у своме простору 270 □ м. на којима до два миліона людѣй живе. Люди су већиномъ Немци, али има и нешто Словена. (Лушички Срба) Земля є већиномъ бреговита, али високи брегова нема. Главне су реке:

1. *Лаба*, главна варошь у кралѣвству.

2. *Мулда*, утиче у Лабу съ леве стране:

§ 152. У Саксонской влада краль, когь у державной управи ограничаваю народни представници. Престо' е наследанъ, и могу на нѣга доћи и мушки и женске.

§ 253. Кральство е саксонско постало іошъ 928. али теъ ратоборный *Фридрихъ* 1425. добио е праву саксонску кнежину и право, да може бирати немачкогь цара. После многи различни догађая саксонскій кнезь *Аугустъ I* 1697. постане польскій краль, али се тиме Саксонска уплете у ратове збогь наследства о польской круни (1733—1735.). Кадъ е у Француской овладао *Наполеонъ*, саксонскій владалаць *Аугустъ III*. пристане узъ нѣга, па тако постане 1806. краль. Но кадъ падне царъ *Наполеонъ*, Саксонска изгуби више одъ половине свои земаля, коє задоби нешто Пруска, а нешто (кнежину варшавску) Русія. Саданый е краль у саксонской *Иованъ*, одъ лозе *Албертинске*.

§ 254. Саксонска се дели на четири управна округа, а главнія су іой места:

1. *Дрезда*, главна и престолна варошь у кральству, една одъ најлепши варошій у Немачкой, има яку трговину, многе лепе зграде, фабрике и збирке различни вештачки производа (110.000 ж.).

2. *Фрайбергъ*, знаменита варошь са свои майдана, има чувену школу за рударе.

3. *Липиска*, знаменита трговачка варошь, има свеучилиште и врло живу трговину, особито съ књигама. Овде се родио чувеный књижевникъ *Лайбницъ* 1646.

4. *Будишинъ*, (*Bautzen*) главно место за лужичке Србе, има фабрике, трговину.

6. КРАЛѢВСТВО ХАНОВЕРАНСКО.

§ 255. Земля е овомъ кралѣвству разкомадана тако, да у Хановеру има свега петъ комада землѣ, одъ кои су два већа, а три мања.

Главне су границе хановеранскомъ кралѣвству: северно море, Прайска, Холандска, и немачке државе. Ово кралѣвство има у своме простору 700 □ м., на којима до два милиона людѣй живе, кои су порекломъ Немци, а верозакономъ протестанти, и нешто католици и Евреи.

У Хановеру влада едно лице *краль*, когъ у државной управи ограничаваю народни представници. Престо' е наследанъ.

§ 256. Земля е у Хановеру на северу равна а на югозападу бреговита. Главни су брегови *Харцъ* и *везерски*.

§ 257. У Хановеру главниѣ су реке: 1. Везеръ, 2. Емсъ 3. Лаба. Ђзера, што ѣй у земљи има, мала су и незнатна.

§ 258. Землѣ, што су сада хановерско кралѣвство, 1235. посташе херцегство. После многи различни промена добише хановерски кнезови право бирати немачкогъ цара (1692.) а на скоро за тимъ (1705.) задобише многе землѣ линебургски кнезова. Хановерскѣй кнезь *Горѣ Лудеикъ* постао е 1714. краль одъ велике Британиѣ, и одъ то доба све до 1837. у великой Британи и Хановеру быяу едни и исти владасци. Хановеранска е 1814. постала кралѣвство, а 1837. добила е за себе краля у *Ернесту Аугусту* брату енглескогъ краля Вилхелма IV. кои мушке деце неимаѣаше. Саданѣй е краль у Хановеру (одъ 1851) *Горѣ V*.

§ 259. Хановерска се дели на 6 областны управа; а главниа су ѣой места.

1. *Хановеръ*, главна и престолна варошь у кра-
лѣвству. Овде се родіо (1738.) знаменитый звез-
дарь *Хермель* (55.000).

2. *Геттингенъ*, има свеучилиште.

3. *Оснабрукъ*, има фабрике и яку трговину.

7. ВЕЛИКО ХЕРЦЕГСТВО БАДЕНСКО.

§ 260. Ова држава граничи съ Францускомъ,
и немачкимъ земляма; има у своје простору 278
□ м. и до миліонъ и по людій, Немаца, по веро-
закону већиномъ римокатолика. Овомъ земљомъ
влада великій херцегъ, коме є власть уставомъ
ограничена. Престо' є наследанъ.

§ 261. Земля є нешто бреговита, а нешто рав-
ница. Найглавниі су брегови *шварцвалдски*. Главніе
су реке: 1. *Райна*, граница према Швайцарской,
Француской и Баварской; 2. *Дунавъ*, кои у овой
земљи извире изъ два извора, што се зову: *Бреге*
и *Бригахъ*.

§ 262. Грофови *цериншки* у 11. веку назваше
се: *маркграфи баденски*. Одъ 1527. раздели се Ба-
денъ на двоє: на *Баден-Баденъ* и на *Баденъ-Дур-*
лахъ; али се опетъ 1771. састави у єдно; а 1806.
постане велико херцегство. Одъ 1852. влада у Ба-
дену херцегъ *Лудвигъ*, кои є збогъ болести држав-
ну управу предао свомъ млађемъ брату *Фридриху*.

§ 263. Баденска се дели на округе, а главніа
су места:

1. *Карлсруе*, престолна варошь у Баденской
(26.000 жит.)

2. *Манхаймъ*, главна трговачка варошь у зем-
љи (30.000 ж.)

3. *Хайделбергъ*, знатна варошь са своимъ све-
училиштемъ.

4. *Фрайбургъ*, има фабрике и свеучилиште.

5. *Костницъ* (Constanz), знаменито место, што е овде црквены саборъ дао живе сажећи *Яна Хуса* и *Хієронима*, чешке реформаторе.

8. ВЕЛИКО ХЕРЦЕГСТВО ХЕСЕНСКО.

§ 264. Ова е држава са своју страна окружена немачкимъ земляма; има у простору до 150 □ мил. и до 850.000 людій Немаца, а по верозакону протестанта, римокатолика и нешто Еврея. Влада вел. херцегъ по уставу; а престо' наслеђую и мушки и женске. Земля е нешто равна, а нешто брегови-та, но високи брегова нема. Главніе су реке: *Райна*, *Некаръ*, *Майна* и *Фулда*.

§ 265. До края 13. века Хесенска е была са-ставный део други држава; а 1292. Хенрихъ бра-бантскій постане хесенскій ландграфъ. Кадъ умре *Филипъ великодушный* 1567. раздели се Хесенъ на двоє, т. е. на лозу *Дармштатску* и *Каселску*. 1806. постане хесенскій ландграфъ *Лудвикъ X.* великій херцегъ и увећао е своє земљь 1815. Садањий е великій херцегъ у Хесену *Лудвикъ III.*

§ 266. Ово велико херцегство дели се на про-винціе. Главнія су места:

1. *Дармштатъ*, престолна варошъ, има фабри-ке (31.000 жит.).

2. *Майнцъ*, на Райни, има якъ градъ.

3. *Вормсъ*, врло стара варошъ у Немачкой.

9. ВЕЛИКО ХЕРЦЕГСТВО ЛУКСЕНБУРШКО И ХЕРЦЕГСТВО ЛИМБУРШКО.

§ 267. Ово е велико херцегство велико 65 □ м. а има до 300.000 людій. Одъ 1815. ово е херцегство дато краљу нидерландскомъ, (холандскомъ) а кадъ се 1830. Белгія одъ Холандске одцепила, и некій е

део Луксенбурга припао Белгiи, а холандскiй є краљ за то 1839. добио некiй део херцегства лимбуршкогъ. Главнiя су места у великомъ херцегству лаксенбуршкомъ *Лаксенбургъ*; а у Лимбургу: *Мастрихтъ*.

§ 268. ВЕЛИКО ХЕРЦЕГСТВО САКСЕН-ВАЙМАРСКО.

Ово є велико херцегство велико само 66 □ м. и има преко 350.000 людiй. Великiй херцегъ влада по уставу. Главнiя су места:

1. *Ваймаръ*, главна и престолна варошъ, знатна, што су овде гробови знамениты немачки књижевника: *Хердера* († 1813.) *Шилера* († 1805.) *Виланда* († 1813.) и *Гетея* († 1832.).

Бна, знатно место, што є ту Наполеонъ разбио пруску войску (14. Окт. 1806.).

11. ВЕЛИКО ХЕРЦЕГСТВО МЕКЛЕНБУРГ-ШВЕРИНСКА.

§ 269. Ова држава лежи међу немачкимъ земљама, и источнимъ моремъ; велика є 240 □ м. и има до по милiона людiй, кои су садъ Немци, а кои су негда были Словени. По верозакону су протестанти. Великiй херцегъ влада по уставу.

270. Земля є равна; главна є река *Лаба*, и знатнiя су места:

1. *Шверинъ*, главно и престолно место у великомъ херцегству (20.000 жит-).

2. *Роштокъ*, има свеучилиште, и врло живу трговину.

12. ВЕЛИКО ХЕРЦЕГСТВО МЕКЛЕНБУРГ-СТРЕЛИЦКО.

§ 271. Ово е велико херцегство велико само 36 □ м. и има до 100.000 людій. Овде су такође негда живили Словени, кои се понемчише. По верозакону су протестанти. Престољ е наследанъ; а владалачка е лоза мекленбуршка, која е по крви одъ старина словенска.

§ 272. У оба велика херцегства мекленбуршка владаху негда Словени. *Хебрихъ Лавъ* освоио е ове земљъ (1167) и дао њмъ виндискомъ кнезу *Прибиславу II*; чия лоза и данасъ влада у овимъ земляма. Ови су виндиски кнезови 1348 постали немачки херцези, кои 1701 поделише мекленбуршке земљъ на двоє. Французи прогнаю 1806 кнезове одъ оба Мекленбурга, али они 1807 опетъ дођу на владу; а 1815 постану велики херцези. У Мекленбург-Шверину влада садъ: *Фридрихъ Франьо* а у Мекленбург-Стрелицу *Ћорђе*.

Главно е у овомъ великомъ херцегству место *Новый Стрелицъ* (Neu-Strelitz) престолна варошъ.

13. ВЕЛИКО ХЕРЦЕГСТВО ОЛДЕНБУРШКО.

§ 273. Ова е земля велика 115 □ м. на којима 280.000 людій живе, кои су већиномъ Немци и протестанти; но има и римокатолика. Влада е уставна. *Олденбургъ* е 1667 было подъ Данскомъ, а 1773 задобие га *Холштинско-готторпска*. 1811 припадне Француской, а 1815 постане велико херцегство. Саданый е великий херцегъ *Петаръ*.

У великомъ херцегству олденбуршкомъ главно е место *Олденбургъ*, главна и престолна варошъ, има яку трговину.

14. КУРФИРШТВО ХЕСЕНСКО.

§ 274. Ово курфирштво лежи међу немачкимъ земляма; велико е 170 □ м. а има до 750.000 людій Немаца, већиномъ протестаната. Влада е уставна. 1802 добило е ово курфирштво право, да може бирати немачкогъ цара; а 1807 царъ Наполеонъ придао га вестфалскомъ кралѣвству; али 1813 задобило е своју стару самосталностъ. Саданѣй е курфирштъ *Фридрихъ Вилхелмъ I.*

Главнѣя су места:

1. *Каселъ*, престолна варошъ, а пре тога главна варошъ у кралѣвству вестфалскомъ (37.000 ж.)
2. *Марбургъ*, има свеучилиште.

15. ХЕРЦЕГСТВО ХОЛШТИНСКО и САКСЕН-ЛАУЕНБУРШКО.

§ 275. Ова су херцогства саставни делови данскомъ кралѣвству. Велика су 150 □ м. а имаю преко по милиона людій. Холштинъ е припао Данској у промену за Шведску-Поморску.

16. ХЕРЦЕГСТВО САКСЕН-КОБУРГ-ГОТАНСКО.

§ 276. Мала ова државица лежи међу немачкимъ земляма; има 36 □ м. и до 150.000 людій Немаца протестанта. Главна су места *Кобургъ* и *Гота* оба престолна места ове државице.

17. ХЕРЦЕГСТВО САКСЕН-АЛТЕНБУРШКО.

§ 277. Ово е херцегство велико само 24 □ м а има преко 130.000 людій нешто Немаца, а нешто *Венда* (Словена). Главно е место *Алтенбургъ* престолна варошъ у херцегству.

18. ХЕРЦЕГСТВО САКСЕН-МАЙНИНГЕНСКО.

§ 278. Ова државица има у простору 45 □ м. и преко 150.000 людіѣ Немаца протестанта. Главно є у овомъ херцегству место *Майнингенъ*, престолна варошъ у државици.

19. ХЕРЦЕГСТВО БРУНСВИШКО.

§ 279. Ово херцегство има у простору 72 □ м. и преко 250.000 людіѣ Немаца протестанта. Главно є место *Брунсвигъ*, (*Брауншвайгъ*) престолна варошъ, има фабрике и живу трговину (40.000 ж.)

20. ХЕРЦЕГСТВО НАСАВСКО.

§ 280. Ова є држава велика 86 □ м. Лежи међу немачкимъ земляма; а има преко 400.000 людіѣ Немаца. Главна іой є река *Райна*; а главно є место:

Висбаденъ, престолна варошъ недалеко одъ *Райне*, знатна са свои топлы купалишта.

21. ХЕРЦЕГСТВО АНХАЛТЪ-ДЕСАУ-КЕТЕНСКО.

§ 281. Мало ово херцегство има у простору 32 □ м. и преко 100.000 людіѣ Немаца, протестанта. Главно є место: *Десау*, престолна варошъ на реци *Мулди*.

22. ХЕРЦЕГСТВО АНХАЛТЪ БЕРНБУРШКО.

§ 283. Малена ова државица одъ 16 □ м. има само 50.000 людіѣ Немаца протестанта. Главно є место *Бернбургъ*, престолна варошъ.

23. КНЕЖИНА ШВАРЦБУРГЪ-СОНДЕРС-ХАУЗЕНСКА.

§ 283. Ова е кнежина састављена изъ два дела, а оба су окружена немачкимъ земљама. Велика е само 16 □ м. и има преко 60.000 людіѣ, кои су Немци протестантскогъ верозакона. Главно е место: *Сондерсхаузенъ* престолна варошъ у кнежини.

24. КНЕЖИНА ШВАРЦБУРГ-РУДОЛШТАТСКА.

§ 284. Ова е кнежина велика само 17 □ м. и има 70.000 людіѣ Немаца протестанта. Главно е место: *Рудолштатъ* престолна варошъ.

25. КНЕЖИНА ЛИХТЕН-ШТАЙНСКА.

§ 285. Ова најманя државица у немачкомъ савезу има 2½ милъ простора и 7000 людіѣ а лежи међу Тиролскомъ и Швајцарскомъ. Главно е место: *Вадуцъ* или *Лихтенштајнъ*.

26. КНЕЖИНА РАЙС-ГРАЙЦКА (РАЙС СТАРИЕ ЛОЗЕ.)

У овой кнежини има само 7 □ м. у простору и 36.000 людіѣ Немаца протестанта. Главно е место *Грайцъ*, престолна варошъ.

27. КНЕЖИНА РАЙЦ-ШЛАЙЦКА (РАЙСЪ МЛАЂЕ ЛОЗЕ.)

§ 286. Просторъ е ове кнежине 15 □ м. на којима 80.000 людіѣ Немаца протестанта живе. Главно е место *Шлайцъ*, престолна варошъ.

28. КНЕЖИНА ЛИПЕ-ДЕТМОЛДСКА.

§ 287. Ова є државица велика 21 □ м. и има 100.000 людій Немаца протестанта. Главно є место *Детмолдъ* престолна варошь.

29. КНЕЖИНА ЛИПЕ-ШАУМБУРШКА.

§ 288. Кнежина є ова само 9 □ м. велика, има 30.000 людій Немаца протестанта. Главно іой є место *Биксбургъ*, престолна варошь.

30. КНЕЖИНА ВАЛДЕКСКА.

§ 289. Ова кнежина има у простору 22 □ м. и преко 60.000 людій Немаца протестанта. Главно є место *Аролсенъ*, престолна варошь.

31. ЛАНДГРАФСТВО ХЕСЕН-ХОМБУРШКО.

§ 290. Ова државица има само 6 □ м. у простору и преко 25.000 людій Немаца протестанта и римокатолика. Главно є место *Холбургъ*, престолна варошь, знатна са свои купалишта.

32. СЛОБОДНА ВАРОШЬ ФРАНКФУРТЪ.

§ 291. Ова слободна варошь има у своме простору 2 □ м. и 75.000 жителя. *Франкфуртъ* є главна варошь у немачкомъ савезу, на левой обали реке Майне; столица є одбору, што решава ствари, коє се тичу све Немачке. Има врло живу трговину. Овде се родіо славный немачкій књижевникъ *Гете* (1749.)

33. СЛОБОДНА ВАРОШЬ БРЕМЕНЪ.

§ 292. Ова слободна варошь има у своме простору 4 □ м. и до 90.000 жителя.

Бременъ, на реци Везеру, знаменита трговачка варошь, има многе фабрике (60.000 ж.)

34. СЛОБОДНА ВАРОШЬ ЛИБЕКЪ.

§ 293. Просторъ е ове вароши 6 □ м. а има преко 50.000 жителя.

Либекъ, не далеко одъ источногъ мора, има фабрике, пристаниште и живу трговину по мору (27.000 ж.)

35. СЛОБОДНА ВАРОШЬ ХАМБУРГЪ.

§ 294. Ова варошь има простора 6 □ м., на којима преко 200.000 людій живе.

Хамбургъ, лежи на Лаби, една е одъ највећи варошій у Немачкой, а прва е за трговину по мору. Има 170.000 жителя.

IV. ЮЖНА ЕВРОПА.

§ 295. Све државе, кое до садъ неспоменуемо, долазе у южну Европу, која е одъ естаства одарена свима красотами, и изредностима. У овимъ е државама земля врло плодна, а клима врло блага и здрава. У њима се налази свакояки производа: лепе стоке, много зверади, добре ране и биља одъ сваке руке, какво у осталој Европи не расти. У южной су Европи ове државе: Португалска, Шпанска, (обе се ове земљ зову еднимъ именовъ пиренейскій полуостровъ) Италија са свима државама, што су у њой; (апенинскій полуостровъ) Ионски острови, Црна Гора, Грчка и Турска са кнежинама Влашкомъ, Молдавиомъ и Србиомъ. Ове су кнежине истина саставный део турскомъ царству, али имаю свою одвоєну независну земальску управу, па се могу узети као државе за себе. Све земљ,

што су у южной Европи, имаю у простору до 27.000 □ м. на којима живе до 60 милиона людій, кои су највише римскогъ и словенскогъ подрекла, а различногъ верозакона.

1. КРАЛѢВСТВО ПОРТУГАЛСКА.

§ 296. Португалска граничи само съ Шпаньолскомъ, а иначе е одъ свою други страна окружена атлантскимъ моремъ. Она има у своје простору 1800 □ м., на којима живе преко три и по милиона людій, кои су по народности *Португалци*, смеса народа римскогъ съ другимъ различнимъ народима, ѣзикъ е португалскій родъ и наликъ на ѣзикъ шпанскій. Осимъ Португалаца има у Португалской нешто людій одъ други народностій.

§ 297. По своємъ верозакону Португалци су већиномъ римокатолици; али осимъ римокатолика има у земљи и нешто ѣврея и протестанта, којима е дозвољено, да могу слободно упражнявати свой верозаконъ.

§ 298. У Португалской влада краљ, кои дае законе земљи у договору съ народнимъ представницима; па е съ тога влада уставна. Престо' е наследанъ, и могу доћи на престо' и мушки и женске.

§ 299. У Португалской су главне реке:

1. *Миню*, (Minto) прави границу према Шпаньолской.

2. *Дору*, (Dougu) такође у некомъ краю прави границу према Шпаньолской.

3. *Тешу*, (Tejo) најглавнїя река за унутрашню трговину; такође е граница према Шпаньолской.

4. *Гвадіана*.

§ 300. Земля є у Португалской нешто равна, а нешто бреговита; али се врло зло ради; а роди различна жита, южно воће, маслине, урме и добра вина. Радиность є са свимъ пала, єрь се у земљи троше енглески еспапи. Португалска є негда (у 15 и 16 веку) имала најживлю трговину на свету, а садъ є доста и она пала. Трговина на мору іошъ понайболъ напредує.

§ 301. Кадъ су Португалскомъ владали Римляни зваше се *Лузитанія*, кою одъ Римляна отеше најпре *Вестготи*, а после *Арапи*. *Алфонсъ I* победивши Арапе, (Мавре 1139) начиніо є Португалску самосталнымъ кралѣвствомъ (Португалска се прозвала по вароши *Опорто* латински *Portus Gallogum*.) До 1580 владаше у Португалской лоза бургундски владалаца; а поменуте године освои Португалску шпанскій краль *Филипъ II*; и одъ тадъ па све до 1640 оста Португалска подъ Шпаньолскомъ. 1640 устаде на Шпаньолце *Іованъ Браганцкій*, и ослободи одъ Шпаньолске Португалску. Царъ *Наполеонъ* прогнао є изъ Португалске владаюћу породицу (1807); али кадъ є *Наполеонъ* пао, Португалска доби своє пређашнѣ владоце. Саданьїй се португалскій краль зове *Донъ Педро V*.

§ 302. Португалска се дели на провинціє: а главнїя су іой места:

1. *Лисабонъ*, лепа, на 7 брежуляка подигнута главна и престолна варошь у кралѣвству, има преко 270.000 людїй, пристаниште за убойне лађе, и средиште є португалской трговини по мору. Овде се родіо и умрѣо славный песникъ *Камонсъ* (*Sa-ttoëns*, род. 1517. умрѣо 1579.).

2. *Опорто*, има пристаниште, и после Лисабона најячу трговину, и 80.000 людїй.

3. *Браганца*, мала варошь, знатна за то, што су нѣни господари владали Португалскомъ (одъ 1640—1854).

Бъ Португалской припадаю острови 1. *Азорски*, имаю 44 □ м. и 230.000 людій; 2 *Мадеира*; знатна са свои особито добры вина.

Осимъ Европе Португалска има іошь свои земля.

1. У Азіи, 1.700 □ м. и 1400.000 жителя.

2. У Африци, 18.000 □ м. и 1,000.000 жителя.

Кадъ се узме у едно све, што є португалско, излази, да португалскій краль има подъ собомъ 21.700 □ м. и 5200000 людій.

2. КРАЛѢВСТВО ШПАНЬОЛСКО.

§ 303. Ова држава граничи съ Португалскомъ, атлантскимъ моремъ, Францускомъ, и средоземнымъ моремъ. У своє простору, што га има у Европи, има преко 9.000 □ м., на коима до 17 миліона людій живе. Жителѣи су и овде смеса различни народа съ римлянима, и имаю свой особитый єзыкъ шпаньолскій. Осимъ Шпаньолаца има у земљи *Баскира*, *Немаца*, *Єврея* и *Цигана*. Люди су по верозакону римокатолици; други верозакони закономъ нису дозвољни, него се само трпе.

§ 304. Шпаньолска є уставна држава, коіомъ влада єдно лице: *краль*, когъ у найвишой власти ограничаваю народни представници, кои се зову у скупу *кортеси*. Престо' є наследанъ, и могу доћи на нѣга и мушка и женска деца владаочева.

§ 305. Земля є у Шпаньолской више бреговита, но равница. Главніи су брегови: 1. *Пиренейски*, кои Шпаньолску раздваяю одъ Француске. У овимъ бреговима єданъ се ланаць зове *Маладета*, а

у томъ є ланцу врхъ *Пикъ Нету* (Pic Nethou) високъ преко 10.000'. 2. *Иберски* брегови одъ извора реке *Ебра*, протежу се къ югу и югоистоку. 3. *Кастилски* брегови, протежу се крозъ *Шпаньолску* одъ юга къ западу. 4. *Гранадски* брегови на югу одъ *Андалузіє*. Найвиши є врхъ у ланцу, што се зове *Сієра Невада* (снежни брегови) *Серо де Муладсенъ*, (Serro de Mulhaseu) кои има до 11.000'; а и осимъ тогъ врѣа има у *Шпаньолской* брегова, кои су високи преко 10.000'.

§ 306. У *Шпаньолской* су главніє реке ово:

1. *Миньо*, (Minho у *Португалской* *Миню*) прави границу према *Португалской*.

2. *Дуєро*, (Duero, у *Португалской* *Дору*) највећа река у *Шпаньолской*, такође є граница према *Португалской*.

3. *Тахо*, (Tajo, у *Португалской* *Тешу*) такође є граница према *Португалской*.

4. *Гвадіяна*, такође граница на два места према *Португалской*.

5. *Гвадалкивиръ*, најглавнїя река у *Шпаньолской*.

Све ове реке утичу у атлантскїй океанъ.

6. *Ебро*, утиче у средиземно море.

§ 307. У *Шпаньолской* є земля плодна, али се зло ради. Великомъ се бригомъ негує южно воће, а особито маслине. Радиность є негда подъ *Арапима* была у *Шпаньолской* врло велика, а после запуштена, почела се текъ у новїє време дизати. *Трговина* є у земљи слаба, путови су зли и несигурни, али є *трговина* по мору доста жива. Као што су у свачему, тако су и у образованости заостали *Шпаньолци* иза осталихъ народа, а негда су

имали одличне наученике и вештаке одъ сваке струке. Унутрашњи раздори и ратови яко су истрошили народну снагу; и то є узрокъ, што є Шпаньолска у свачемъ назадна.

§ 308. Кадъ се у среднѣмъ веку почеше у римске провинціє доселявати различни народи, у Шпаньолской се настанише *Швеви* и *Вестготи*. У почетку 8. века Арапи победе ове народе (711) и подигну калифатъ у *Кордови* (756). После више векова Шпаньолци се ослободише Арапа, и са свимъ њимъ прогнаше (1492). У садањој Шпаньолской было є негда више независны државица, коє су мало по мало све дошле подъ єдну общту власть. У Шпаньолской дуго владаше *хабсбуршко-шпаньолска* владалачка лоза, коя є 1700 изумрла, па є за то Шпаньолска припала владалачкој лози *бурбонской*, кою Наполеонъ 1808 прогна изъ Шпаньолске, а земљи за краля даде свогъ брата Јосифа. Кадъ є пао царъ Наполеонъ, прогнанный изъ Шпаньолске краљ *Фердинандъ VII* врати се на изгублѣный тронъ (1814). У шпаньолской су после тога дуго време беснили унутрашњи немири; докъ се на престолу неутврди садашња шпаньолска краљица *Изабела II*.

§ 309. Шпаньолска се дели садъ на 48 областій; а главнія су места :

1. *Мадридъ*, главна и престолна варошь у краљвству, са 300.000 людій, лежи у неплодномъ пределу; има лепе зграде и многе цркви.

2. *Тоledo*, негда велика и престолна варошь (Вестготима одъ 585—711; Маврима одъ 711—1085; Шпаньолцима одъ 1085—1560) а садъ мала варошь, (имала є у среднѣмъ веку 200.000; а садъ има 10.000 жит.).

3. *Бургоосъ*, негда престолно место државе *кастилске*. (16.000 ж.)

4. *Валядолидъ*, (Valladolid) у среднѣмъ веку велика (100.000 ж.) а садъ средня варошь, (20.000) има свеучилиште. Овде е умрѣо *Колумбъ*, (1506) кои е пронашао Америку.

5. *Саламанка*, има свеучилиште.

6. *Кадисъ*, (Kadix) има градъ и пристаниште за трговачке и убойне лађе. Ово е прва варошь у Шпаньолской за трговину по мору (72.000 ж.).

7. *Севиля*, негда врло велика (500.000 ж.) а и садъ знаменита варошь, има свеучилиште, велике фабрике за дуванъ и саборну цриву са 82 олтара. У овой е цркви гробъ *Колумбовъ* (150.000 ж.).

8. *Кордова*, негда престолна варошь омаядскимъ калифима, и тадъ е имала миліонъ жителя; а садъ има само 38.000.

9. *Малага*, знатна варошь са свои вина; има утврђено пристаниште (113.000 ж.)

10. *Зарагоза*, (Zaragoza), варошь на реци *Ебру* има градъ, фабрике и свеучилиште. Ова е варошь знатна збогъ ратова међу Французима и Шпаньолцима (1808 и 1809). Има преко 80.000 ж.

11. *Барселона*, по величини друга варошь у земљи; има 250.000 ж. градъ, пристаниште, фабрике и живу трговину по мору.

12. *Валенсія*, има свеучилиште, многе фабрике, пристаниште, и трговину по мору (146.000 ж.).

Шпаньолской припадаю іошь и острови: 1. *Канарски*, међу којима е и островъ *Феро*, одъ когъ се узима првый меридіанъ. 2. *Балеарски* острови, међу којима су главни острови: *Мальорка*, *Менорка* и *Ивица*. Главно е на осровима место *Палма* на *Мальорки*.

§ 310. Шпаньолска има осимъ Европе свои земаля.

1. У Азиі 2.500 □ м. и 3,800.000 ж.
2. У Африци 23 □ м. и 6.000 ж.
3. У Америци 2.500 □ м. и 1,800000 ж.

Кадъ се узме у рачунъ савъ просторъ, кои е подъ Шпаньолскомъ, и сви люди што су подъ шпаньолскомъ државномъ влашћу, види се, да Шпаньолска има свега 14.000 □ м. у простору, и преко $22\frac{1}{2}$ милиона жителя.

3. ИТАЛІЈА.

§ 311. Италија се другчиє зове апенинско, или талијанско полуострово; али осимъ землѣ на суву, што е на полуострову, Италији припадаю различна острова, што су около нѣ у ядранскомъ и средоземномъ мору.

Землѣ су у Италији поделѣне на двоє. Некима владаю домаће, талијанске државне власти; а друге су землѣ подъ странимъ неталијанскимъ државнимъ владама. Овакве землѣ у Италији, у којима су стране владе, єсу: 1. *Аустријска Италија* (Ломбардо-млетачко кралѣвство); 2. *Француска Италија* (острово Корсика, и окрузи: Ница и Шамбери); 3. *Острowo Малта*, коє е подъ Енглезима; и 4. *Швайцарски кантонъ Тесинъ*. О овимъ є земляма већъ говорено на другимъ местима.

Землѣ, коє су подъ домаћимъ талијанскимъ државнимъ владама, до скоро су биле разделѣне на 8 самосталны држава; а те су државе биле: *Сардинія* (другчиє *Піємонтъ*), *Монако*, *Парма*, *Модена*, *Тосканска*, *Папина држава*, *Сан-Марино*, и *Напольска*. Но у 1859. и 1860. години роди се у Италији буна и ратъ съ Аустриомъ; те у следству те буне

и тогъ рата сардинскій краль увећа свою државу, не само великимъ деломъ ломбардскогъ кралѣвства, што є по вилафраначкомъ уговору у 1859. добио одъ Аустріє; него в исте године подчиніо себи іошъ и таліянске кнежине: *Парму, Модену и Тоскану*, а идуће 1860 завойштио є на *Напольску*, па є и нѣомъ овладао, саставивши є са своіомъ државомъ, кою прозва: кралѣвство Италія.

Осимъ Напольске притиснула є Сардинія и много папины земаля тако, да се садъ папина држава по готову простире само на *Римъ* и нѣгову околину. Државице *Монако* и *Сан-Марино* врло су малене, па ма да су самосталне, опетъ су и пре тога стаяле подъ закрилѣмъ други држава, а наиме Монако подъ Сардиніомъ; а Сан-Марино подъ папиномъ државомъ.

§ 312. Италія, узимаюћи у ню све землѣ, што іой припадаю, граничи: съ мореузомъ отрантскимъ, ядранскимъ моремъ, Аустріомъ, Швайцарскомъ, Францускомъ, средоземнымъ и іонскимъ моремъ. Сва у скупу Италія има у своме простору до 5.800 □ м.; одъ кои на поменуте бывше самосталне државе таліянске долази до 4.800 □ м. У свой Италіи има до 26 миліона людій; одъ кои су 20 миліона подъ таліянскимъ; а осталы 6 миліона подъ странимъ државнимъ владама.

Люди су у Италіи већиномъ *Таліянци*, то єсть смеса различни страны народа съ римлянима. Осимъ Таліянаца има у Италіи нешто Грка, Словена, Немаца и Еврея. По верозакону Таліянци су *римокатолици*; а осимъ нѣи има у повећимъ варошима нешто *протестанта* и *єрея*.

§ 313. Земля є у Италіи већиномъ бреговита, па и на островима, што припадаю Италіи има брегова.

1. *Алпи*, кои опасую горню Италію одъ запада къ северу и североистоку; и деле є одъ Фран.

цуске, Швайцарске, и Немачке. Найвиши су брегови: *Монбланк* (14.800') и *Монте Роза* (14.270').

2. *Апенини*, кои се протежу дужь целогь полуострова. *Везувъ*, у Напольской, (3.500') што баца ватру, такође се рачуна у апенинске брегове.

§ 314. У Италији су главније реке:

1. *Талламенто*, извире изъ Алпа.

2. *Падъ* или *По*, највећа река у Италији, тече крозъ Сардинију, Парму, Модену, Папину државу и прави границу према аустријској Италији; утиче у адранско море.

3. *Минчио*, изтиче изъ езера Гарда, граница е према аустријској Италији, утиче у адранско море.

4. *Адиџа* или *Ечъ*, у аустријској Италији, утиче у адранско море.

5. *Тибаръ*, извире изъ Апенина, утиче у тиренско море.

6. *Арно*, извире изъ Апенина, утиче у средиземно море.

Езера су знатнија: *Лаго-Маџоре*; *комско* езеро; и *Гарда* езеро.

§ 315. Италија е благословена земља по својој благој клими и својој плодовитости. У њој роди много жита сваке врсте, пириначъ, јужно воће, маслине, и добра вина. У Напольској и Сицилији има урме, у острову Сицилији шећерне трске, а у островима Сицилији и Сардинији памука. Люди се много баве са свиленимъ бубама и производе много и добре свиле. Радиностъ е и трговина у средњемъ веку яче развѣена и живља была, но данасъ. Што се образованости тиче, Италија е была негда колевка вештинама и наукама, а садъ е доста у свему заостала иза напредны народа. Мале су школе яко напуштене.

§ 316. Као што у Италији има више држава, тако и њена Историја разкомадана. У старо време Италија је била римска држава, којом су од 5. века овлађивали различни народи: Готи, Арапи, Лонгобарди, Нормани и други. Тако су Напољском при концу 5. века (493) овладали *Остготи*; а у половини 6. века (555) византійски цареви, од којих су је отели Лонгобарди, и после Арапи, које су у 11. веку Нормани из Напољске изтерали. Тада је већ постојала папина држава, основана од француског краља Пипина, који је у половини 8. века (756.) римском папи Стефану II. поклоніо земљу, од којих је постала после држава. Римске су папе од то доба старале се, да увећају и своју власт и своју државу. Папа Анаклет II. поставио је *Рогера II.* за краља у Напољској (1130.), где су од 1189. владали краљиви од лозе хохенштауфенаца, а од 1268. са Карлом анжуйским француска лоза анжујца.

Када ова лоза изумре, били су у Напољској краљиви од различних владалачких лоза све до 1503. када је том државом овлада Шпаньолска, од које се Напољска тек 1759. сасвим одцепила, добивши своје краљеве. Наполеон је 1806. дао Напољску свом брату *Јосифу*, а 1808. свом генералу *Мирату*; али када је Наполеон пао, 1815. дође Напољска опет под своје старе владатеље. — Острво Сицилија спојило се 1735. са Напољском; и на ово је острво побегао од Наполеона, и спасао се напољски краљ Фердинанд VII. — 1860. године бујне у Сицилији бујне; и генерал Гарибалди са неколико стотина људи, надбивши војску напољског краља, овладао је не само Сицилијом, него помоћу сардинске војске и Напољском; те се тако Напољска саставила са краљевством сардинским. — Наполеон који је сру-

шію напольській престо', укинуо є было 1809. и папину државу, коя є 1814. опеть подигнута. Сардинска є войска притисла великій део папине државе, где сардинскій краль као у своіой земљи влада. Сардинія є была исте судбине, као и остала Италія Сада у Сардиніи влада савойска владалачка лоза, коя 1713. задоби кральвство у Сициліи, за коє 1720. доби Сардинію, кою 1798. мораде уступити Французима, али 1814. задоби натрагъ све свое землѣ. Садъ влада у Сардиніи *Викторъ Емануилъ*, кои є овладао Тосканскомъ, Пармомъ и Моденомъ, коє су одъ 15. и 16. века были за себе државе. Међу свима таліянскимъ државама найстарія є республика *Сан-Марино*, подигнута одъ некогъ далматинскогъ пустиньика *Маринка* іошъ у 6. веку; па се одъ то доба све до данасъ одржала.

§ 317. У Италіи, и то

I. У сардинскомъ кральвству главнія су места:

1. *Туринъ*, главна и престолна варошъ у држави, има 170.000 ж.; єдна одъ најлепши варошій у Италіи, има свеучилиште, фабрике и яку трговину са свиломъ.

2. *Майландъ*, (Миланъ) негда главна варошъ у ломбардо - млетачкомъ кральвству, има 160.000 ж.

3. *Александрија*, има якъ градъ (46.000 ж.).

4. *Ценова* (*Генуа*), негда главна варошъ ценованске републике (887—1805) има градъ, пристаниште, свеучилиште и врло живу трговину. Овде се родіо славный *Колумбъ*, (1456) што є пронашао Америку.

II. У херцегству Парми главно є место *Парма*, негда престолна варошъ кнежине, има фабрике, живу трговину, свеучилиште (41.000).

III. У херцегству Модени главно є место *Модена*, негда престолна варошъ у кнежини, има живу трговину (30.000 ж.).

IV. У великомъ херцегству тосканскомъ главно є место *Флоренцъ*, лепа варошь, у коіой има много знамениты зграда. Овде се родіо *Данте* песникъ; (1265.) *Америго Веспучіо* (1456.) што є првый описао Америку; па се по нѣму и назвала та сва земля Америкомъ; *Макіявели* знаменитый државникъ (1469.) и *Михайло Анцело* великій сликаръ (1474.).

К' Тосканской припада острово *Елба*, где се царъ Наполеонъ одъ 14. Мая 1814. до 26. Фебруара 1815. задржавао.

V. У маленой кнежини *Монакову* главно є место *Монако*, на средиземномъ мору. — Ова є кнежина подъ закрилѣмъ сардинскогъ краля.

VI. У малой републици *Сан-Марину* главно є место *Сан-Марино*.

VII. У папиной су држави главнія места:

1. *Римъ*, главна и престолна варошь папине државе, и прва варошь у Италиі; столица римскогъ папе, и найзнаменитія варошь у Европи по своіой древности и исторіи; была є негда столица и средсреда великомъ римскомъ царству. Међу многимъ знаменитимъ зградама знатна є црква *латеранска* најстарія у Риму; црква *св. Петра*, највећа и најлепша црква на свету; (на нѣой се радило више одъ 100 година одъ 1506. до 1626.); папина палата, што се зове *ватиканъ* највећа у Европи, са 11.000 соба; и многе друге зграде. У Риму є свеучилиште.

2. *Перуција* има свеучилиште и фабрике за свилу (32.000 жителя).

3. *Урбино*, има свеучилиште. Овде се родіо знаменитый сликаръ *Рафаелъ* (1483.).

4. *Болоня*, има свеучилиште, кое е најстарије у Европи; (одъ 1158.) фабрике, и живу трговину (75.000 жителя).

VIII. У Напольскомъ кралѣвству главніа су места:

1. *Наполь* (Napolì, Neapel), главна и престолна варошь у држави, лежи на мору, една одъ најлешчи и највећи варошій у Европи, има 400.000 жителя; градъ, пристаниште, свеучилиште, многе лепе зграде, и многе споменике изъ древности.

2. *Таранто*, има градъ и пристаниште. У 5. веку было е овде 500.000 жителя а садъ има само 20.000.

3. *Капуа*, и 4 *Гавта*, есу яки градови, где се била последня борба око напольскогъ престола између Сардинаца и напольскогъ краля Франъ II.

5. *Палермо*, главна варошь на острову Сицили, има свеучилиште, и 200.000 жит.

6. *Сиракуза*, има градъ, живу трговину, пристаниште. Негда е овде было 1,200.000 жит. (садъ само 20.000). Сиракуза е отачаство славногъ математика *Архимеда*.

4. РЕПУБЛИКА ИОНСКИ ОСТРОВА.

§ 318. У овой држави, кою закрилюе Велика Британска, има 7 острова, *Крфъ*, (Corfu) *Паксо*, *Санта-Маера*, *Тияки*, *Кефалонія*, *Цанте* и *Черуго*. Сви су ови острови у ионскомъ мору, па се протежу до улазка у егейско море.

§ 319. Сви острови у скупу имаю у свомъ простору 50 □ м., на којима живе до 200.000 людій, кои су већиномъ *Грци*, али има и *Талијанаца*, *Енглеза* и *Еврея*.

§ 320. Земля є бреговита. Роди южно воће, маслине и вино. Радиность є слабо развієна, али є жива трговина по мору.

§ 321. У овимъ островима владаю найодабра-ниї люди у народу: бираюћи своє представнике. Ен-глеска има у овимъ островима свогъ лорда-комеса-ра, кои представля енглеску владу.

§ 322. Іонски су острови были саставный део негдашнѣмъ грчкомъ царству. У 13. веку овладаше нѣма напољски кралѣви, а одъ 14. века владау овде Млечићи. При краю 18. века (1.797) освоише иї Французи; али кадъ є сметнуть съ престола царъ Наполеонъ по бечкомъ уговору посташе за себе држава подъ енглескимъ закрилѣмъ.

Главно є место:

Крфъ, (Корѣу) главна варошь іонске републи-ке и столица енглезкогъ комесара, има градъ, при-станиште за убойне лађе, живу трговину по мору и свеучилиште.

5. КРАЛѢВСТВО ГРЧКО.

§ 323. Ово кралѣвство граничи одъ сува турскимъ царствомъ, а иначе є обколѣно морима, (и то: архи-пелагомъ, средиземнымъ и іонскимъ моремъ.) Вели-ко є до 900 □ м., на којима живи преко миліонъ людій, скоро самы Грка, међъ којима има нешто Вла'а, Бугара и Еврея. По верозакону сви су скоро жители, осимъ Еврея, православни.

У Грчкой влада єдно лице, и то по уставу. Нѣгову власть ограничаваю сенатори и народни представници; и законъ є у земљи само оно, на што краль са сенаторима и народнимъ представни-цима пристане.

Земля є у Грчкой већиномъ бреговита; равни-це су рѣдкѣ и малене. Главниї су брегови: *Ета*

(6.700') и *Парнасъ* (7.500') у Ливадіи, и *Тайгетъ* (7.400') у Мореи. И острови су што припадаю Грчкой бреговити.

§ 324. У Грчкой су главніе реке ово:

1. *Аспропотамосъ*, негда *Ахелоузъ*, извире изъ брега *Пинда* у Албаніи.

2. *Руфія*, негда *Алфеусъ*, извире у Мореи, а утиче а аркадскій заливъ.

У Грчкой има и езера; и то: у Ливадіи *шестъ*, а у Мореи два већа езера.

§ 325. У Грчкой е была запуштена сва радња око земљъ за више година, докъ е трајо у ньой ратъ за ослобођењъ (1821—1829); али се одъ то доба земљоделство прилично развило; и Грчка рађа жита одъ сваке врсте, вина, маслине, южно воће, памука, дувана, шафрана, и други стварій. Има у Грчкой доста стоке, а яко се негую овце и козе, пчеле и свилене бубе. Радиность е слабо развіена; али се са трговиномъ заедно диже свакій данъ. Грци су вешти правити морске бродове и врло су умешни лађари.

§ 326. Грчкій е народъ знатањъ са образованости, којомъ се у старо време одликоваше међу свима народима на свету. Грчка е колевка наукама и вештинама. Грчки наученици, песници и вештаци употређую се съ најславніимъ людима свегъ света и свою времена. Изъ Грчке се разширише наука међу западне народе. Но одъ времена, кадъ на Грчку навалише различни страни народи, поче образованость у Грчкой опадати; а кадъ Турци овладаше Цариградомъ, уништише у Грчкой и последню сенку негдашињгъ ябногъ напредка у наукама и вештинама. Грци, чамећи вековима у турскомъ робству, немогоше се одавати наукама и вештинама, али одъ кадъ се ослободише, учинише у образованости лепъ напредакъ.

§ 327. Исторія грчкогъ народа врло є знаменита. У врло старо доба было є у саданьой Грчкой више малены држава, кое су найпре были са свимъ за себе, а после утврдише међу собомъ савезъ. Међу грчкимъ државицама найзнаменитіе быяу: *Атинска*, и *Шпартанска*, кое се отимаху о првенство међу свимъ грчкимъ државама. У 5. и 4. веку имадоше Грци жестоке боеве съ Персіянцима, и добро се одржаше противъ големе персійске силе; али *Филипъ* краль македонскій, и іошъ више нѣговъ синъ великій *Александаръ* укинуше Грчкой слободу (338 пре Хр.), а доцніе Римляни посташе господари одъ Грчке (146 пре Хр.). При краю четвртогъ века (398) раздели се римска држава на двоє: на византійско и римско царство; Грчка є тада была саставный део византійскомъ царству све до 1458, кадъ ньоме по освоєню Цариграда, овладаю Турци, подъ коима оста до 1821; а тадъ се дигоше Грци на оружъ, и после неколико-годишиъ жестоке борбе съ Турцима, помоћу европски сила (Русіе, Француске и Енглеске) ослободише се (1829) одъ Турака, и вачишише за себе државу. У Грчкой влада данасъ (одъ 1832) краль *Отонъ I*.

§ 328. Грчка се дели на *Ливадию*, *Морею* и *острове*, а по управи дели се на *номархіе*.

Главнія су места у *Ливадиі*:

1. *Атина*, главна и престолна варошь у кралѣвству, има свеучилиште, фабрике, и прва є трговачка варошь у кралѣвству. *Атина* є у старо време была врло знаменита варошь. (50.000 ж.)

2. *Бодоница*, има градъ, а лежи близу термопилскогъ кланца, где є храбри Гркъ *Леонида* бранећи Грчку противъ Персіянаца са своимъ друговима славно погинуо (480 пре Христа).

У *Ливадиі* су знамените развалине: одъ места *Маратона* близу села *Вране*, где су Грци разбили

персійску войску (490 пре Хр.); одъ места *Тебе* близу саданъ *Тиве*, где се родіо славный песникъ *Пиндаръ* (520 пре Хр.); одъ места *Платея*, близу села *Платея*, где су Грци разбили Персіянце (479).

У Мореи су главніа места:

1. *Спарта*, главна варошь у старой Лаконіи, и у древности знаменита варошь са юнаштва свои грађана.

2. *Навплия*, има градъ, пристаниште и живу трговину.

3. *Патрасъ*, на мору, има градъ и пристаниште.

4. *Наваринъ*, на іонскомъ мору, има пристаниште. Кодъ Наварина су Руси, Енглези и Французи уништили турско-египатске убойне лађе 1827.

У Мореи су знамените развалине одъ старе *Олимпіе* близу малогъ сеоца *Мирака*, где су у старо време Грци држали своје славне олимпійске игре.

Грчкой припадаю и многи острови; међу којима су главніи ово:

1. *Негеропонте*, у старо време *Еубеа*, у грчкомъ архипелагу, највећій е островъ, што припада Грчкой. Главно е место овде: *Калцисъ* или *Егрибосъ*.

2. *Кикладски* острови, међу којима се островъ *Андросъ* одликуе својомъ плодовитошћу; *Сира* својомъ трговачкомъ вароши *Хермополисомъ*; *Паросъ* својимъ мермеромъ, и *Наксосъ* својимъ изреднымъ виномъ.

3. Островъ *Егина*, има знамените споменике изъ древности.

4. *Саламисъ*, у егейскомъ заливу, знатанъ островъ са победе коју одржаше Грци надъ Персіјанцима (480 пре Христа).

5. *Хидра*, островъ и варошь; коя є друга по трговини варошь у Грчкой.

6. ЦАРСТВО ТУРСКО.

§ 329. Турско царство има земаля у Европи, Азїи и Африци. О земляма, што су ванъ Европе у турскомъ царству бы ће говора на другомъ месту; а овде се говори о земляма турскогъ царства у Европи.

§ 330. Двојке су землѣ, што су у турскомъ царству у Европи. Некима управля самъ Султанъ са своимъ министрима и пашама, и те су землѣ права турска држава; а неке имаю свою самосталну унутрашню управу; свое домаће власти; и те землѣ плаћаю Порти данакъ. Одъ овогъ другогъ реда землѣ су подунавске кнежине *Влашка* и *Молдавска*, и наше отачаство княжество *Србія*. О овимъ земляма што су у турскомъ царству, говорићемо на посе као о самосталнимъ државама.

1. Праве турске землѣ.

§ 331. Царство турско, изузимаюћи поменуте три землѣ, што плаћаю султану данакъ, граничи съ црнимъ моремъ, Дунавомъ, Србіомъ, Савомъ, Аустріомъ, Црномъ Горомъ, ядранскимъ и іонскимъ моремъ, Дарданелима, марморскимъ моремъ и Босфоромъ.

§ 232. Землѣ, што су у турскомъ царству у Европи, осимъ Влашке, Молдавске и Србіє, имаю у своје простору 6.500 □ м. на којима до *седамъ* милиона людїй живе. Међу жителяма у турскомъ царству у Европи има најманъ *Турака* (османлія) а највише *Словена*, особито *Срба* и *Бугара*. Осимъ овы народа живе у турскомъ царству у Европи *Грци*, *Арнаути*, *Цинцари*, а има и нешто *Єрмена*, *Єврея* и *Цигана*.

§ 333. По верозакону у турскомъ царству у Европи има найвише православни, а после муамедоваца, доста римокатолика, и нешто протестанта и еврея. Турци су сви муамедовци; и муамедовъ е верозаконъ првый у турскомъ царству.

§ 334. Турскимъ царствомъ влада и управля *Султанъ*, и то са свимъ не ограничено, и по своіой вољи тако, да што онъ нареди, то се као законъ мора послушати. Турска е текъ у найновіе време почела се уређивати, као што су уређене друге европске државе, али и данасъ јошъ нема у нъой оногъ реда, какавъ се у европскимъ земляма налази. Турци гоне све, кои нису нъіовогъ верозакона; и тиме яко сметаю свакомъ развитку оны народа, што живе у земляма, коє су у турскомъ царству.

§ 335. Земля е у турскомъ царству у Европи нешто равница, а већиномъ броговита. Найглавниі су брегови: *Колъ*, између Херцеговине и Црне Горе; *Дурмиторъ* у Босни; *Динара* у Херцеговини; *балкански брегови* у Бугарској; одъ овы брегова еданъ е край, што улази у море, *Света Гора* са своимъ православнимъ манастирима, међу којима е и стара србска лавра манастиръ *Хилендаръ*.

§ 336. У турскомъ царству у Европи ово су главниіе реке:

1. *Дунавъ*, дели Турску одъ Влашке и Молдавске.
2. *Сава*, граница е између Турске и Аустрије.
3. *Марица*, утиче у егейско море.
4. *Струма*, утиче у егейско море.
5. *Вардаръ*, извире изъ Шаре планине а утиче у егейско море.
6. *Неретва*, у Херцеговини, утиче у адријанско море.

7. *Дринъ* белый и црный, у Албаніи, утиче у ядранско море.

8. *Морача*, извире изъ *Дурмитора*, тече крозь *Црну Гору*, и утиче у ядранско море.

§ 337. Главнія су у турскомъ царству у Европи ова езера:

1. *Скадарско*; 2. *Оридско*; 3. *Яньинско* у Албаніи; 4. *Костурско* у Македоніи.

§ 338. Земля є у турскомъ царству у Европи врло плодна, али се врло слабо и зло ради; а томе є главный узрокъ зла државна управа. У турскомъ царству у Европи роде све врсте жита, а у многимъ пределима роди пириначъ, шафранъ, маслине, добро вино, и врло добаръ дуванъ. У Македоніи се люди много баве негованьмъ пчела, и свилены буба. Радиность є врло слаба и посве неразвієна. Трговина є споляшня доста жива, а унутрашня напуштена; єрь нема у земљи путова за саобраштай. Образованость є у турскомъ царству на найнижемъ степену међу свимъ европскимъ државама.

§ 339. У земляма, што су у турскомъ царству у Европи, живили су одавна различни народи, имаюћи за себе свое особите државне владе. Земль су те у старо време были део одъ великогъ римскогъ царства, кое се разделило на двоє; и земль што су садъ у турскомъ царству, припадну већиномъ источномъ римскомъ царству, кое се после прозвало грчко. У 6 веку, после многи различни догађая, почеше се у земль садашнѣгъ турскогъ царства у Европи населявати словенска племена, коя у 7 веку подигоше свое државе: бугарску, србску, и хрватску. Турци, утврдивши се у Малой Азиі, за владе свогъ одличногъ султана *Османа I.* по комъ се зову *Османліє*, на измаку 13. века отму одъ Грка неке земль у Азиі, и почну се далъ ши-

рити. У половини 14. века пређу они у Европу, освоє варошъ Галиполь, (1356) и у нъой се утврде, па тако поставе темель држави, коя се на скоро затимъ далеко разширила.

Султанъ *Муратъ I*, Оркановъ синъ, а Османовъ унукъ (владо е 1360—1389), освоивши *Едрене* поставио е то место за престолну варошъ турскогъ царства. Срби, разделъни на партае, борише се несретно на косову съ *Муратомъ* (1389) и изгубивши мейданъ, морадоше плаћати турцима данакъ. Турска е сила тада већъ велика была; али е у мало неуништа *Тимуръ*, кои султана Баязита разбиє (1402) и увати.

Но ма да су одъ Тимура страдали Турци, нъіова сила ніє была за то сломіена. *Мемедъ I*, и *Муратъ II* поведоше Турке већемъ напредку; а султанъ *Мемедъ II*, отевши одъ Грка *Цариградъ* (1453) покорио е Србию, Албанию и Босну, и тукао се више пута съ Мацарима. Турска е сила безъ престанка растила, и султанъ *Сулейманъ II* отевши *Београдъ* одъ Мацара (1521) пређе у Мацарску, разбиє на муачкомъ полю мацарску войску (1526) допре подъ Бечъ; па ма да му неучини ништа, утврди се у Мацарској, где су Турци владали све до 1690. Одъ ово доба почне слабити турска сила; Турци буду у више боєва побіени, и изгубе многе землѣ, коима су пређе владали. Одъ прошлогъ века заплетали су се често у ратове съ Русима, кои, много пута победивши њи, отеше одъ њи многе землѣ. Влашка и Молдавска одъ стары су времена имале многе своє слободе; а Србија њи доби текъ у новіє време, (1830) издржавши најпре многе боєве съ Турцима. Кадъ се Србија већъ ослободила одъ турски властїй, дигоше се и Грци на оружѣ, и помоћу европски велики сила: Русіє, Енглеске и Француске извоєваше себи слободу. Са-

да турскимъ царствомъ влада султанъ *Абдуль Мехидъ*.

§ 340. Турска се дели дwoяко. Турци деле свое царство у Европи на *11 вилаета* (области), у којима има 38 санџака (управительства). Европски учени люди пакъ деле турско царство на ове исторійске области: *Тракию* или *Румелию*; *Македонию*, *Тесалию*, *Албанию*, *Епиръ*, *Херцеговину*, *Турску Хреатску*, *Босну*, *Стару Србию*, *Бугарску* и на *острове*.

§ 341. Главнiя су места :

1. У *Тракии*, која е до 1.000 □ м. велика, и у којој до 1½ милионъ людiй већиномъ Турака живе.

1. *Цариградъ*, (*Стамбуль*) главна и престолна варошъ у царству, а една одъ највећи варошiй у свету, има преко 800.000 жителя Турака, Грка, Ермена, Еврея много и европљана. Сва варошъ има са својомъ околиномъ у простору 5 миља; а права е варошъ 2½ милъ велика; и сазидана е на 7 брежуљака. Између многи предградiя главнiя су: *Цера*, где су коначи европски посланика; *Галата*, где се задржаваю европски трговци; *Фанаръ* где живе Фанариоте, а то су богати трговци Грци. *Цариградъ* е было престолна варошъ у источномъ грчкомъ царству, и дуго време средиште свој грчкој образованости. Међу многимъ памiяма најглавнiя е *Софија Цамiя*, негда црква свете Софије, сазидана одъ цара Юстинијана, 568 године. У *Цариграду* е средиште войничкој сили турској, турској образованости и турској трговини. Овде е и столица вселенскогъ патријарха. *Цариградъ* врло лепо лежи, но при свемъ томъ, што е престолна варошъ и што има много людiй, опетъ е за то *Цариградъ* мртавъ, улице су узане, а нечистота е неисказана. Турци су *Цариградъ* одъ Грка отели 1453. Према *Цариграду* е варошъ *Скутари* (*Ушћударъ*) на азiјској обали.

2. *Єдрене*, (Адріанополь) варошь на Марици, негда престолно место турскимъ султанима (одъ 1361—1453), има живу трговину; и 100.000 жителя. Овде се прави многій зейтинъ одъ ружица. У Єдренету има цамія, кою є сазидоо султанъ Селимъ II (1570) и ту цамію Турци држе да є najlepша у целомъ царству.

3. *Пловдивъ*, (Филибе, Филипополь) на Марици, има яку трговину, и многе фабрике (60.000 ж.)

4. *Родосто*, на мраморскомъ мору, има пристаниште и живу трговину, (40.000 ж.)

5. *Галиполь*, варошь на улазу у Дарданеле, има пристаниште за убойне лађе, и живу трговину. Ову су варошь прво освоили Турци у Европи (1350).

II. У *Македоніи* (930 □ м. и миліонъ жителя) главна су места:

1. *Солунъ*, на егейскомъ мору, има пристаниште, градъ, многе фабрике, и живу трговину (60.000 ж.)

2. *Битоль*, (Монастиръ) близу Албаніе (25.000 ж.)

3. *Водена*, (Едеса) негда престолно место македонски кралѣва.

4. *Серезъ*, има яку трговину съ памукомъ (25.000 ж.).

5. *Скоплъ*, негда знатно место у старой сръбской држави.

6. *Прилипъ*, градъ кралѣвића Марка.

У Македоніи є и *Света Гора*, (Хагіоно Оросъ) где до 6.000 православны калуђера живе. У святой є гори и сръбска лавра монастиръ *Хилендаръ*, задужбина светогъ Неманъ I; и св. *Саве*.

III. У *Тесаліи* (има 150 □ м. 150.000 ж.) главнія су места:

1. *Лариса*, главна варошь у Тесаліи, има трговину, и фабрике (25 000 ж.)

2. *Трикала*, знатно место са свои манастира (10) на брегу Пинду, у кое се само по мердевинама ући може.

3. *Воло*, на мору, има пристаниште и живу трговину.

IV. У *Албани* (Арнаутска, има 600 □ м. и преко по милиона ж.) главнија су места:

1. *Скадаръ*, на реци Бояни, која изтиче изъ скадарскогъ езера, (20.000 ж.)

2. *Оридъ*, на оридскомъ езеру, има мајдане, где се копа сребро.

3. *Драчъ*, (Dugazzo) на мору, негда знатно место у србској држави.

4. *Подгорица*, на црногорској граници.

5. *Кроя*, негда престолно место врлогъ юнака Скендербега Њорђа (1443—1467.)

6. *Спужъ*, градићъ врло близу црногорској граници.

V. У *Епиру* (има 350 □ м. и 250.000 ж.) главнија су места:

1. *Јанџина*, главно место у Епиру, има градъ. Ова е варошъ знатна са *Али паше*, који е овде одъ 1807—1822 владао.

На јужномъ крају јанџинскогъ езера есу развалине *Додонске*, најстаријегъ грчкогъ пророчишта.

2. *Мецово*, има яку трговину.

3. *Превеза*, има градъ, пристаниште и живу трговину.

4. *Авлоня*, на јадранскомъ мору има пристаниште.

VI. У *Херцеговини* (која стои подъ управомъ босанскогъ везира) главнија су места:

1. *Мостаръ*, на Неретви, има живу трговину.

2. *Требинѣ*, негда столица србскимъ требинскимъ жупанима, и главно место у Херцеговини.

3. *Клобукъ*, градићъ не далеко одъ црногорске границе.

§ VII. У Краини (турской хрватской, коіомъ такође управля везиръ одъ Босне) главнія су места:

1. *Банялука*, на реци Врбасу, има градъ и живлю трговину. Главна є варошь у овой области.

2. *Яйце*, на Врбасу негда престолно место босанскимъ кралѣвима.

3. *Ключъ*, градићъ, где се последній босанскій краль Стефанъ Томашевяћъ предаде султану Мемеду II 1463.

4. *Градишка*, на Сави, има градићъ и живлю трговину.

5. *Новый*, на Уни, има градићъ.

VIII. У Босни (коя є са Херцеговиномъ и турскомъ хрватскомъ 1.300 □ м. велика, и има свега близу 1½ жителя) главнія су места:

1. *Сараєво*, главно место у Босни, столица босанскомъ везиру, има градъ и живу трговину (70.000 ж.)

2. *Травникъ*, друга главна варошь у Босни.

3. *Зворникъ*, градъ на Дрини, на србской граници.

4. *Турскій Бродъ*, на Сави, има велику скелу; коіомъ се увози у Босну многій еспаць.

5. *Вишеградъ*, градићъ на реци Лиму и Дрини.

6. *Брчко*, варошица на Сави, знатна збогъ тога, што є ту главна станица паробродима у Босни.

IX. У Старой Србиі (*Метохиі* велика є прево 250 □ м. и има више одъ 250.000 ж.) главнія су места:

1. *Призренъ*, быо є столица србскомъ цару Душану (25.000 ж.)

2. *Новый Пазаръ*, негда главна варошь Рашской, има градъ и яку трговину.

3. *Приштина*, варошица.

4. *Нишъ*, градъ близу сръбске границе.

5. *Пеѣъ*, градъ. У Пеѣя в негда была столица сръбскомъ патріярху.

6. *Велики Дечани*, знаменить и najlepшій ма-настирь сръбскій, сазиданъ одъ краля Стефана Де-чанскогъ, одъ 1327—1335.

У Старой в Срби и знаменито полъ *Косово*, где су Срби на видовъ данъ 1389. подъ кнезомъ Лазаромъ изгубили царство. На Косову в осимъ тога было многи жестоки боева.

X У *Бугарской* (има 1.500 □ м. 1½ жит.) поглавитія су места:

1. *Шуменъ* (Шумла) на Балкану, има якъ градъ, у кои се стичу путови, коима се преко Балкана иде у Тракию и црномъ мору, (60.000 ж.)

2. *Варна*, утврђена варошь, има пристаниште, кое в наиболъ у Турской на црномъ мору. Овде су побили Турци Мађаре 1444; а Руси Турке 1829.

3. *Софія*, (негда Средаць) у плодной равници, има градъ, фабрике и живу трговину.

4. *Шиштово*, на Дунаву, има градъ и яку тр-говину. Овде в утврђенъ миръ међу Турцима и Аустріомъ 1791.

5. *Силистрія*, на Дунаву, има градъ и яку трговину.

6. *Рушчукъ*, на Дунаву, има градъ.

7. *Видинъ*, на Дунаву, близу сръбске границе, има градъ.

XI. Царство турско у Европи има у сре-диземномъ и егейскомъ мору свои *острова* (свега 300 □ м. и до 300.000 ж.), где живе већиномъ Грци. Неки одъ овы острова долазе у Азію, а неки у Европу. Найвећи и најглавниі островъ есте:

Кандія, (Крета 150 □ м. и 150.000 ж.) где є главна варошь *Кандія* на северной обали, има градъ, пристаниште и живлю трговину. Близу Кандіе су развалине одъ лабиринта, т. є. баште коя є имала изплетене путове, да невештъ човекъ кадъ є у ню ушао, ніє знао натрагъ изаћи.

Турска има и осимъ Европе свои земаля.

1. У Азіи 31.600 □ миля и 16 мил. жителя.

2. У Африци 45.000 □ м. и 6 миліона жителя.

Кадъ узмемо у єдно све землѣ, што су у турскомъ царству, осимъ кнежине влашке, молдавске и Србіе; има Турска у простору свега преко 83.000 □ миля; и преко 29 миліона душа; а са поменутиѣ кнежинама до 86.500 □ миля; и преко 32 миліона душа.

2. Землѣ, што данакъ плаћаю порти; а имаю свою особиту државну владу.

§ 342. I. Подунавске кнежине.

Подунавске су кнежине ове две землѣ: *Влашка* и *Молдавска*. Оне су одавна были свака за себе, а у 1850. години избраше обе себи за кнеза *Александра Гована Кузу*, па тиме исказаше желю, да буду у єдно подъ истимъ общимъ кнезомъ. Но ма да обе кнежине имаю єдногъ и истогъ кнеза, опетъ су све до садъ то две землѣ; и имаю свою државну управу.

1. КНЕЖИНА ВЛАШКА.

§ 343. Влашка граничи Молдавскомъ, Ердельомъ, Банатомъ и Дунавомъ, кои є дели одъ Бугарске и Србіе. Има у своме простору преко 1.300 миля, на којима живе до 2 миліона людій *Влаа*, кои су сме-са Римляна съ другимъ особито словенскимъ народима. Осимъ *Влаа* има прилично Бугара и нешто Мађара, Немаца, Еврея и Цигана. Власи су пра-

вославни, али люди одъ друге народности, нешто су римокатолици, протестанти и евреи.

§ 344. У Влашкой влада кнезь, когъ є народна скупштина избрала, да влада за свога живота. Власть є кнежева ограничена, єрь народна скупштина са кнезомъ доноси законе. Султанъ є врьовный господарь земли, онъ дає избраномъ князу брать, и Влашка му плаћа на годину данка 110.000 талира.

§ 345. У Влашкой су главніе реке: *Ривникъ, Бузео, Даловница, Арцимъ, Олта (Алута) и Думбовица*, коя се одликує своіомъ слашћу, и тиме, што собомъ носи чисто злато.

§ 346. Земля є у Влашкой нешто равница, а нешто бреговита. Одъ Дунава па све до свое средине Влашка є са свимъ равна; а у средини се почию Карпати, кои су на граници влашкой доста високи. Земля є у Влашкой яко плодна и роди много жито. У Влашкой има доста шума, добры коня и говеда, и много соли. Трговина и радиность почеше се текъ у новіе време у Влашкой яче развіяти. Образованость є народна доста запуштена, али се влада стара, да се подигну и уреде народне школе.

§ 347. Влашка є у стара времена была подчинѣна различнимъ народима; а одъ 1290. была є за себе држава; а првый іой є войвода быо *Радуль црный*. Међу войводама влашкимъ са свое свирепости знаменить є *Владъ IV.*, названъ вешачъ (1456.). У Влашкой су у то доба владали боляри, кои се међу собомъ отимали о владу у Влашкой. Турци, овладавши земляма на десной обали Дунава, пређоше и преко Дунава у Влашку, и одъ 1526. овладаше томъ земљомъ. Као што се Власи непротивише много Турцима, осташе у своимъ старимъ правима, коя

су одъ пређе имали. Сами су бирали себи войводе, кои су земљомъ по домаћимъ законима управљали. Неки су одъ овы войвода хтели да се одцепе одъ Турака, и были су узрокъ многимъ ратовима. Турци 1716. укину Власима право, да сами себи бираю войводу, него є сама порта намештала и постављала Влашкой господаре, кои су земљомъ управљали, али їй є и сметала. Првый є господарь одъ порте поставльнь быо *Никола Маврокордатъ*; а за нѣмъ є постао господарь одъ Влашке нѣговъ сынъ *Константинъ*, кои є 1735. дао влашкимъ селяцма слободу, да далъ не робую. Као што су за последњи 100 година Руси имали многе ратове съ Турцима, у Влашкой є почео овлађивати рускій упливъ, ерь се Русія у много прилика показала Власима прїатель, па є за нѣи кодъ порте израдила велика права; а напоследку є постала покровителька Влашкой. Овай рускій упливъ престао є у Влашкой одъ 1856. кадъ су Власи добыли новъ уставъ, и избрали себи за кнеза *Александра Јована Кузу*, кои и данасъ у Влашкой срећно влада.

§ 348. Влашка се дели на велику и малу Влашку. Велика є Влашка источно одъ реке Олте; а мала є западно одъ те исте реке. Другчіє се Влашка дели на 17 округа. Главнія су у Влашкой места:

1. *Букарештъ*, главно и престолно место у Влашкой, на реци Думбовици, има живу трговину, и преко 100.000 жителя.

2. *Кралъво*, главно место у малой Влашкой, има живу трговину.

3. *Фокшанъ*, на реци Милкову, знатно место за то, што є овде седиште одбору, кои управља пословима одъ обе кнежине.

4. *Бурђево*, на Дунаву према Рушчуку, негда є быо ту градъ.

5. *Браила*, на Дунаву, быо є такође ту пређе градъ, кои су Руси 1828. на юришь отели.

2. КНЕЖИНА МОЛДАВСКА.

§ 349. Молдавска, другчіє Карабогданска, граничи Русіомъ, Аустріомъ, Влашкою и Дунавомъ, кои в одъ Бугарске раставля. Има у простору до 1.000 □ миля, и преко 1,200,000 жителя, кои су Власи, верозаконна православногъ; а осимъ Влаа, има доста Бугара, Еврея и Цигана

§ 350. У Молдавской, као и у Влашкой влада кнезь, когъ скупщина бира, да влада, докъ є живъ. Власть в кнежева ограничена, а ограничаваю є народный представници. И Власи у Молдавской же ле као они у Влашкой, да имаю єдну обшту државну власть; па за то су и избрали себи за кнеза *Александра Јована Кузу*, кои є и влашкій кнезь. У Молдавской є султанъ господаръ, кои у име данка одъ молдавске прима на годину 66.000 тал.

§ 351. У Молдавской су главніє реке: *Прутъ*, *Серетъ* и *Милковъ*. Прутъ є граница између Молдавске и Русіє.

§ 352. У Молдавской є, као и у Влашкой земля нешто равница, нешто бреговита. Брегови су Карпати. Земля є плодна, роди много жито, има шума, добры коня, и одличну рогату марву. Образованость, радиность и трговина текъ се у новіє време почеше развіяти.

§ 353. Молдавска є после многи различни промена добила у почетку 14. века войводу *Богдана I.*, кои є у Татарима опустошену Молдавску довео изъ мармарошке жупаніє люде, и ту їй насе-

лію. Сполящньи ратови, и унутрашньи немири нису дали, да се Молдавска оснажи, па є за то войвода Богданъ III. признао надъ собомъ турско господарство у почетку 16. века, а войвода Петаръ VI. мораде Турцима већъ и данакъ плаћати. Султанъ є одъ то доба по своіой вољи намештао и сметао господаре у Молдавской, а то є было узрокъ унутрашньимъ раздорима, и народномъ незадовольству. Одъ Молдавске су найпре Турци одвоили єданъ део у Бесарабіи, и придружили га своіой држави. 1777. задоби Аустрїя *Буковину*, коя є до то доба была део Молдавске; а 1812. сва Бесарабія одпаде одъ те кнежине, и дође подъ Русе. После многи промена, кадъ є Русїя и у Молдавской постала закрилица, 1834. изберу Молдавци *Михайла Стурдзу* за свогъ господара, докъ є живъ, али є онъ текъ до 1849. владао, єрь те године порта у договору съ Русїомъ постави за господара Молдавской *Гргура Гику*. 1856. доби Молдавска новъ уставъ, и по томъ уставу избра себи за кнеза *Александра Јована Кузу*, когъ су и у Влашской избрали за кнеза; и кои и данасъ влада у обимъ кнежинама.

§ 354. Молдавска се дели на 17 округа; а главнїя су іой места:

1. *Яшъ*, главна и престолна варошь у кнежини; не далеко одъ Прута, има 60.000 жителя, и међу њима много Еврея.

2. *Галацъ*, на Дунаву, има пристаниште и живу трговину.

3. *Килія*, на дунавскомъ рукаву, што се зове Килія, има градъ и доста живу трговину.

4. *Исмаилово*, има порушенъ градъ, кои су 1856. Руси морали уступити Молдавской.

Молдавской припадаю малени злійски острови у црномъ мору кодъ дунавскогъ ушћа.

3. КНЯЖЕСТВО СРБИЯ.

§ 355. Княжество Србія граничи аустрійскимъ царствомъ, одъ когъ є Сава и Дунавъ деле; Влашскомъ, одъ коє є раставля Дунавъ; Бугарскомъ, Старомъ Србіомъ и Босномъ.

§ 356. Княжество є Србія велико до 1000 □ м., и има преко миліонъ жителя, понайвише Срба, а осимъ нѣи нешто Влаа, Бугара, Цинцара, Грка, Еврея, Немаца, Цигана и Турака. Люди су у Србиі већиномъ православни, а има и нешто римокатолика, протестанта, єврея и муамеданаца.

§ 357. У Србиі влада князь по уставу. Законе дає земля князь у договору са саветомъ. Престо' є наследанъ у мушкой лози породице Обреновића. Султанъ дає србскомъ князу берать. Народна се скупштина држи у Србиі сваке треће године. Србія признає Султана за свогъ условногъ господара (сизерена) и у то име плаћа му одсекомъ годишнѣгъ данка 100.000 талира; а и градови су у Србиі у турскимъ рукама. Турци у Србиі немаю никакве власти.

§ 358. Земля є у Србиі већиномъ бреговита. Само у Подриню и Поморавлю има већи равница. Главниі су брегови: *Копачицъ, Плоча, Жельицъ, Столови, Ртанъ, Голія, Златиборъ, Мучанъ, Рудничке планине; Космај, Медведникъ* и т. д.

§ 359. У Србиі су главніе реке:

1. *Дунаевъ*, подъ Београдомъ дотиче србску землю, и дели є найпре одъ Аустріє, а после одъ Влашке.

2. *Сава*, прави границу међу Србиомъ и Сремомъ, утиче подъ Београдомъ у Дунавъ.

3. *Дрина*, граница е међу Србиомъ и Босномъ; кодъ Раче утиче у Саву.

4. *Морава*, највећа река у Србији самој, пресеца Србију готово на поље, и утиче у Дунавъ исподъ Смедерева.

5. *Тимокъ*, утиче у Дунавъ; и граница е према Бугарској.

6. *Ибаръ*, утиче у Мораву.

7. *Колубара*, утиче у Саву.

8. *Црна Река* и 9. *Пекъ*, знатне су овемале реке, што носе собомъ златанъ песакъ.

§ 360. У Србији е земља плодна и роди жита сваке врсте, добро вино, свакојко воће, особито много и добры шљива. У Србији јошъ еднако има доста шума, али се доста на њи не пази; а у шумама има различне зверади. н. пр. елена, срна, дивљи свиня, медведа, вукова и т. д. Одъ живе стоке има у Србији много свиня, говеда, оваца и коза; али се стока не негуе, како ваља.

§ 361. Као што е Србија не давно почела слободне трговине, није било времена, да се у њој развие трговина и радиност; али се олетъ зато у обоима опажа великѣй напредакъ. До садъ има у Србији на много страна лепо саграђены друмова, коима се олакшава трговачкѣй саобраштај. У последнѣ време почеше узъ србску обалу пловити пароброди, па е и тимъ трговина добила новъ полетъ.

§ 362. У образованости Србија се не може упоредити другимъ европскимъ напреднимъ земляма, еръ се не давно почело радити на народној просвети и књижевности; али е у образованости у свакомъ

погледу учинишь великій напредакъ. Друштво сръбске словесности, лицей, войничка академія, гимназія и основне школе, яка су подпора народной просвети, коя се у Србїи лено негуе.

§ 363. Садашнь княжество Србїя была в некадь саставный део држави, кою Срби око половине 7. века (638) подигоше. Као што Срби тада разделише свое земль на жупанїе, и данашнь княжество Србїя имало е свогъ жупана. Стефанъ Неманя 1159 овладавши сръбскимъ земляма поставїо е temelь сръбскомъ краљвству и царству, кое се подъ Душаномъ протезало одъ Ядранскогъ мора до иза реке Марице; и одъ Саве и Дунава до грчкогъ архипелага. Владоци одъ лозе Неманьїне владали су све до 1367; а были су осимъ Немањъ I. ово: Стефанъ Првовенчаный, Радославъ, Владиславъ, Урошь, Драгутинъ, Милутинъ, Стефанъ Дечанскїй, Душанъ и царъ Урошь, когъ е краљ Вукашинъ 1367 изъ потае убіо, и тако уграбіо у некимъ земляма найвишу власть. Одъ Урошеве смрти сръбска се држава расцепи на више делова, нити се ивада више после тога у едно саставила; па зато нити е краљ Вукашинъ нити кнезь Лазаръ владао надъ свимъ сръбскимъ земляма. За владе кнеза Лазара догоди се знаменитый у сръбской исторїи бой на Косову између Срба и Турака (1389 на видовъ данъ). Срби одъ Турака надвладани, буду приморани плаћати Турцима данакъ, и узъ нѣи воевати. Сръбска е народна снага све већма падала, нити се моглоше Срби како валя опоравити. Ёдва се наврши сто година одъ смрти силнога Душана, а сръбска држава подъ Душаномъ велика, славна и снажна, по смрти свогъ деспота Лазара Бранковића изгуби сасвимъ свою самосталность (1459), поставши турскїй пашалукъ. Срби су одъ то доба горко живили, одъ Турака гонѣни скривали се по шумама

и планинама, па да сачуваю свой животъ и свой законъ, често су оставляли свое отачаство, да у туђинству траже нову постойбину. Кадъ е Србима после многи различни промена дотужало овако живити; предвођени юначкимъ Карађорђемъ дигну се 1804. на оружъ противъ свои угнѣтаоца, но немогоше сили одолети и 1813. пропадоше, али 1815 понови борбу съ Турцима колико юначанъ, толико и мударъ князь Милошъ Обреновићъ и извојоу Србима и Србији права, која и данасъ имаю; која е права напоследку и сама Порта морала свечано признати. Сада Србиомъ влада князь Махайло Обреновићъ III.

§ 364. Србија се дели на овы 17. округа: *Београдско, Шабачко, Валѣско, Подринско, Ужичко, Рудничко, Чачанско, Крушевачко, Крагуевачко, Јагодинско, Бупрійско, Алексиначко, Княжевачко, Цриоречко, Краишко, Пожаревачко и Следеревско.*

Главнија су места:

I. У београдскомъ округу (54.500 ж.).

1. *Београдъ*, главна и престолна варошъ у Србији; лежи на утоку Саве у Дунавъ; столица србскомъ правительству, митрополита и страимъ конзулима. Има лицей, войничку академию, велику гимназию, две полугимназије, семинарию съ богословіомъ и трговачку школу. На ушћу савскомъ е сазиданъ градъ, кои Турци чуваю. У Београду има осимъ войске свега 22.000 ж.

2. *Гроцка* е мала варошица близу Дунаву.

II. У шабачкомъ округу (67.000 ж.)

1. *Шабацъ*, главно место у округу, има столицу епископску и полугимназию, малый градићъ, где Турци живе и доста живу трговину (4000 ж.).

Близу Шабца є Мишарско полѣ, знатно са победе, кою одржаше Срби подѣ Караѣорѣемѣ надѣ Турцима.

2. *Лѣшница* є варошица близу Дрине.

Салашѣ и *Дублѣ* такоѣе су знатнїя места са боева, што су имали Срби сѣ Турцима.

III. У округу валѣвскомѣ (76.300 ж.)

1. *Валѣво* на колубари, главно место у округу (1800 ж.)

2. *Убѣ*, мала варошица.

IV. У округу подринскомѣ (46.200 ж.)

Лозница, не далеко одѣ Дрине, главна варошѣ у округу. И овде се Срби тукли сѣ Турцима.

V. У округу ужичкомѣ (91.200 ж.)

1. *Ужице*, на реци *Детинѣ*, главно место у округу. У овомѣ месту има и нешто Турака.

2. *Иванѣица* є мала варошица.

3. *Добриня* село, знатно сѣ тога, што є ту роѣенѣ князѣ *Милошѣ Обреновиѣ*.

VI. У округу рудничкомѣ (46.500 ж.)

1. *Горнїй Милановацѣ*, нова варошица, а главно место у округу.

2. *Рудникѣ* є развалѣный градѣ, где су негда были майдани одѣ сребра.

VII. У округу чачанскомѣ (51.000 ж.)

1. *Карановацѣ* на *Ибру* и не далеко одѣ Мораве, има столицу епископску. Близу *Карановца* є негда славный манастирѣ *Жича* задужбина св. првовенчаоногѣ краля. У томѣ се манастиру крунисали први србски краљѣви.

2. *Чачакѣ* на Морави, главно место у округу, знатно са борбе Срба сѣ Турцима.

VIII. У округу крушевачкомѣ (54.000 ж.)

1. *Крушевацъ*, не далеко одъ Мораве, главно место у округу; было в негда престолна варошь кнезу Лазару.

2. *Трстеникъ* в мало место на Морави.

IX. У округу крагуевачкомъ (85.000 ж.)

1. *Крагуевацъ*, главна варошь у округу, и неко време престолно место у Срби (1821—1839); има полугимназию. У Крагуевцу в роженъ садашній сръбскій владалацъ князь Михайло Обреновићъ. (4.000 ж.)

2. *Топола* село, знатно, што в ту неко време седіо *Караџорђе*.

X. У округу ягодинскомъ (59.000 ж.)

Ягодина, главно место у округу (4.000 ж.)

У овомъ в округу полъ *Варваринско*, где су Срби разбили Турке.

XI. У округу бупрійскомъ (има 51.500 ж.)

1. *Бупрія* на Морави, главно место у округу (2.000 ж.).

2. *Параќинъ* варошица (3.200 ж.).

3. *Свилайнацъ* варошица (3.300 ж.).

4. *Равница* манастирь, задужбина кнеза Лазара.

5. *Манасія* манастирь, задужбина деспота високогъ Стефана.

6. *Иванковци*, село знатно съ тога, што су ту Срби разбили Афисъ-пашу Нишкогъ.

XII. У округу алексиначкомъ (40.000 ж.)

1. *Алексинацъ*, главно место у округу (3.000 ж.), има великій карантинъ за робу и путнике изъ Турске.

2. *Баия* варошица, има лековите илице.

3. *Делиградъ*, знатно место са свои шанчева, кое су Срби поградили и противъ Турака храбро бранили.

XIII. У округу княжевачкомъ (43.000 ж.).

Княжеввацъ (пређе Гургусовацъ) на Тимоку, главно место у округу (2.000 ж.).

XIV. У округу црноречкомъ (45.000 ж.).

Завчаръ на Тимоку, главно место у округу, има столицу епископску и полугимназию.

XV. У округу краинскомъ (62.500) ж.)

1. *Неготинъ*, не далеко одъ Дунава, главно место у округу, знатно е са свога вина, и съ тога, што е ту погинуо 1813. храбрый *Айдукъ Ввълко* бранећи га одъ Турака.

2. *Кладово*, (Фетисламъ) варошица на Дунаву (1.300 ж.)

3. *Милановацъ*, варошица на Дунаву (1.400 ж.).

4. *Адакале*, (Нова Оршава) градићъ на острову у Дунаву; у турскимъ е рукама.

5. *Майданпекъ* знатно место, што се ту копаю руде одъ бакара, гвозђа и олова.

XVI. У округу пожаревачкомъ (121.000 ж.)

1. *Пожаревацъ*, не далеко одъ Мораве (5.500) главно место у округу.

2. *Градиште*, варошица на Дунаву (2.200).

3. *Голубацъ*, има развалине одъ старогъ града.

XVII. У округу смедеревскомъ.

1. *Смедерево*, на Дунаву, главна варошь у округу; има живлю трговину и градъ, кои е у турскимъ рукама. Овай е градъ саздао деспотъ *Ђурађъ Смедеревацъ*.

2. *Палаика* варошица (1.300).

7. КНЕЖИНА ЦРНА ГОРА.

§ 366. Црна е Гора одъ свою страна окружена земляма, што су у турскомъ царству и Далмаціомъ; има до 70 □ м. у простору; и до 100.000 людій, Срба, православне вере.

§ 367. Црномъ Горомъ управља кнезь са сенаторима, коє самъ поставља. Кнезь е свагда изъ породице Петровића Нъгоша. Пређе су владали Црномъ Горомъ *владике*, али како е умрѣо владика Петаръ Петровићъ Нъгошъ II, и како е преузео владати Црномъ Горомъ кнезь Данило; одъ то доба *владике* неуправљаю земљомъ.

§ 368. Црна е гора врло бреговита и неплодна, врлетне горе есу Црногорцима тврди бедемове, иза кои су они бранили се одъ Турака, кои су гледали, да и Црну Гору, као и друге земљь себи подчине.

§ 369. У Црной е Гори главна река *Морача*.

§ 370. Црна е Гора была саставный део србскомъ царству, и тада се зваше *Зета*. У којој су међу тимъ осимъ данашнѣ Црне Горе биле и друге околне земљь. Бадъ се по смрти цара Уроша распала србска држава на неколико делова, Црномъ Горомъ управљали су кнезови најпре одъ лозе *А. Баошића* а после одъ лозе *Црновића*, као самостални господари, независећи ни одъ кога. У почетку 16 века *Ђура Црновићъ* исели се изъ Црне Горе у Млетке, и остави владу надъ Црногорцима тадашнѣмъ митрополиту *Герману* (1516), па су одъ то доба све до скоро митрополити владали у Црной Гори. Митрополити су најпре постаяли изъ различни племена; а како е 1696 митрополитъ постао *Данило Петровићъ* одъ племена Нъгоша, одъ

то є доба влада надъ Црногорцима остала у томъ племену, єрь є свагда митрополить быо одъ тогъ племена. По смрти митрополита Петра Петровића Нѣгоша II (1851) преузме владати Црномъ Горомъ кнезь *Данило Петровиѣ Нѣгошъ*, кои се нехте калуђерити, него као светскій кнезь оста владалаць у Црной Гори. Данило бы изъ потає убієнь (1860) а на нѣгово место поста кнезь у Црной Гори нѣговъ синоваць *Никола I*.

§ 371. Црна се Гора дели на праву Црну Гору и на Брда; а осимъ тога се іошъ дели на наіє. У Црной Гори нема знамениты варошій, а и села су малена и незнатна.

Главно є место у Црной Гори :

Цетинъ, столица кнезу и сенату.

Река, варошица.

АЗІЯ.

I.

ОБШТЫЙ ПРЕГЛЕДЪ.

§ 371. Азія граничи севернымъ леденымъ моремъ, вайгачкимъ мореузомъ, карскимъ и обскимъ заливомъ, беринговымъ мореузомъ, камчатскимъ, охотскимъ, японскимъ, жутымъ и хинескимъ моремъ, укомъ су анамски или тонкински и сіямски заливи, мореузомъ кодъ Малаке, индискимъ океаномъ, бенгалскимъ заливомъ, арапско-персійскимъ моремъ, персійскимъ заливомъ, у кои се улази ормускимъ путемъ; арапскимъ заливомъ, или црвенимъ моремъ, у кое се улази морскимъ путемъ, што се зове Бабел-мандебъ, Египтомъ, средиземнымъ моремъ, грчкимъ архипелагомъ, Дарданелима, мраморскимъ моремъ, Босфоромъ, црнымъ моремъ и европскомъ Русіомъ.

§ 372. Азія има у своје простору преко 800.000 □ м. Отудъ долази на острове до 45.000 □ м. а остало е сува земля. Найвећа е дужина Азіи (одъ Дарданела до Беринговогъ пута 1.500; а найвећа ширина одъ леденогъ предгоря, до предгоря Романіе) 1.200 миля.

§ 373. У Азіи живе одъ прилике 6—700 милиона душа. По расама великій овай брой людій дели се овако:

1. Одъ *кавказке* расе люди живе на западу и югу, има їй до 250 миліона, а по пореклу су: Руси, Ермени, Турци, Персіянци, Арапи и Индіянци.

2. Одъ *монголске* расе люди живе на северу и истоку, има їй до 360 миліона; и овамо долазе Сибирци, Хинесци, Японци, Тибетци и люди у стражньої Индіи.

3. Одъ *малайске* расе люди живе на югу одъ стражнїх Индіе, и на островима некима; има їй до 10 миліона.

§ 374. Као што у Азїи живе многи народи, кои говоре своимъ особитимъ езикомъ; има у Азїи много различны езика: али међу свима езицима главнїи су:

1. *Иудо-европски* езици; као што є индїйскїй и персїйскїй.

2. *Семитски* езици, као што су арапски и сирїйски.

3. *Иточно-азїйски* езици, такви су: хинескїй и японскїй.

4. *Татарски* езици: као што є турскїй и монголскїй.

§ 375. По свомъ верозакону азїйски су народи:

1. *Хришћани* (православни, римокатолици, протестанти, несторїянци, мароните и т. д.), кои има свега до 45 миліона. Найвише су православни.

2. *Евреї*, кои има 1½ миліонъ.

3. *Муамедовци*, кои има 80 миліона.

4. *Незнабожци* (већиномъ су Брамаисте, Ламансте и Будансте), кои има найвише, то єсть до 500 миліона.

§ 376. Народи, што живе у Азїи, далеко су заостали у образованости иза европски народа;

нити се могу съ нама у чему годъ мерити. Што су Европци у образованости напредни одъ азійски народа, то є узрокъ, да є Европа одъ Азіє снажніа и да су европски народи у Азіи освоили многе земль. Међу осталимъ народима, осимъ Руса, кои нису азійскій народъ, најнапредни су у образованости: Јпанци, Хинесци, Индіянци, Турци, Персіянци. Међу Арапима, Татарима и Манџурима има и садъ много людій, што се са стадама скитаю по пустарама, неимаюћи сталны свои огњишта.

§ 377. Као што су азійски народи у образованости назадни, тако имъ є и државный животъ неразвїєнъ. У највише држава у Азіи владоци су прави и неограничени господари своимъ народима, којима владаю своевольно, не пазећи шта є право и не право.

§ 378. Азію делимо на троє: на *северну*, *средню* и *южну*.

У северной є Азіи *азійска Русія*, коя има преко 313.000 □ м. у простору, али само 18 миліона душа.

У средньої су Азіи:

1. *Азійска Турска*, коя има 25.000 □ м. и 12 миліона душа.

2. *Иранъ или Персія*, у пространомъ смислу, има 42.000 □ м. и 25 миліона душа.

3. *Туркестанъ*, има 25.000 □ м. и 6 миліона душа.

4. *Хинеско царство*, има 280.000 □ м. и преко 300 миліона душа.

5. *Јпанъ*, има 10.000 □ м. и 30 миліона душа.

У южной су Азіи:

1. *Арапска*, коя има 50.000 □ м. и 12 миліона душа.

2. *Предія Индія*, има 70.000 □ м. и 140 миліона душа.

3. *Стражня Индія*, 40.000 □ м. и 30 миліона душа.

4. *Индійски острови*, имаю 36.000 □ м. и 23 миліона душа.

§ 379. Земля є у Азіи на северу и истоку равница; а у средини є горовита. У Азіи су ово главніє горе:

1. *Уралске*, на граници Азіє и Европе (имаю у дужини 300 миля.)

2. *Кавкаске*, између црногъ и каспискогъ мора (у дужини 150 миля).

3. *Таврійске*, северно одъ средиземногъ мора у азійской Турской.

4. *Ерменске* горе, међу којима є највећій брегъ *Араратъ* на граници одъ кавкаске, азійске Турске и Персіє.

5. *Ливанске* горе, (Либанонски) источно одъ средиземногъ мора у Сиріи и Палестини.

6. *Хималайске* горе, на граници преднѣ Индіє (у дужини 370 миля). Међу овимъ бреговима су највиши брегови на свету: *Еверестъ* (27.212') у Нипалу; *Канцинцанга* (26.400') у Сикиму; и *Давалагири* (25.100') у Нипалу.

7. *Тибетске* горе у стражньої Индіи протежу се до предгоря Романіє.

§ 380. Најглавнія су предгорія:

1. *Ледено предгоріє* или Таймура, најдалѣ на северу.

2. *Источно предгоріє* на беринговомъ путу.

3. *Предгоріє Коморинско* на најюжніємъ врѣу одъ преднѣ Индіє.

4. Предгоріє Рومانія, на южномъ връу полуострова Малаке у стражньої Индіи.

§ 381. Найглавніа су у Азіи езера :

1. *Каспійско*, коє се зове море, што є vrlo големо, а уєдно є найвеће езеро на свету (има 6.000 □ м.).

2. *Аралско* езеро, источно одъ каспійскога, съ коньъ є негда єдно езеро было.

3. *Байкалско* езеро у южной Сибирии.

4. *Мртво море*, (Асфалтско езеро) у Палестини.

§ 382. У Азіи су узъ *Волгу*, кою у Европи споменуемо, и коя утиче у каспійско море, главніе реке ово :

1. *Объ*, у Сибирии, прима у себе съ десне стране *Иртишъ* а съ леве *Тоболъ*; утиче у обскій заливъ. (Объ дугачакъ є 580 миля).

2. *Єнисей*, тече крозь Монголску и западну Сибирию, утиче у северно ледено море (дуг. 700 миля).

3. *Лена*, у источной Сибирии, утиче у северно ледено море (600 м. дуг.)

4. *Анадиръ*, на северо-истоку одъ Сибириє, утиче у камчатско море.

5. *Амуръ*, тече крозь Манџурску, и утиче у охотско море (600 м. д.); граница є међу Сиріомъ и Хиномъ.

6. *Хоанго*, (жута река има у дуж. 570 м.) тече крозь Монголску и Хину, а утиче у жуто море (великій океанъ).

7. *Янчекіангъ*, (плава река, д. 620 м.) тече крозь Тибетъ и Хину, а утиче у жуто море.

8. *Меконгъ*, (Maekhaun Cambodja) тече крозь Тибетъ, южну Хину и Бирму, Сіамъ и Кохинхину у стражньої Индіи, а утиче у индійскій океанъ (520 м. д.)

9. *Менамъ* у Сіаму (250 м. д.) утиче у заливъ сіямскій у индійскомъ океану.

10. *Иравади* у Бирми и у индійскимъ земляма, што припадаю Енглеской, утиче у заливъ мартабанскій у индійскомъ океану.

11. *Брамапутра* у Тибету, и у енглескимъ земляма у Индіи, утиче у бенгалскій заливъ (320 м. д.)

12. *Гангесъ* одъ хималайски брегова тече крозь предню Индію и утиче у бенгалскій заливъ (420 м. д.)

13. *Индусъ*, тече крозь Тибетъ Персію и енглеске земль у Индіи, а утиче у арапско-персійско море (490 м. д.)

14. *Тигрисъ*, у азійской Турской и у Персіи;

15. *Еуфратъ*, у азійской Турской, где се на югу обе реке саставляю, и тада се зову *Шат-ел-Арабъ*; кои утиче у персійски заливъ.

16. *Уралъ*, на граници одъ Астрахана, утиче у каспійско море.

17. *Аму Даря*, (Гихонъ) тече крозь Киргиску землю Хисаръ, Бухару и Хину, утиче у аралско езеро (350 м. д.)

18. *Сиръ Даря* (Сихонъ) у Хоканду, Киви, и азійской Русіи, утиче у аралско езеро (300 м. д.)

19. *Йорданъ*, у азійской Турской утиче у мртво море.

И осимъ овы река има у Азиі доста велики река.

II. ОПИСЬ ПОЕДИНЫ ЗЕМАЛЯ.

I. СЕВЕРНА АЗИЯ.

§ 383. Големый просторъ земль, што се одъ Турана (Туркестана) и Китая протеже горе на северъ до самогъ северногъ леденогъ мора, есте се-

верна Азія, одъ коє се найвећій део зове Сибирія. Као годъ што Русія држи све земљь, што долазе у источну Европу; тако и поменутий големый просторъ земљь, што є северна Азія, єсте савъ у рускомъ царству.

АЗІЙСКА РУСІЯ.

§ 384. Азійска Русія граничи Европомъ севернымъ леденымъ моремъ, Беринговымъ путемъ, камчатскимъ и охотскимъ моремъ, хинескимъ царствомъ, Туркестаномъ, каспискимъ моремъ, Персіомъ, црнымъ моремъ и рекомъ Кубаномъ.

§ 385. Азійска Русія има у простору 313.000 □ м. али на томъ големомъ простору живи само 18 миліона люди, коя су врло различногъ порекла: Руси, Черкези, Чеченци, ђурђіянци, Туркомани, Евреи, Монголи, Тунгузи, Самоєди, Камчадалци и други народи. По верозакону люди су у азіјској Русіи: христіјани, муамеданци и незнабожци. Азіјскомъ Русіомъ влада рускій царъ не ограничено.

§ 386. Земља є у азіјској Русіи нешто бреговита, и већиномъ равница. Главніи су брегови:

1. Уралски; 2. Кавкаски; 3. Ерменски, и 4. Алтайски. У Сибиріи су простране равнице и пустаре.

§ 387. Главніє су у азіјској Русіи реке ове:

1. *Волга*, знатна река и у европској Русіи, утиче у каспійско море.

2. *Кубанъ*, извире изъ Кавказа (изъ брега Елбруса, кои є 18.500') утиче у црно море.

3. *Куръ*, (негда Кирусъ) долази изъ Турске Ерменске, утиче у каспійско море.

4. *Терекъ* извире у Кавказу, утиче у каспійско море.

5. *Сиръ*, (*Сихонъ*, *Яксартесъ*) граница према *Букарима*, утиче у *аралско* езеро.

6. *Объ*, 7. *Енисей*, 8. *Лена*, све три утичу у северно ледено море.

9. *Анадиръ*, 10. *Амуръ* утичу обе у великій океанъ.

Езера су најглавнїя: *каспійско*, *аралско*, *байкалско* у губерниі *иркутской* и *балкашко* у земљи *киргійзкой*.

§ 388. Земль у азійской Русіи, што граниче съ Европомъ, доста су плодне; али є у азійской Русіи напуштено газдинство, па и трговина и занати. Многи се люди баве ловомъ, или одгаянѣмъ разне стоке. Люди, што су ближе Европи, напредни су у образованости одъ оны, што живе далеко на северу, или дубоко у средини и на истоку у азійской Русіи. Руска се влада међу тимъ яко стара, да и у овимъ запуштенимъ земляма подигне народну образованость, а узъ то како газдинство, тако и трговину и занате.

§ 389. Земль, што су у азійской Русіи, єсу: 1. *Царство казанско*; 2. *Царство астраханско*; 3. *Кавкаска* и 4. *Сибирія*.

I. ЦАРСТВО КАЗАНСКО.

§ 390. Царство казанско лежи међу западномъ Сибиріомъ, Астраханомъ и европскомъ Русіомъ, а дели се на петъ губернија (*Пермска*, *Вѣтканска*, *Казанска*, *Симбирска* и *Пензанска*; имаю у простору преко 11.000 □ м. и до 7 мил. душа).

Главнїя су места:

1. *Казанъ*, негда престолна варошь у казанской држави, (одъ 144—1552) има свеучилиште, градъ, фабрике и живу трговину (50000 ж.).

2. *Екатериненбургъ*, знаменито место са свои майдана, фабрика и трговине.

3. *Пермъ*, главно место у губерніи, знатно са близки майдана одъ злата.

4. *Вѣтка* и 5 *Симбирскъ*, главна су места у своимъ губерніама, имаю фабрике, и живлю трговину.

II. ЦАРСТВО АСТРАХАНСКО.

§ 391. Ово царство лежи међу Казаномъ, Кавказомъ, европскомъ Русіомъ и Сибиріомъ; има у простору 15.000 □ м. и 4 мил. душа; а дели се на петъ губерніа: (Оренбуршку, Самаранску, Саратовску, Астраханску и Ставропольску).

Главніа су у астраханскомъ царству места:

1. *Астраханъ*, на острову у реци Волги, негда престолно место у астраханской држави, (1238—1557) има градъ, пристаниште за убойне лађе, живу трговину, фабрике и велике риболове, (50.000 ж.).

2. *Саратовъ*, главно место у губерніи, има фабрике, и живу трговину (46,000 ж.).

3. *Оренбургеъ* е утврђена варошь на Уралу, у околини има бакарне и соляне майдане.

4. *Ставропольъ*, главна варошь у губерніи, има градъ.

Казанско е царство, са астраханскимъ было саставный део монголеке државе све донде, докъ ніе *Иванъ III* 1552 освоіо найпре *Казанъ*, а после 1554 и *Астраханъ*, придруживши ій руской држави, којой су одъ то доба саставни делови.

Ш. КАВКАЗКА.

§ 392. Кавказке области у азійской Русіи границе Астраханомъ, каспійскимъ моремъ; Персіомъ (Ираномъ) азійскомъ турскомъ, (Ерменскомъ) црнымъ моремъ и европскомъ Русіомъ. Ове су области до скоро были нешто подъ Турскомъ, а нешто подъ Персіомъ; али одъ 1813 почела є Русія овлађивати тимъ странама, и сада су све те области саставный део рускимъ земляма. Кавказке области имаю у простору до 6.000 □ м. и до 4 миліона душа.

У Кавказкой има шесть области, (Кавказка или Черкеска, Грузійска или Георгіянска, Ширванска, Дагестанска, Имеретія, и руска Ерменска) а главнія су места:

1. *Тифлисъ*, главно место у Кавказкой, негда престолно место Ћорђе, (одъ 460—1802) има градъ, топле илице и живу трговину (35.000 ж.)

2. *Ериванъ*, главно место у русской Ерменской има якъ градъ. Овде є рускій генераль Паскевићъ 1828 побіо персійску войску.

3. *Баку*, на каспійскомъ мору, главно место у Ширвану.

4. *Анапа*, градъ на црномъ мору.

IV. СИБИРІЯ.

§ 393. Великій просторъ земль, кои се одъ уралски брегова протеже до камчатскогъ и охотскогъ мора, и кои заузима сву северно-источну Азію, есте *Сибирія*, коя има у свомъ простору до 280.000 □ м. али само 3 миліона душа. Руси су познали Сибирію у почетку 16. века (око 1500) а текъ 1580. каза-

чкій старешина *Ермакъ* покорио є русской власти. Сибирія се дели на западну и источну.

У западной су Сибиріи главнія места:

1. *Томскъ*, главно место у западной Сибиріи, има знамените фабрике, где се израђує добра кожа.

2. *Тоболскъ* на Иртишу, негда главно место одъ све Сибиріе, има живлю трговину.

3. *Омскъ*, на ушћу реке Ома у Иртишь, има градъ и яку трговину.

4. *Семипалатинекъ* градъ на Иртишу.

У источной су Сибиріи главнія места:

1. *Иркуцкъ*, главно место у источной Сибиріи, има фабрике, живу трговину, и средиште є трговини међу Русіомъ и Хиномъ (25.000 ж.)

2. *Кяхта*, градъ близу хинеске границе (600 корачаи одъ хинеске варошице Маймашина).

3. *Енисейскъ*, на Енисею; има живлю трговину. У околинн се изпира много злато.

4. *Николаевскъ*, нова варошь, има пристаниште за убойне лађе.

5. *Петропавловскъ*, на источномъ краю одъ Камчатске, има врло лепа пристаништа за трговачке и убойне лађе.

6. *Благовѣщенская* варошь на Амуру.

II. СРЕДНЯ АЗІЯ.

§ 394. Средня се Азія простире одъ Арапске и две Индіе до Сибиріе; и одъ црвеногъ мора до великогъ океана. У среднѡй су Ази ове самосталне земль. Азійска Турска, Персія, Туркестанъ, китайско царство и япанско царство. Све ове

земль у скупу имаю у своє простору до 382.000 □ м. на коима преко 373 миліона различнога порекла живи.

1. АЗІЙСКА ТУРСКА.

§ 395. Азійска Турска граничи съ азійскомъ Русіомъ, (Кавкаскомъ) црнымъ моремъ, босфоромъ, мраморскимъ моремъ, Дарданелима, грчкимъ архипелагомъ, средиземнымъ моремъ, Арапскомъ, персійскимъ заливомъ и западномъ Персіомъ. Она има у своє простору 25.000 □ м. на коима до 12 миліона душа живи. Люди су у азійской Турской по своє пореклу Турци, Грци, Сирци, Єрмени, Євреи и Европљани одъ различни народа. Ови люди поглавито говоре турски, новогрчки, арапски и персійски. Што се верозакона тиче, найвише има муамедоваца, (7 мил.) а после хришћана и єврея.

§ 396. Турскимъ земляма што су у Азиі, влада цариградскій султанъ неограничено. Онъ поставля по пашалуцима паше, кои онако управляю овде, као и паше у турскимъ земляма у Европи.

§ 397. Земля є у азійской турской већинномъ бреговита; али има и равнице. Найзнатніє су горе єрменске, курдиставске, мало-азійске и арапске.

§ 398. Турске земль у Азиі, далеко су у свачему заостале иза напредны европски држава. Земля се зло и слабо ради; али є яко плодна. У Сиріи негую руже, одъ кои праве зейтинъ одъ ружица. Негда су ове земль были врло напредне у занатима; али како Турци овладаше ньима, нестало є скоро свакогъ напредка. У некимъ пределима, особито по великимъ варошима іошъ се и данасъ израђую лепе и фине ствари одъ свиле, ву-

не гвождѣа, и челика. Люди су у азійской турской яко назади у образованости.

§ 399. У азійской турской главніе су реке:

1. *Куръ*, (Кирусъ) у Ерменской.
2. *Еуфратъ*, найвећа река у азійской турской.
3. *Кизилъ-Ирмакъ*, (негда Халисъ) найвећа река у Малой Азіи.
4. *Горданъ*, главна река у Палестини.

У азійской су турской землѣ, коє су были прве државе на свету. Ту є была држава *бабилонска*, (вавилонска) кою основа Нимродъ (2200. пре Христа) и *Асирска*, основана одъ Нинуса (2020. пре Христа). Друге су старе државе: *Финикія* са градовима *Сидоноль* (Саидъ) и *Тироль* (садъ Суръ) седиште светской трговини у древности; *еврейска држава* и *персійска држава*. Турци освоише одъ Арапа ове землѣ у 13. веку; и одъ то ій доба држе у своіой власти.

§ 400. У азійской се турской разликую ове четири главне области: *мала Азіа*; *турска ерменска*, *Месопотамія* и *Сирія*.

I, Мала Азія.

§ 401. Мала Азія другчіе *Анадолъ* и *Леванте*; єсте полуостровъ међу црнимъ моремъ, архипелагомъ и средиземнымъ моремъ. Има до 10.000 □ миля, и преко 5 миліона душа.

Главнія су места:

1. *Скутари*, на Босфору, Цариграду преко пута.

2. *Бруса*, негда престолно место султанима (1326—1361.), има многе фабрике и живу трговину. 1855. страдала є много ова варошь одъ земљотреса (50.000 жителя).

3. *Исникъ* негда *Никея*, знатна варошь, што е ту было првый вселенскій саборъ, и што е то было неко време престолно место грчкимъ царевима (1204—1261.).

4. *Конія*, (*Иконіумъ*) негда престолно место иконійскимъ султанима (одъ конца 11. века па до 1300.) има фабрике, и живу трговину (50.000 жителя).

5. *Ангора*, има яку трговину и фабрике. Овде е побіо Тимуръ султана Баязида и заробіо га (1402.).

6. *Синопе*, на црномъ мору, негда врло знаменита грчка населбина; има пристаниште за убойне лађе. Овде се родіо грчкій мудраць Дио (414. пре Христа) и овде су Руси спалили турску флоту 1853. год.

7. *Трапезунтъ*, на црномъ мору, негда престолно место у трапезунтскомъ царству, (1204—1462.) има пристаниште, и яку трговину.

8. *Тарзусъ*, знатно место, што се ту родіо св. апостоль Павле.

9. *Кутахія*, има велику трговину. Овде е было зачетакъ османской држави, (60.000 жит.).

10. *Чесме*, на архипелагу; знатно е место, што су ту Руси спалили турску флоту (1770.).

Малой Азіи припадаю и ови острови.

1. *Кипаръ*, (293 □ м. 120.000 жит. где е главна варошь *Никозія* (*Левкоша*)).

2. *Родосъ*, (20 □ миля и 30.000 жит.) где е главна варошь такође *Родосъ*.

3. *Салосъ*, (*Сусамъ - Адаси* 8 □ миля 50.000 жит.) има своя особита права.

4. *Хіосъ* или *Скіо*, (Саки-Адаси 24 □ мил. и 120.000 жит) има врло плодну земљу. Главно в место *Хіосъ*, има градъ и пристаниште.

5. *Митилене* или *Лезбосъ* (13 □ миля и 50.000 жителя).

6. *Богца* негда *Тенедосъ*.

II. ТУРСКА БРМЕНСКА.

§ 402. Ова область лежи међу маломъ Азіомъ, Кавказкомъ, западномъ Персіомъ и Месопотаміомъ, има у простору до 3.000 □ миля и 1½ мил. душа.

Главнія су у овой области места.

1. *Ерзеруль*, лежи на єномъ рукаву одъ реке Еуфрата; има знаменитъ градъ, фабрике, где се прави добро оружїе, и главна в варошь у области, има 100.000 жителя.

2. *Карсъ*, има знатанъ градъ према Кавказ кой. Овай су градъ 1855. на юришь отели Руси.

III. МЕСОПОТАМІЯ ИЛИ ЕЛ-ЦЕСИРА.

§ 403. Ова область, (у којой су старе земль: Месопотамія, Асирія и Бабилонія, садъ Иракъ-Араби) граничи съ Ерменскомъ, западномъ Персіомъ, Арапскомъ, Сиріомъ и маломъ Азіомъ; има у простору до 9.000 □ миля, и преко 2 миліона душа. Високи брегова у нъой нема.

Главнія су места:

1. *Діярбекиръ*, главно место на реци Тигрису, утврђена варошь, има фабрике и живлю трговину 60.000 жит.).

2. *Мозуль*, на левой обали реке Тигриса, преко пута развалинама одъ негда славне вароши Ни-

ниве, има живу трговину и фабрике, где се израђую вунени еспапи (75.000 жителя).

4. *Багдадъ*, на Тигрису, было е негда престолно место калифима (749—1258.) и тада е имао два милиона душа, и было е средиште наукама; вештинама, трговини и фабрикама. И данасъ е знаменита варошь за трговину съ Индіомъ.

4. *Хила*, на Еуфрату, близу развалина одъ *Бабилона*, која е была престолно место у бабилонской држави, и имала 2 милиона жителя.

5. *Басора*, на реци Шат-ел-Арабу, има пристаниште, фабрике и яку трговину (80.000 жит.).

IV. СИРІЯ ИЛИ СОРИСТАНЪ.

§ 404. Ова областъ, у којой е Палестина, лежи међу Месопотаміомъ, Арапскомъ, Египтомъ, средиземнымъ моремъ и маломъ Азіомъ; велика е до 3.000 □ миля и има 3 милиона жителя.

Главнія су места:

1. *Халевъ* или *Алепо*, главно место у области, има многе цаміе, фабрике и живу трговину (100.000 жителя).

2. *Дамаскъ*, велика и стара варошь са 140.000 душа, негда престолно место калифима (661—745), има многе фабрике, где се праве различне ствари, особито добро оружје.

3. *Акра*, (Сен-жан-д Акръ) утврђена варошь на средиземномъ мору, има живу трговину.

4. *Ерусалимъ*, негда престолно место у юдиномъ царству, знатно съ тога, што е ту было великій храмъ, што га е сазидао мудрый Соломонъ; и што е овде гробъ Христа Спасителя.

Осимъ Єрусалима у овой су области іошъ и многа друга света места: Назаретъ, Витлеѣмъ и т. д. Знатна са живота нашегъ Христа Спасителя.

2. ИРАНЪ ИЛИ ПЕРСІЯ У ПРОСТРАНОМЪ СМISЛУ.

§ 405. *Иранске* државе, или Персія у пространомъ смислу, граничи съ азійскомъ турскомъ и Русіомъ, каспійскимъ моремъ, Туркестаномъ, Хиномъ, предньомъ Индіомъ, арапско-персійскимъ моремъ, мореузомъ одъ Ормуса, и персійскимъ заливомъ. Све државе у скупу имаю 42.000 □ м., и до 25 милиона душа. Међу ове државе долази: 1. права Персія, 2. Авганистанъ, 3. Белуцистанъ.

П РА В А П Е Р С І Я .

§ 406. Ова држава заузима западнѣй део одъ Ирана, граничи Авганистаномъ, Белуцистаномъ, Хиномъ, Туркестаномъ, азійскомъ Русіомъ и Турскомъ, персійскимъ заливомъ и мореузомъ одъ Ормуса. Велика є 22.500 □ миля и има до 12 милиона людѣй Персіанаца, Ермена и Еврея.

§ 407. У Персіи влада *Шахъ*, и то сасвимъ не ограничено, и по своіой воли тако, да є онъ господаръ одъ живота и иманя своіу Персіанаца.

§ 408. Земля є бреговита, а у средини су велике пустаре. Главни су брегови: *Елбурсъ* южно одъ каспійскогъ мора и *Загросъ* на югозападу.

§ 409. Главнѣе су у Персіи реке: 1. *Арасъ*, (негда *Arates*) утиче съ десне стране у реку *Куръ*, која утиче у каспійско море.

2. *Шат-ел-Арабъ*, прави границу према азійской турской, утиче у персійскій заливъ.

§ 410. Персійску є државу основао *Киръ* на 560. год. пре рођеня христова; али 330. год. пре рођеня спасителъва овлада нъоме велики *Александръ*. У половини 7. века (642.) основао є калифа *Омаръ*. После тога были су у Персіи више пута борбе о престо; а 1747. одвои се великій део (*Авганистанъ*) одъ пређашнѣ персійске државе. Сада-нѣй є персійскій шахъ *Мемедъ*.

§ 411. У Персіи су главніа места:

1. *Техеранъ*, главна и престолна варошь у Персіи, има градъ, кралѣву палату и кралѣву бла-гайницу са големымъ благомъ, различне фабрике и 130.000 жителя.

2. *Испасанъ*, пређе престолна варошь, има ле-пу кралѣву палату, фабрике, трговину, свеучилиш-те и 200.000 жителя (негда 1 миліонъ).

3 *Хамадакъ*, (негда *Екбатане*) има многе фа-брике, а негда є была престолна варошь у мед-ской држави.

4. *Табрисъ*, утврђена варошь има живу трго-вину, фабрике, где се ради свила и вуна, и 150.000 жителя.

5. *Ширасъ*, знатна варошь са свои вина, свое трговине и свои фабрика, где се прави зейтинъ, и вода одъ ружица.

АВГАНИСТАНЪ.

§ 412. Ова земля заузима северный део источ-ногъ Ирана, и граничи енглескимъ земляма у Ин-діи, Туркестаномъ (*Букаромъ*, *Кивомъ*), Персіомъ и Белуцистаномъ. Велика є 13.000 □ миля, и има до 11 миліона людѣй, по пореклу: *Авгана*, *Персіянаца*,

Татара, Арапа и Индіянаца. Свомъ земльомъ не влада єданъ владалаць, него има више међу собомъ независны држава.

Главнія су места:

1. *Кабуль*, главна и престолна варошь у Кабулској, има градъ, живу трговину особито съ коньима, (80.000 жителя).

3. *Кандахаръ*, главна и престолна варошь у Кандахару, у средини Авганистана, има многе фабрике, живу трговину и 100.000 жителя.

3. *Хератъ*, главна и престолна варошь у Херату; у єдно и єдна одъ иайлепши варошій у Азіи.

Б Е Л У Ц И С Т А Н Ъ.

§ 413. Белуцистанъ заузима южный део источнога Ирана; граничи Авганистаномъ, Персіомъ, индійскимъ океаномъ и енглескимъ земляма у Азіи, великій є 6.500 □ миля, и има 2 миліона душа понайвише *Белуца* по верозакону муамеданаца.

§ 414. У Белуцистану има више држава; коє имаю свое старешине, али су све послушне келатскомъ кану. Главно є место.

Келатъ, главна и престолна варошь, има градъ, и неке фабрике (20.000 жителя.)

3. ТУРКЕСТАНЪ ИЛИ ТУРАНЪ.

§ 415. Земля ова има више имена; неки є зову Туркестанъ, неки Туранъ, слободна татарска, западный Цагатай, или велика Букарска. Она граничи: Персіомъ, Авганистаномъ, Хиномъ, азійскомъ Русіомъ, аралскимъ и каспійскимъ єзеромъ. Велика є до 25.000 □ миля а има до 6 миліона душа татарскогъ порекла (Туркомани, Киргизи, Узбеци, Бу-

кари) а муамеданскогъ верозакона. Киргійске орде на североистоку независне су; а у осталой земљи има више господара, кои людима владаю сасвимъ по своіой вољи.

§ 416. У Турану є земля већиномъ равница и песковита; само се одъ истока подижу врло високи брегови (Хинду-ку 21.600'; Белуръ 18.000'). Главніє су реке: *Аму* (Гитонъ) и *Сиръ*, (Ситонъ) коє утичу у аралско єзеро.

§ 417. Међу самосталнимъ земляма у Турану главніє су.

1. *Кива*, (11.000 □ 1½ миліонъ жителя) где є главно место *Кива* на реци *Аму*, главна и престолна варошь киванскомъ кану. Овде се продаю многи робови.

2. *Букара*, коіой є одъ 1843. придружена држава *Кокандска*, коя є пре тога была самостална. Главнія су места:

1. *Букара*, главна и престолна варошь; има ле-пу канову палату и 400 џамія, високе школе, яко живу трговину, 150.000 жителя.

2. *Кокандъ*, негда престолно место у кокандской држави, има високе школе, 500 џамія, фабрике и живу трговину (60.000 жителя).

У Туркестану има киргійски орда, коє живе подъ шаторима, и са своіомъ стокомъ тумараю тражећи добре паше. Ове киргійске орде нису подчинѣне ни єдној држави.

4. ЦАРСТВО КИТАЙСКО.

§ 418. Голема ова држава граничи съ Туркестаномъ, азійскомъ Русіомъ, охотскимъ, япанскимъ, жутымъ и хинезкимъ моремъ, обема Индіяма и Авга-

нистаномъ. Има у своѣмъ простору 280.000 □ миля, и преко 370 миліона душа; па зато по своіой величини у простору друга е а по брою людій, што у нъой живе, прва е и найвећа држава на свету.

§ 419. Люди, што у Китаю живе; єсу по своѣмъ пореклу:

1. *Китайци*, (до 350 миліона)
2. *Монголи*.
3. *Тунгузи*, кои се зову и *Манѹри*.
4. *Тибетци*.
5. *Букари*.

Осимъ овы народа има у Китаю нешто людій и другогъ порекла.

§ 420. По своѣмъ верозакону люди су у Китаю:

1. *Будисте* или *Ламаисте*, кои живе по науци негдашнѣга наученика, кои се зваше *Фо*. Найвише людій у Хини овогъ су верозакона
2. *Конфуциѣвци*, кои живе по науци *конфуциѣвой*. Одъ овогъ су верозакона изображени люди у Китаю.

3 *Лаочевци*, кои живе по науци разума, кою є утврдіо наученикъ *Лао-Че*.

4. *Муамедовци*.

5. *Идолопоклонци*.

Осимъ овы верозакона има у Хини нешто єврея и хришћана.

§ 421. Хиномъ влада царъ неограничено; кои се зове често *Синъ неба* (*Тиян-че*) и кои є китайскомъ народу то, што отаць своіой фамиліи. Престо' є у Китаю наследанъ и само мушки могу быти владоци.

§ 422. Земля є у Китаю већиномъ горовита; а неке горе прелазе границе самогъ царства, па

се протежу и у друге суседне землѣ. Главніе су горе *алтайске* на югу, и одъ овы се гора протежу гране по свой земљи; *Тіанъ Чанъ* горе (небесне) протежу се одъ североисточногъ Турана на истокъ у Китай; *кіенленске* горе пакъ одъ югоисточногъ Турана такође на истокъ у унутрашньость Китая.

§ 423. У Китаю су главніе реке :

1. *Яик-че-Кіянъ*, (океановъ синъ главна река) найвећа река у царству, изтиче изъ кіенленски гора, а утиче у жуто море.

2. *Хоанг-хо*, (жута река) изтиче изъ кіенленски гора, и утиче у жуто море:

3. *Амуръ*, дели Хину одъ Сибиріе, утиче у охотско море.

4. *Индусъ* 5. *Брама-Путра*, утичу у индійски океанъ.

Осимъ овы река има у Хини іошъ велики река, и много велики взера.

§ 424. Китайскій є народъ єданъ одъ найдревніи народа на свету. У Хини су одавна напредне и науке, и радиности, и вештине, па и газдинство; али се опетъ за то Хина ни у чемъ неможе мерити са европскимъ напреднимъ земляма. Хинези су врло радени люди, вешти майстори и окретни трговци. Међу билѣмъ, коимъ Хина тргує, особитогъ спомена заслужує шећерна трска и чай. У Китаю се израђує добра свила и многи памучни еспапи. Китайскій порцуланъ, китайска артія, и изрезане ствари одъ дрвета и слонове кости, и друго коєштa єсу скупоцене ствари, коє и европци купую. У Китаю врло пазе научене люде, нити може ко добити државну службу, кои ніє найпре свршио школу и добро положио строге државне испите.

§ 425. У китайскомъ царству има тройки земля: 1. правый Китай; 2. земля, коє су Китаю подчинѣне, као што є *Мала Букарска, Монголска и Манчурска*, и 3. земля што плаћаю Китаю данакъ, као што є *Тибетъ, Корея, и люкіюскій Архипелагъ*.

§ 426. У овимъ земляма главнія су места:

I. У Китаю:

1. *Пекинѣъ*, главна и престолна варошь у држави, са 2 милиона душа. Има многе лепе зграде, свеучилиште, звездару, царску библиотеку са 300.000 кнѣига, многе фабрикѣ, и врло живу трговину.

2. *Нанкинѣъ*, на реци янчекіянгу, има милионъ душа. Друга главна варошь у земљи, има знамениту одъ порцулана кулу, коя є висока 200'. Овде живе многи научени Хинези; овде су нѣове велике школе, знаменита библиотека, многе фабрикѣ и жива трговина.

3. *Шангай*, знаменита трговачка варошь (300.000 жителя).

4. *Кантонъ*, (Куанг-чеу-фу) има милионъ жителя, градъ, пристаниште, фабрикѣ и живу трговину особито съ европцима.

(Осимъ овы вароши у Хини има іошь много велики вароши са 4—900.000 жителя; н. п. *Су-чеу-фу* у средини царства са 600.000 жителя, *Фу-чеу-фу* близу мора 900.000; *Ву-чанъ-фу* на реци Янчекіянгу 700.000 жителя и т. д.)

Хини припадаю острови: *Формоза* на истоку; и *Хаинанъ* на югу одъ Хине.

II. У малой Букарской, (коя се протеже на югъ дужъ небески брегова) главнія су места:

1. *Акфу*, главно место у овой области (20.000 жителя).

2. *Яркандъ*, утврђена варошь, има врло живу трговину, и 200.000 жителя.

III. У Монголской, коя граничи съ маломъ Букарскомъ и Сибиріомъ, главнія су места:

1. *Урга*, главна варошь у области, лежи на северу, има прилично живу трговину (30.000 жит.).

2. *Каракорумъ*, знатно местанце са свои развалина, было е негда престолно место чувеногъ Цинъ-гисхана (1206—1272).

IV. У Манѣурской, коя такође граничи са Сибиріомъ и охотскимъ моремъ, знаменитіе е место *Мукденъ*.

V. У Тибету, кои граничи съ Авганистаномъ и двема Индіяма, и кои е подъ Хиномъ одъ 1720. главнія су места:

1. *Ласа*, главно место у области, има столицу *Далай Ламе*, и многе лепе зграде (80.000 жит.).

2. *Ладакъ*, (*Лехъ Лаи*) на реци Индусу близу, преднъ Индіе, има живу трговину.

VI. У Кореи, коя плаћа Хини данакъ а коя се простире одъ Манѣурске до японскогъ и жутогъ мора; главно е место *Ханангъ* главно и престолно место у Кореи.

VII. У ликейскомъ архипелагу има 36 острова, кои имаю свогъ владоца, кои хинескомъ цару плаћа данакъ. Сви острови у скупу имаю 400 □ мил. Главно место *Кингчингъ*; престолна варошь.

5. ЦАРСТВО ЯПАНСКО.

§ 427. Ова е држава само на островима, кои леже у великомъ океану и кое одъ Китая одвая японско море и манѣурскій заливъ. Японъ има у своје простору

10.000 □ м. и до 30 мил. жителя, монголскогъ порекла, а по верозакону нешто су *Будовци*, нешто *Даирци*, а има нешто людій и одъ други верозакона. У Япану влада неограничено єданъ човекъ царь (Микадо, или Даири-Сама) и власть му є наследна у мушкомъ колену; али управля само верозаконимъ делима, а грађанскимъ делима управля главный войвода у држави (Кубо, или Сіогунъ).

§ 428. Земля є бреговита, а брегови бацаю ватру. Япанци су у свакомъ погледу доста напредни и найобразовани међу народима у Ази. Япанци добро раде землю, негую стоку, производе многу свилу и израђую еспапе одъ памука, свиле, добаръ порцуланъ, различне ствари одъ гвозђа, и лепо стакло. И у наукама су некоима доста напредни, али се међу тимъ ни они, као ни Хинезци не могу у образованости мерити са европскимъ напреднимъ народима.

§ 429.. У япанскомъ царству има четири велика и више мали острова. Велики су острови: *Нипонъ* (4.200 □ миля), *Есо* (1.500 □ миля, *Кіюсію* (750 □ миля) и *Сикокъ* (340 □ миля) а мали су острови: *курулски* северно одъ *Еса*; и *бонински* южно одъ острова *Кіюсію*.

Главнія су места :

1. *Цедо*, *Едо* на Нипону, главна варошь у држави, и престолно место државногъ грађанскогъ управителя, (Сіогуна) има до 2 миліона душа; много зграда, фабрика, пристаниште и врло живу трговину.

2. *Міяко*, на Нипону, стара престолна варошь у Япану, столица Микада, има утврђене палате државны поглавара, многе храмове, а у єдномъ штатуу *Будову*, високу 83 стопе; и кулу, у којой є найвеће звоно на свету (важи 1,040.000 холанд-

ски фунтій). Овде є свеучилиште, царска академія за науке и средиште свой научености у Япану; има многе фабрике, врло живу трговину, и 600.000 жителя.

III. ЮЖНА АЗІЯ.

§ 430. Южна се Азія простире на югъ одъ азійске Турске, Ирана и Хине, одъ црвеногъ мора до великогъ океяна. У нъой су ове землѣ: *Арапска, предня и стражня Индія, и индійски острови*; а све ове землѣ имаю у своме простору до 200.000 □ миля, и преко 200 миліона душа,

1. АРАПСКА.

§ 431. Арапска є великій полуостровъ, кои граничи одъ сува: съ Египтомъ, азійскомъ турскомъ, и Ираномъ; а даль персійскимъ заливомъ, ормускимъ мореузомъ, арапско-персійскимъ моремъ, аденскимъ заливомъ, баб-ел-мандебекимъ мореузомъ, црвенимъ и средиземнымъ моремъ. Има у простору 50.000 □ миля и 12 миліона людій, кои су по пореклу Арапи, а по верозакону муамедовци, кои живе или као номади, или раде землю и занате, и тргую.

§ 432. Земля є одъ запада бреговита, а одъ севера и у унутрашньости равна, и има многе велике пустаре. Арапска є оскудна у води, она нема ни єдне веће и знаменитіє реке.

§ 443. Арапи су разделъни у многа племена, коя су често међу собомъ неприятелъи. Надъ нъима владаю старешине, кои се зову: Имами, Шерифи, Емири, Султани или Шеики.

§ 444. У Арапской су ове главніє области:

I. *Хецасъ*, протеже се дужь северне обале одь западне Арапске, и стои подь турскимъ султаномъ. Овде су главнія места:

1. *Цида*, главна варошь на црвеномъ мору, има яку трговину (40.000 жителя).

Мека утврђена варошь, знаменита, што се ту родіо турскій пророкъ Моамедъ (571. после Христа). Мека е Турцима свето место, куда Турци иду на *Кабу*, да добию опроштай грехова.

3. *Медина*, утврђена варошь, знаменита съ тога, што е овде гробъ Моамедовъ.

II. *Емень*, (*Цемень*) протеже се дужь южне обале одь западне Арапске: Главно е место *Мока* на црвеномъ мору, одкуда се извози многа добра кафа.

III. *Хадрамаутъ*, заузима южный део одь Арапске.

IV. *Оманъ*, на югоистоку одь Арапске. Овде е *маскатска* држава коіомъ влада Имамъ одь Маската. *Маскатъ* на мору, има яку трговину съ перлама (60.000 жителя).

V. *Хацаръ*, протеже се дужь персійскогъ залива.

VI. *Нецедъ*, заузима унутрашньость одь Арапске.

Арапска пустара заузима северный део арапске између Нецеда, азійске Турске и камените Арапске.

Арапской припада острово *Аденъ*, где е главно место *Аденъ*, кое су 1838. Енглези освоили.

2. П Р Е Д Н Я И Н Д І Я.

§ 435. Предня е Индія полуостровъ, кои е обруженъ арапско-персійскимъ моремъ, индійскимъ океаномъ,

бенгалскимъ заливомъ; а кои одъ сува граничи съ Авганистаномъ, Белуцистаномъ, Тибетомъ и стражнѣомъ Индіомъ. Велика є 70.000 □ миля и има 140 миліона душа Индіянаца, Персіянаца, Арапа, европаца, и Монгола. По верозакону люди су у Индіи браминскогъ верозакона, али има и муамедоваца, хришћана и єврея.

§ 436. У преднѣой су Индіи двойке землѣ. Некима владаю европски народи, и ту су и власти уређене као и у Европи, а друге су самосталне землѣ, коє имаю свое владоце, кои владаю неограничено сасвимъ по своіой вољи.

§ 437. Земля є у преднѣой Индіи на северу и западу бреговита; а у средини равница. На северу су *хималайски*; а на западу *Гатски* брегови.

§ 438. Главніє су реке у Индіи:

1. Индусъ (Синдъ) утиче у арапско-персіјско море.

2. *Гангесъ* 3. *Брамапутра*. Обе утичу у бенгалскій заливъ.

§ 439. Земля є у преднѣой Индіи плодна и роди многимъ користнымъ билѣмъ; а богата є и у звериняма и минералима. Предня є Индія одъ старина напредна земля у образованости, и одъ давны времена имамо изъ Индіє различне ствари, коє показую напредакъ Индіянаца у образованости. Изъ овы давны времена имамо ми лепе књижевне споменике, писане на санскритскомъ єзику, кои є одавна врло развієнь быо. Данасъ су Индіянци мањ напредни, но што су негда были, али и данасъ израђую они многе ствари съ особитомъ вештиномъ. Памучни и свилени еспапи и ствари одъ злата, сребра и гвозђа врло се лепо израђую. Трговина є развієна, а и науке се обрађую. Индіянци су єданъ одъ найнапредниѣ народа у Ази.

§ 440. У преднійой су Индіи независне землѣ ово: Лахоръ, Непаль и Сциндія; а осимъ тога имаю овде многе землѣ Енглези, а осимъ нѣи іошѣ и Французи и Португалци.

I. КРАЛѢВСТВО ЛАХОРСКО.

Ова є држава на северозападу одъ преднѣ Индіе у пенѣабскомъ пределу. Владалацъ се зове Маха-Раѣа (великій князь).

Главнїя су места:

1. *Лахоръ*, главна и престолна варошѣ, негда престолно место великомъ Могулу, има (120.000 жителя).

2. *Кашмиръ*, у хималайскимъ бреговима, знатно место са врло фины вунены шалова, што се овде праве.

II. КРАЛѢВСТВО НЕПАЛСКО.

Ова држава граничи съ Хиномъ и енглескимъ земляма у Индіи, врло є бреговита, и брегови су іой врло високи. Главно є место *Катманду*.

III. КРАЛѢВСТВО СЦИНДІЯНСКО.

Ово є кралѣвство остатакъ негдашнѣ маратске државе, и лежи готово у средини Индостана. Главно є место *Гваліоръ*, престолно место, има фабрике, живу трговину и градъ (80.000 жителя).

IV. ЕНГЛЕСКЕ ЗЕМЛѢ.

Енглези имаю у Индіи двойке землѣ. Некима сами управляю, а некима управляю индіянске власти подъ закрилѣмъ Енглеза, коима плаћаю данакъ.

Землѣ коима Енглези сами управляю разделѣне су на ове четири велике провинціе: (прези-

дентства) Бенгалску, Алахабадску, Мадраску и Бомбайску.

а. У Бенгалской су главнія места:

1. *Калкута*, главно место у свимъ енглеско-индйскимъ земляма, има преко по миліона жителя, врло живу трговину, многе цаміе и градъ.

2. *Лакно* (Luknow), главно место у држави Удской, кою Енглези 1856. саставише са своимъ земляма, има градъ, фабрике, живу трговину, и 300.000 жителя.

б. У Алахабаду главна су места:

1. *Делхи*, негда престолно место великомъ Могулу и најяча држава у источној Индіи; има многе фабрике (150.000 жителя).

2. *Алахабадъ* е главно сместиште за ратне потребе Енглеза, има градићъ (72.000 жителя).

3. *Бенаресъ*, на Гангесу велика варошъ, кою Индіянци као свету поштују.

в. У Мадрасу главнія су места:

Мадрасъ, близу бенгалскогъ залива, има градъ, пристаниште, многе фабрике, врло живу трговину и 700.000 жителя.

2. *Кочинъ*, (Cochin) на малабарской обали, знаменита трговачка варошъ, где су Португалци 1502. подигли прву населбину.

г. У Бомбаю главніе е место:

1. *Бомбай* на острову, има свеучилиште, фабрике, врло живу трговину, и преко по миліона жителя. Овде е главна станица енглеской убойной флоти.

Осимъ овы областій подъ еглескимъ закрилѣмъ стое ове землѣ.

Нагпуръ, источно одъ Бенгалске; главна е варошь *Нагпуръ*.

Ницалъ, южно одъ Нагпура; главно место *Хидерабадъ*.

Траванкуръ на югу, главно е место *Траванкуръ*.

V. ФРАНЦУСКА ГУБЕРНІЯ У ИНДІИ.

Французи имаю у Индіи петъ малы срезова у средъ земаля, коє припадаю Енглезима. Сви петъ срезова имаю 6 □ м. у простору, и преко 200.000 ж. Главно е место *Пондишери*, има яку трговину.

VI. ПОРТУГАЛСКЕ ЗЕМЛЪ У ПРЕДНЬОЙ ИНДІИ.

Португалска има у предньюй Индіи три губерніє, коє су у своме простору велике 52 □ м. и имаю 350.000 ж. Главна су места *Гоа* и *Дію* на западньюй страни одъ преднѣ Индіє.

Осимъ тога Португалска има у Азіи іошь и неке острове.

3. СТРАЖНЯ ИНДІЯ.

§ 441. Стражня е Индія такође полу-островъ, и граничи одъ сува съ предньюмъ Индіомъ и Хиномъ а обкружена е хинескимъ моремъ, мореузомъ одъ Малаке, и бенгалскимъ заливомъ. Има у своме простору 40.000 □ м. и 30 милиона людій нешто кавкаскогъ, а нешто монголскогъ и малайскогъ порекла. По верозакону су веѣиномъ *Будовци*, а има и *Брамина*, *Муамедоваца* и *Хришћана*.

§ 442. Каква е земля у унутрашньости стражнѣ Индіє, то е непознато; на северу е бреговита, а брегови су гране хималайски брегова.

§ 443. У стражньої су Индіи главніе реке: *Брамапутра, Иравади, Салувнъ, Менамъ и Камбоца.*

§ 444. У стражньої су Индіи двойке землѣ; некими владаю Енглези; а другима домаћи владоци као независнимъ државама. Владоци су са свимъ не ограничени, и владаю своевольно.

§ 445. У стражньої су Индіи ове самосталне землѣ: 1. *Бирманска*; 2. *Сіамъ*; 3. *Анамъ*; 4. *Малака*. Осимъ овы независны држава имаю 5. Енглези свое землѣ.

I. Бирманска држава са кралѣвствомъ Ава, лежи на северозападу одъ стражнѣ Индіе; и найча в међу тамошнимъ самосталнимъ државама.

Главна су места:

1. *Ава*, на реци Ираваду, престолно место, (50.000 ж.)

2. *Амература*, пређе главна и престолна варошъ (175.000 ж.)

II. Сіамска држава, лежи югоисточно одъ Бирме. Главно є место: *Банкокъ*, главна и престолна варошъ не далеко одъ утока реке Менама, има фабрике, пристаниште, живу трговину, и 500.000 ж.

III. Анамско царство, заузима югоисточный край стражнѣ Индіе, састављено є одъ земаля ков су пређе были државе за себе; а међу нима є найзнатнѣя *Кохинхина* (*Кошиншина*). Главнѣя су места:

1. *Хуе*, главна и престолна варошъ близу хинескогъ мора, има градъ и пристаниште за убойне лађе (100.000 ж.)

2. *Сайгунъ* є прва варошъ за трговину у Анаму, има градъ пристаниште и 180.000 ж.

IV. Малака в полуостровъ одъ стражнѣ Индіе, где су шесть независны малайски држава. Люди су овде често морски гусари. Главнія су места:

1. *Пахангъ* и 2. *Цохоръ*.

V. Енглеске землѣ у старжнѣой Индіи имаю у простору преко 5.000 □ м. и до 3 миліона людій, и леже већиномъ на западной и южной страни одъ стражнѣ Индіе. Землѣ су ово: *Асамъ* на северозападу одъ стражнѣ Индіе; *Араканъ* на бенгалскомъ, *Мартабанъ* на мартабанскомъ заливу, *Малака* на полуострову Малаки съ варошима Малакомъ и Сингапуромъ, и островъ *Пуло-пинангъ* или острово *Принцъ-Валесъ*.

4. ИНДІЙСКИ ОСТРОВИ.

§ 446. Индійски су острови нешто на западу одъ преднѣ Индіе, нешто у бенгалскомъ заливу, а нешто на югу и истоку одъ стражнѣ Индіе.

§ 447. Острови, што припадаю преднѣой Индіи есу:

1. *Лакедивски*, западно одъ преднѣ Индіе, Енглезима плаћаю данакъ.

2. *Маледивски*, южно одъ преднѣ Индіе, имаю свое султане.

3. *Цейлонъ*, источно одъ преднѣ Индіе, иманѣ енглеско.

§ 448. У стражнѣой су Индіи ово главни острови:

1. *Андамански* и *Никобарски* у бенгалскомъ заливу.

2. Четири велика *Сунда* острова: *Суматра*, *Ява*, *Борнео* и *Целебесъ*. На овимъ островима имаю

Холандези своє землѣ и населбине; а има и неза-
висны држава.

3. Мали *Сунда* острови, међу којима є найве-
ћий *Тиморъ* где владаю нешто Холандези, а нешто
Португалци.

4. *Молукски* острови стое подъ Холандезима.

5. *Филипински* или *манилски* острови, где вла-
даю нешто Шпаньолци.

6. *Сулу* острови, северо-источно одъ Борнеа,
међу њима є највећий островъ *Палаванъ*:

АФРИКА.

I.

ОБШТЪЙ ПРЕГЛЕДЪ.

§ 449. Африка е врло великій полуостровъ, кои е са Азіомъ скопчанъ узанымъ суецкимъ мореузомъ, а иначе е одъ свію страна обколѣна морамъ. Африци су границе: средиземно море, съ мореузомъ гибралтарскимъ, атлантскій океанъ, у комъ е море етіопско са заливомъ гвинейскимъ, каналъ одъ Мозамбика, индійскій океанъ, црвено море и суецкій земльоузъ, кои Африку скопчава съ Азіомъ.

§ 450. Африка заедно са островима, што іой припадаю, велика е 540.000 □ м. одъ кои на острове долази 11.000 □ м. Найвећа е дужина Африци (одъ предгоря бонскогъ до предгоря добре надежде) 1080 миля; а найвећа іой е ширина (одъ зеленогъ предгоря до предгоря гардафуйскогъ) 1020 миля.

§ 451. У Африци има до 200 миліона людій различногъ порекла и различногъ верозакона. По расама у Африци су люди найвише одъ *етиопске расе*, то естъ *Црнци*, којима треба придати и *Хотентоте*, и кои свега у скупу има две трећине одъ свію людій, што живе у Африци. Одъ *кавказке расе* люди живе већиномъ на северу и истоку; има и урођеника, (люди у Берберіи, па онда Копти, Кабилци, Нубіянци и Абисинци) и населѣника (Ара-

пи, Маври и Европци) и свега у скупу всу четвртій део одъ людій, што живе у Африци. Одъ *малайске* расе людій има найманъ, едва 25 део африканскогъ жительствова.

§ 452. Главни су езици у Африци :

1. *Семитски*, (арапски и етіопски).
2. *Африкански*, (наречя негарски народа).
3. *Европски* езици, особито енглескій и французскій.

§ 453. По верозакону люди су у Африци:

1. *Хришћани*, (7 милиона).
2. *Евреи*, (милионъ).
3. *Муамедовци*, (60 милиона).
4. *Незнабожци*, (132 милиона).

§ 454. Африкански народи, изузимаюћи европце, што се у Африци населише, врло су назадни у свачему, што долази у образованостъ. Найназадни су люди незнабожачкогъ верозакона, а међу њима особито они, што живе по висинама южне Африке, еръ ови јошъ немаю свогъ државногъ живота, него живе расејани одъ лова, и пасу стада. Муамедовци и хришћани на северу и истоку одъ Африке већъ су далеко напредни у образованости; еръ ма да се и на северу налази племена, што живе као пастири. опетъ зато овде народи имаю своје државе, а люди раде земљу, занате, па се нешто и трговиномъ баве. Найнапредни су у Африци люди, што се изъ Европе овде населише.

§ 455. Африка се дели на *северну, средню, южну* и на *острове*.

У северной су Африци ове земљ:

1. *Берберски*, где су за себе државе: *царство мароканско, Алгиръ*, коимъ Французи владаю, *Тунисъ* и *Триполисъ*.

2. *Египатъ.*
  3. *Биледулгеридъ.*
  4. *Пещчана пустара Сахара.*
- У средней Африци.
1. *Сенегамбія.*
  2. *Горня Гвинея.*
  3. *Суданъ, има землѣ у унутрашности Африке.*
  4. *Нубія.*
  5. *Хабешъ, или Абисинія.*
  6. *Землѣ на восточной обали одъ среднѣ Африке.*
- У южной су Африци.
1. *Доля Гвинея и землѣ на западной обали Африке.*
  2. *Капландъ.*
  3. *Унутрашнѣ землѣ у южной Африци.*
  4. *Землѣ на восточной обали южне Африке.*
- Острови.

§ 456. Земля в у Африци различна. На северу су простране равнище, а на югу в земля бреговита Главни су брегови:

1. *Атласки, на северозападу.*
2. *Нубійски или абисински на североистоку.*
3. *Месечеви брегови у унутрашности.*
4. *Брегови Лупата, на югоистоку.*
5. *Гвинейски брегови на западу.*
6. *Конгски брегови, кои се надъ гвинейскимъ бреговима протежу у унутрашность Африке.*

§ 457. Главни су у Африци предгорія ово:

1. *Зелено предгоріе на атлантскомъ океану.*
2. *Предгоріе добре надежде и иглено предгоріе (Cap Agulhas) на югу.*

3. *Гардафуйско* предгоріє кодъ аденскогъ залива.

§ 458. Найвећа су у Африци ѓзера :

1. *Лаудея* (Lowdeah) ѓзеро на северной обали одъ Африке.

2. *Чадъ* ѓзеро у унутрашности Африке.

3. *Марави* ѓзеро на югоистоку.

§ 459. Главніє су реке :

1. *Нилъ*, тече крозъ Нубію и Египатъ, а утиче у средиземно море (560 м. дугачакъ є).

2. *Цамбезе*, утиче у каналъ одъ Мозамбика.

3. *Оранжъ* или *Гарієпъ*.

4. *Цаире* или *Конго*. Обе утичу у етіопско море.

5. *Нигаръ*, тече крозъ унутрашность Африке и утиче у заливъ гвинейскій.

6. *Сенегалъ*.

7. *Гамбія*, обе утичу у атлантскій океанъ.

II. ОПИСЪ ПОЄДИНЫ ЗЕМАЛЯ.

I. СЕВЕРНА АФРИКА.

У северной су Африци землѣ, коє су међу свима осталима у Африци у свачему најнапреднѣ; а те су землѣ *Берберска*, у којой є царство мароканско, и области *Алгиръ*, *Тунисъ*, *Триполисъ* и *Египатъ*; а осимъ ти земаля у северну Африку долази јошъ и предель, што се зове *Биледулгеридъ* и велика пешчана пустара *Сахара*, коя заузима одъ прилике шестый део целогъ простора одъ Африке.

БЕРБЕРСКА.

Берберска се протеже у Африци дужь северне нѣне обале и граничи атлантскимъ океаномъ, средиземнымъ моремъ, Египтомъ, Биледулгеридомъ и пустаромъ Сахаромъ. Узима се, да е сва Берберска велика 40.000 □ м. и да има осмый део одъ свега жительствова Африке. Люди су у Берберской нешто урођеници: *Кабилы*; а нешто дошляци, као: Арапи, Турци, Црнци, Евреи и Европци.

У Берберской е више земаля, кое имаю свое различне владе; а те су земль: Мароко, Алгирь, Тунисъ, Триполисъ, Египать, Биледулгеридъ, коима треба придати и пустару Сахару.

1. ЦАРСТВО МАРОКАНСКО.

Царство Мароканско са кралѣвствомъ *Фесомъ* (Fez), кое му е саставный део, граничи съ атлантскимъ океаномъ, гибралтарскимъ мореузомъ, средиземнымъ моремъ, Алгиромъ и Биледунгеридомъ. Има до 13.000 □ миля у своме прстору, и преко 10 милиона людй: Кабила (Бербера), Арапа, Мавра, црнаца робова, Еврея. Люди су у образованости яко назадни, земля е плодна, али се зло ради. Роди много южно воће, силне урме и многе маслине. Државомъ управля царь (султанъ) „неограниченый владалаць надъ правовернима.“ Престо е наследанъ.

Главня су места:

1. *Мароко* (Маракешъ) утврђена главна и престолна варошь, има фабрике, яку трговину и 100.000 жителя (негда 700.000).

2. *Фесъ*, друга престолна варошь, има велике школе, фабрике и живу трговину.

3. *Танжеръ*, на Гибралтару и 4. *Могадоръ* на атлантскомъ океану, всу знатнія места за трговину.

2. АЛГИРЪ (АЛЦИРЪ).

Ова е земля пре тога имала свогъ господара, (бей) кои е было послушанъ цариградскомъ султану; али 1830. завойшти Француска на ову землю, и освои е. Алгиръ граничи: Марокомъ, средиземнымъ моремъ, Тунисомъ и Биледулгеридомъ; има 8.000 □ миля, и до 4 миліона людій Кабила, Арапа, Мавра, Европаца и Еврея.

Главна су места:

1. *Алциръ*, главно место у земли, има градъ, фабрике, пристаниште и преко 100.000 жителя.

2. *Оранъ*, на средиземномъ мору има градъ, пристаниште и живлю трговину (26.000 жителя).

3. Т У Н И С Ъ.

Ова е область саставный део турскомъ царству, ньоме управля бей по своіой воли, али е опетъ послушанъ султану. *Бейова* власть прелазисъ отца на сина.

Тунисъ граничи Алциромъ, средиземнымъ моремъ, Триполисомъ и Биледунгеридомъ, има у простору 4.000 □ миля и преко 3 миліона людій Мавра, Арапа, Турака, нешто Еврея и Европаца.

Главно е место:

Тунисъ, на средиземномъ мору главна и престолна варошь, има велику школу и живу трговину, и 150.000 жителя. Два и по сата одъ Туниса всу развалине знамените негда вароши *Картагене*, кою су Римляни разорили (146. пре Хр.).

4. Т Р И П О Л И С Ъ.

И ова област има свогъ господара, кои слуша султана, али у земљи влада по своіой вољи.

Граничи съ Тунисомъ, средиземнымъ моремъ, либійскомъ пустаромъ и Биледунгеридомъ. Има свега 15.000 □ миля и преко 2½ милиона людій: Мавра, Арапа, Турака и Бврея. Главно є место:

Триполисъ, главна и престолна варошь на средиземномъ мору, има градъ, пристаниште и живлю трговину, (25.000 жителя).

Триполису припада у средъ пешчане пустаре налазећа се плодна земля (оазъ) *Фецанъ*, где є главно место *Мурзукъ*.

5. Е Г И П А Т Ъ.

Ова земля има свогъ вице-кряля, кои ньоме управля по своіой вољи, али признає цариградскогъ султана за свогъ господара. Граничи са средиземнымъ моремъ, суецкимъ мореузомъ, црвенимъ моремъ, Нубіомъ и либійскомъ пустаромъ, има преко 8.000 □ миля и преко 3 муліона людій Копта, Арапа, Мамелука, Турака, Бврея и Европаца. Главна є у земљи река *Нилъ*, знаменита съ тога, што сваке године између месеца Августа и Октобра изліє, па тиме начини землю плодну. Главна су места у Египту.

1. *Каиро*, Главна и престолна варошь, на десной обали реке Нила, найвећа варошь у Африци, има многе палате, дамїє, многе фабрике, живу трговину и 300.000 жителя.

2. *Александрија*, прва и яка утврђена трговачка варошь, има пристаниште за убойне и трговачке лађе, и врло живу трговину и 80.000 жите-

ля. Стару варошь Александрію сазидоа є великій Александарь 332. пре рођеня Христова. Стара є Александрія была средиште наукама и вештинама; у нѣной библиотеци было є преко 700.000 кнѣига.

3. *Даміетъ*, на источномъ рукаву одъ Нила, єсте лепа трговачка варошь (30.000 жителя).

На западу у Египту има у средь пешчаны пу-стара нешто плодне землѣ, (оаза) где роде многе урме. Найглавніи су оази *карцескій оазъ* (Oasis magna) и *сиваскій оазъ*, (Oasis Iovis Amonii) где є у старо време было чувеный храмъ Юпитеровъ.

6. БИЛЕДУЛГЕРИДЪ.

Ова є область подчинѣна тунискомъ бею, али има свою собствену управу. Она се протеже између Берберске и Сахаре пустинѣ у дужини одъ више 250 □ миля; нема свои одређены граница, и врло є слабо населѣна, а люди су верозакона муамедовогъ. Овде роде многе урме, и у вароши *Тозеру*, коя лежи на лаудеанскомъ езеру, єсте главна трговина съ урмама.

7. САХАРА ПУСТИНЯ.

Ова голема пешчана пустиня лежи између Нубіе, Судана, Сенегамбіе, атлантскогъ океяна, Берберске и Египта: има у простору до близу 100.000 □ миля; али на овомъ големомъ простору живи мало людій, ерь на овой пешчаной пустари, изузимаюћи неке плодне пределе, кои се као неки острови у овомъ песку налазе, люди живити немогу, не имаюћи ни воде, ни ране. Люди што на овой пустари живе, єсу Арапи и Црнци, коима су камиле найглавніе иманѣ. Ова се пустара на западномъ свомъ краю зове *Сателъ*, а на источноме:

Либійска пустара. На западу є главный оазь *Агадесъ*, а на истоку *Фецанъ*, кои стои подь Триполисомъ.

II. СРЕДНЯ АФРИКА.

Средня се Африка протеже одь пещчане сахарске пустинь до горнь Гвинеѣ, и у ньой су ове земль: *Сенегамбія*, *Горня Гвинея*, *Суданъ*, *Нубія*, *Абисинія* и земль на восточной обали среднь Африке.

1. СЕНЕГАМБІЯ.

Ова земля крозь кою теку реке Сенегаль и Гамбія, граничи са Сахаромъ, Суданомъ, Горньомъ Гвинеіомъ и атлантскимъ океаномъ. У своє простору има 18—30.000 □ миля и преко 10 миліона людій различногъ порекла, а верозакона муамедовогъ, и незнабожачкогъ. Има нешто и Европљана. Осимъ поменуте две реке Сенегала и Гамбіѣ главне су іошь реке: *Ріо Гранде*, утиче у атлантскій океанъ и *Нигеръ*, кои у овой земљи извире, а теche унутра у Африку.

У Сенегамбіи имаю тамошньи люди неке свое државе: (Бонду, Фрута-Тора, Бамбукъ) а европски народи имаю ту свои земаля. Тако су Енглези господари одь острова *Сен-Мери* (St-Mary); Французи одь острова *сенегалски*; а Португалци одь острова *Бисаго*, и одь вароши *Кашао*.

2. ГОРНЯ ГВИНЕЯ.

Горня Гвинея граничи са Сенегамбіомъ, Суданомъ, Долньомъ Гвинеіомъ и атлантскимъ океаномъ, има у простору до 30.000 □ миля, и преко 6 миліона людій, кои су већиномъ Црнци, незнабожци. Земля є одь мора равна, а унутри бреговита; а главніє су у ньой реке *Сієра Леона* и *Нигаръ*.

Горня се Гвинея дели на 6 приморя; а та су:

1. *Сієра Леона*, на граници Сенегамбіє; има енглеску населбину.

2. *Биберово* приморѣ, има енглеске и американске населбине.

3. Приморѣ *слонове кости*, има осимъ црначки држава, неколико утврђенихъ места, која припадаю Енглезима, Холандезима и Данцима.

4. Приморѣ *златно*, где су многе европске населбине.

5. Приморѣ *робско*, где Енглези, Французи и Данци имаю нека утврђена места.

6. *Бенинско* приморѣ, граничи съ долњомъ Гвинеіомъ.

Унутри у земљи имаю Црнци своє државе, међу којима су најглавніє: *Ашанте* иза златногъ; *Дахомехъ* иза робскогъ и *Бенинъ* иза бенинскогъ приморя.

3. СУДАНЪ, ИЛИ ЗЕМЛЪ У УНУТРАШНЬОСТИ АФРИКЕ.

Унутрашнѣ землѣ у средини Аѳрике зову се на северу *Суданъ* или *Нигриція*, а граниче Горњомъ Гвинеіомъ, Сенегамбіомъ, Сахаромъ, Нубіомъ и земляма, што су у унутрашности южне Аѳрике. Све ове землѣ унутрашности среднѣ Аѳрике могу имати у своє простору 40—50.000 □ мил. и преко 20 милиона людій Црнаца, нешто муамедоваца, а нешто незнабожаца. Главни су брегови: месечеви и конгски брегови; а главна є река *Нигаръ*, која се овде зове и *Юлиба*.

У унутрашности среднѣ Аѳрике има више држава негарски, а најглавніє су:

1. *Бамбара*, на горнѣмъ Нигеру, где є главно место *Сего* на Нигеру.

2. *Тимбукту*, на среднѣмъ Нигеру са главнымъ местомъ *Тимбукту*.

3. *Хауса*, источно одъ *Тимбукту*.

4. *Кашна*, такође источно одъ *Тимбукту*.

5. *Бурну*, око єзера чадскогъ.

6. *Дарвуръ*, на югоистоку.

Све землѣ, што су унутрашности среднѣ Аѳрике, слабо су познате.

4. Н У Б І Я.

Нубія граничи се земляма у средини Аѳрике, Сахаромъ, Египтомъ, црвенимъ моремъ, Абисиніомъ. Има у простру до 15.000 □ м., и преко 2 миліона людій Арапа и Нубіянаца, кои су сви муамедовогъ верозакона. Главна є река *Нилъ*, кои постає тиме, што се две реке: бела и плава река уєдно саставляю.

У Нубіи има много негарски држава, одъ кои неке слушаю египатскогъ вице-кралѣ. Главніє су државе:

1. *Доингола*, око *Нила*. Ту є негда была стара свештеничка држава *Мероє*.

2. *Кордофанъ*, на югозападу. Главно є место *Обейдъ*.

2. *Сеннаръ*, где се и главна варошъ зове *Сеннаръ*, коя є найвећа у Нубіи.

5. АБИСИНІЯ, ИЛИ ХАБЕШЪ

Хабешъ граничи съ Нубіомъ, арапскимъ заливомъ и земљомъ *Гала*; има у простору до 16.000 □ миля а више одъ 6 миліона людій абисинаца,

кои говоре своимъ особитымъ ѳзикомъ, и кои су по верозакону хришћани.

Абисинія се дели на три државе, а то су:

1. *Тигре-Амара*, заузима северъ одъ Хабеша; главна є варошъ *Аксумъ*.

2. *Гоямъ*, у средини Хабеша, где є главна варошъ *Гондаръ*, престолно место великомъ *Негусу*.

3. *Шоя* на югу, где є главна варошъ *Анкобаръ*.

III. ЮЖНА АФРИКА.

Южна се Африка протеже одъ Горнъ Гвинее и Хабеша, па све до самогъ предгоря *Добре Надежде* на южномъ врху одъ Африке. У южной су Африци ове землѣ: *Долня Гвинея*, *Капландъ*, унутрашнѣ землѣ у средини южне Африке, и землѣ дужь источне обале одъ южне Африке.

1. ДОЛНЯ ГВИНЕЯ.

Ова земля лежи южно исподъ Горнъ Гвинее и граничи горнѣомъ Гвинееомъ, Капландомъ, атланскимъ океаномъ и земляма, што су у средини южне Африке. Има у простору 25.000 □ м. и преко 5 милиона людѣй, найвише црнаца. Главне су реке: *Цаире* или *Конго*, и *Куенца*, коє утичу у етіопско море; а главни су брегови *Конго*; па зато се ова земля и зове предгорѣ одъ *Конго*.

У Долнѣой Гвинееи има више негарски држава, одъ кои су неке послушне португалцима. Главне су државе:

1. *Лоанго*, измеђъ Горнъ Гвинее и Цаире.
2. *Конго*, южно одъ Цаире унутра у земљи.
3. *Ангола*, на югозападу одъ Конга.
4. *Гинга*, источно одъ Анголе.
5. *Бенгуела*, южно одъ реке Куенце.

2. КАПЛАНДЪ.

Капландъ заузима южный връхъ одъ Африке, има у простору до 7.000 □ м. а нешто више одъ 200.000 людій Хотентота, кои су хришћани; и нешто населъны Енглеза и Холандеза. Овде су многа предгоря, а међъ њима су најглавнѣя предгоря добре надежде, и иглено предгорь (Кар Агуilhas). Главно е место *Капштатъ*, утврђена варошъ у рукама Енглеза (25.000)

3. ЗЕМЛЪ У СРЕДИНИ ЮЖНЕ АФРИКЕ.

Землѣ у средини южне Африке протежу се одъ Екватора до Капланда измеђъ Горнѣ Гвинее, и земаля, што су на источној обали южне Африке. Землѣ су ове непознате; на источној е обали езеро *Марави*, а и брегови *Лупата* есу у средини южне Африке. Река е најглавнѣя *Оранжъ* или *Грѣепъ*.

Средина южне Африке разделъна е међу народе различногъ порекла, а међъ тимъ народима главнѣя су:

1. *Галаси* на североистоку, до Хабеша.
2. *Кафри*, на югоистоку, люди црначкогъ порекла.
3. *Хотентоти*, живе у земляма око Капланда. Нека грана одъ Хотентота зове се *Бушмани*.
4. *Шагаси*, живе источно одъ долнѣ Гвинее.

4. ЗЕМЛЪ НА ИСТОЧНОЈ ОБАЛИ ЮЖНЕ АФРИКЕ.

Ове се землѣ протежу одъ Екватора па дужъ источне обале све до Капланда. Међу предгоряма главнѣя су:

1. *Сангвебарско* предгоръ, подчинѣно маскатскомъ султану.

2. Предгоръ *Мозамбикъ*, протеже се до реке Цамбезе. Португалци владаю островомъ и вароши *Мозамбикомъ*. Ёзеро *Марави* овамо припада:

3. Предгоръ *Сена* или *Сафала*, где Португалци имаю неке свое населбине.

4. *Наталско* предгоръ протеже се до Капланда. Овде живе Кафри.

IV. ОСТРОВИ У АФРИЦИ.

Острови, што припадаю Африци, неки су на истоку, а други на западу.

На западу су ово знаменити острови:

1. *Азорски*, леже западно одъ Португалске, кои юй и припадаю. Найвећий ё островъ *Терсера* (Терсеира).

2. *Мадерски* острови, западно одъ Марока припадаю Португалцима. Найвећий ё островъ *Мадера*, знатанъ са свои вина.

3. *Канарски* острови, южно одъ мадерски, припадаю Шпаньолской. Найвећий ё островъ *Тенерифа*. Овимъ островима припада и малый островъ *Феро*, одъ когъ се обично брой првый меридианъ.

4. *Капверденски* или острови зеленогъ предгоря, западно одъ Сенегамбиѣ; припадаю Португалцима. Найвећий ё островъ *Санъ-Яго*.

5. *Гвинејски* острови у гвинејскомъ заливу; не припадаю сви ёдной држави.

6. Островъ *Св. Ёлене*, у етіопскомъ мору, припада Енглезима; знатанъ ё, што ё овде у вароши *Лонгвуду* као сужанъ живео царъ Наполеонъ I одъ 1815 до 1821, кадъ ё умрѣо.

На истоку одъ Аѳрике главніи су острови:

1. *Сокотора*, источно одъ гардаѳуйскогъ предгоря, припада Маскату.

2. *Сешеленски острови*, южно одъ Екватора, припадаю Енглезима.

3. *Мадагаскаръ* є najveћий островъ што припада Аѳрици (105.000 □ м.) На нѣму имаю Французи неке свое населбине.

4. *Маскарени*, источно одъ Мадагаскара; еданъ є одъ два острова (Маурицие) енглескій, а други (Бурбонъ) францускій.

АМЕРИКА.

I.

ОБШТЫЙ ПРЕГЛЕДЪ.

§ 460. Америка граничи са севернымъ леденымъ моремъ, баровымъ путемъ, бафинскимъ заливомъ, Девисовымъ путемъ (Davis Strasse) ходзеновымъ заливомъ и путемъ, лоренцовымъ заливомъ, севернымъ атлантскимъ моремъ, мексиканскимъ заливомъ, караибскимъ моремъ, южнымъ атлантскимъ океаномъ, Магелановымъ путемъ, великимъ океаномъ, камчатскимъ моремъ и Беринговымъ путемъ.

§ 461. Америка заедно са западномъ Индіомъ, и земляма на северномъ полу, велика є 750.000 □ м. У своіой дужини одъ севера на югъ има Америка 2.000 миля, а у ширини одъ истока на западъ 860 миля.

§ 462. У Америци живи преко 60 миліона людій; кои се по расама овако деле :

1. Одъ кавкаске су расе сви, кои се изъ Европе у Америци населише, као: Немци, Французи, Енглези, Шпаньолци, Данци, Руси и други. Свега ій има до 35 миліона.

2. Одъ монголске су расе Ескимии и Хинесци, кои се овде населише.

3. Одъ црначке (негарске) су расе Црнци, кои су у Америку изъ Африке доведени. Деца ро-

ђена одъ европљана съ црнацама зову се *мулати*; а породъ црнаца съ индіянцима зове се *Цалбосъ*. Свію скупа има до 12. миліона.

4. Американской раси припадаю урођеници американци, коє зову индіянцима (овде се рачунаю Ирокези, Караиби и Патагонци.) Они се у брою яко сманъили, и чини се, да ће са свимъ изумрети.

§ 463. У Америци има до 600 различни єзика, кои се тамо говоре. Међу овимъ єзицима главни су :

1. *Индіянски*, кои имаю многа наречія; међу којима є најглавни єзикъ Индіянаца, што живе у анденскимъ бреговима, и єзикъ Ацтека, кои живе у Мексику.

2. *Европски* єзици, а особито енглески, шпански, португалски, французски и немачки.

§ 464. Люди у Америци по свомъ верозакону єсу :

1. *Хришћани*, кои има до 50 миліона, полу римокатолика, а остало протестанта и други хришћански верозакона.

2. *Незнабожци*, кои има до 10 миліона.

3. *Евреи*, кои има до 100.000.

§ 465. Люди су у Америци различно образовани. Американци, што се изъ Европе настанише у Америци, у свачему су исто тако напредни, као годъ и европски образовани народи: негую науке, знаня и вештине, воде трговину, раде землю и занате, и имаю своє најразличніє фабрикe. Урођеници Американци, различне су образованости. Неки живе у уреднимъ државама, и раде нешто землю и занате; други пасу стада, и живе одъ плъна, а неки опетъ живе одъ риболова. Найманъ су образовани на северу *Ескимли*; а на югу: *Пешери*.

§ 466. У Америци има различни држава, које су већиномъ републике; где е у народны представника власть доносити законе. У южной Америци *Бразилія* е царство. Осимъ самосталны држава имаю у Америци и европски народи много свои земаля.

§ 467. Америка се дели на северну и южну; обе су састављене панамскимъ мореузомъ.

I. У северной су Америци ове землѣ:

1. *Землѣ северногъ пола*, које имаю различне господаре, а све у скупу имаю до 250.000 □ м. и преко 2½ милиона людѣй.

2. *С'единѣне северо-американске државе* имаю у простору свега до 120.000 □ м. и 25 милиона людѣй.

3. *Мехико* (25.000 □ м. 7 мил. ж.)

4. *Юкатанъ* (2.200 □ м. 600.000 ж.)

5. *Државе у средной Америци* (13.000 □ м. 2 мил. ж.)

II. У южной су Америци ове землѣ:

1. *Нова Гранада* (18.000 □ м. 2 мил. ж.)

2. *Венецуела* (20.000 □ м. преко 1 мил. ж.)

3. *Еквадоръ* (15.000 □ м. преко ½ мил. ж.)

4. *Перу* (27.000 □ м. 1½ мил. ж.)

5. *Боливія* (15.000 □ м. 1½ мил. ж.)

6. *Чиле* (6.000 □ м. 1,300.000 ж.)

7. *Патагонія* (20.000 □ м. и 150.000 ж.)

8. *Буенос-Аиресъ* (3.500 □ м. 350.000 ж.)

9. *Ла Плата* (30 до 40.000 □ м. 2 мил. ж.)

10. *Уругве* (5.000 □ м. 250.000 ж.)

11. *Парагве* (4.000 □ м. 300.000 ж.)

12. *Бразилія* (130.000 □ м. 7½ мил. ж.)

13. *Гуяна* (9.000 □ м. 250.000 ж.)

Острови, што се зову *западна Индія*, имаю у скупѣ свега 9.000 □ м. и 3½ мил. жителя.

§ 468. Земля є у Америци нешто равница, а нешто бреговита. Найглавніи су брегови: *Кордилѣрски* или *Андески*, кои се одъ севера па на югъ у дужини одъ скоро 2.000 миля протежу. Међу овимъ бреговима найвиши су врхови: *Аконкагева* у Чили (21.500) найвиши брегъ у Америци; далѣ *Чилборасо* у Еквадору (20.300) *Сората* (19.900) и *Илимани* (19.000) у Боливиі. Осимъ андески брегова знатніи су іошѣ брегови: *Алигенски* у северо-источной Америци, *Сієра-Невада* брегови у Калифорніи, и *Бразилски* брегови у южной Америци.

§ 469. Найзнатніи су у Америци предгоря ово:

1. *Фервельско* предгорѣ (*Fehrgwéll*) на южномъ врху одъ Гренланда.

2. *Рожуско* предгорѣ, найисточніи край одъ Америке у Бразиліи.

3. *Хорнско* предгорѣ, найдалѣ на югу у Америци исподъ ватрени острова.

4. Предгорѣ *Бланко* найдалѣ на западу у Перу.

§ 470. У Америци има много езера, међ' коима су найглавніи:

1. *Робско* езеро у земляма око худзоновогъ залива.

2. *Мичиганско*.

3. *Хуронско*.

4. *Еріє*.

5. *Онтарио*.

6. *Горнѣ* езеро (*oberer See*) на северной граници слободны северо-американски држава.

7. *Езеро* у Никарагуи у средњой Америци.

§ 471. Америка е богата у великимъ рекама; међ' коима су најзнатніе :

1. *Макенџія*, тече крозъ землѣ северногъ пола, а утиче у северно ледено море (450 м.)

2. *Река св. Лоренца* (Ловре) есте одливъ одъ петъ различни езера, зове се најпре Сан-Луи, тече крозъ Канадъ, а утиче у заливъ св. Лоренца (460 м. дуж.)

3. *Мисисипи*, велика река тече крозъ слободне северо-американске државе, прима у себе съ десне стране реке *Илинеусъ* и *Ожео*, а съ леве *Мисури* и *Аркансасъ*, а утиче у мексиканскій заливъ (730 м. дуг.)

4. *Ориноко*, тече крозъ Венецуелу и излива се у южный атлантскій океанъ 320.

5. *Мараньонъ* или *Амазонъ* највећа е река на свету, извире изъ андески брегова у држави Перу, тече крозъ исту државу и Бразилію, и утиче у южный атлантскій океанъ (770 м. дуг.) При своме утоку широка е ова река 15 миля. У ню утичу многе (60) реке, међ' коима су неке веће одъ Дунава.

6. *Сан-Франсиско* у Бразилии, утиче у атлантскій океанъ (350 м. дуг.)

7. *Рио де ла Плата*, постае изъ више река, тече крозъ Ла Плату, а утиче у южный атлантскій океанъ (480 м.)

8. *Орегонъ*, тече крозъ северо-западне краеве северо-американски слободны држава, и утиче у великій океанъ.

9. *Рио дел Норте*, тече крозъ северо-американске државе Мехико, а утиче у мексиканскій заливъ (460 м.)

§ 472. Стари нису знали за Америку, кою е 1492. пронашао *Генуезацъ Христофоръ Колумбъ*, извезавши се на острову *Гванакани*, кои е онъ назвао *Сан-Салвадоръ*. Кадъ е трећий путь полазио да тражи нове землѣ, нашао е тврду землю и то южну Америку (1498). *Лабрадоръ* е пронашао *Енглець Каботъ* 1498; *Бразилию* португалацъ *Кабралъ*; (1500) *Америго Вешпучи* првый е описао землѣ, Колумбомъ пронађене, кое се по нѣму назваше *Америка*. Кадъ су европци дознали за Америку, быле су овде главне државе: *Мехиканска* (држава *Ацтекѧ*) и *Перуанска* (држава *Инкаса*). Мехиканску е државу освоио за *Шпаньолску Кртецъ* (1519—1522) а Перуанску *Пизаро* (1535) а осимъ Шпаньолаца заузели су у Америци и други европски народи многе землѣ.

II.

ОПИСЪ ПОЄДИНЫ ЗЕМАЛЯ.

I. СЕВЕРНА АМЕРИКА.

Северна се Америка протеже одъ северногъ леденогъ мора па до близу екватора, а управо до панамскогъ земљоуза, и до граница државе *Нове Гранаде*, коя е већъ у южной Америци. Северной се Америци придаю дакле и оне землѣ, кое се обично зову *средня Америка* и кое у подужемъ земљоузу оба велика дела Америке еданъ одъ другогъ раздваю. У северной су Америци ове землѣ: 1 *Землѣ северногъ пола* 2. *с'единѣне североамериканске слободне државе*, 3. *Мехико*, 4. *Юкатанъ*, 5. *Државе у средњой Америци*; и 6 *республика Панама*. Све ове землѣ имаю у своме простору преко 420.000 □ м.; и до 37½ мил. жителя.

1. ЗЕМЛЪ СЕВЕРНОГЪ ПОЛА.

§ 473. Ове землѣ граниче са севернымъ леденымъ моремъ, где є и баровъ мореузъ, бафинскимъ заливомъ, девисовимъ мореузомъ, ходзеновимъ заливомъ и путемъ, атлантскимъ океаномъ, где є лоренцовъ заливъ, североамериканскимъ слободнимъ државама, великимъ океаномъ, камчатскимъ моремъ, и беринговимъ путемъ. Све землѣ у єдно могу имати до 250.000 □ миля и преко 2½ милиона жит. Землѣ ове припадаю нешто Данской нешто Русіа а нешто Енглеской.

I. ДАНСКЕ ЗЕМЛЪ.

§ 474. Данска има у северной Америци *Гренландъ*, коя земля граничи са севернымъ леденымъ моремъ, атлантскимъ океаномъ, девисовимъ путемъ и бафинскимъ заливомъ. Гренландъ є у свомъ простору великій 25—30.000 □ м. и има 20—25.000 людій *Ескима*, кои су монголскогъ порекла, малени, прляви, а хришћанскогъ верозакона. Данци имаю овде свои 14 населбина. — Северно одъ Гренланда простире се земля *Шпицбергъ*, где люди стално не живе.

Гренландъ су пронашли Нормани 980. год. и завели су хришћанство. Немци су све до 1406 имали овде свою населбину, коє пезна се како нестале. Данци се населише овде 1721.

II. РУСКА СЕВЕРНА АМЕРИКА.

§ 475. Руска Америка лежи измеђ' северногъ леденогъ мора, беринговогъ пута, камчатскогъ мора, великогъ океана, и енглеске северне Америке. Има у простору 18—20.000 □ м. и до 60.000 людій *Ески-*

ма, Индіянаца и Руса, кои су сви већиномъ православнои. Руси имаю овде свое населбине. Главна су места *Александрія* и *Ситка*.

III. ЕНГЛЕСКА СЕВЕРНА АМЕРИКА.

§ 476. Енглеска северна Америка граничи са севернымъ леденымъ моремъ, бафинскимъ и ходзеновымъ заливомъ, атлантскимъ океаномъ, слободнымъ северо-американскимъ државама, великимъ океаномъ и рускомъ Америкомъ. Има у простору до 190.000 □ м., али само 2½ милиона людій Ескима, Индіянаца и Европаца.

§ 477. У оной земљи има доста ритова, бара и шума; али и високи брегова особито на югозападу и югоистоку.

§ 478. Найглавнїя су езера:

1. *Медведово*; и 2. *робско езеро* на западу; 3. *Винипегъ*, 4. *Хуронъ*, 5. *Еріе*, 6. *Онтарио*, и 7. *Горнъ езеро* (oberge See) на истоку.

§ 479. Знатнїе су реке:

1. *Макенџія*.

2. *Река св. Лоренца*.

3. *Нїагара* река изтиче изъ езера *Еріа* у *Онтарио*; знаменита е са свогъ водопада, где е ова река 1.000 стопа широка, па пада у дубљину одъ 160'.

§ 480. Енглези деле свое земљ у северной Америци у 8 губернїя (*Канада*, *Новый Брауншвайгъ*, *Нова Шотландска*, *Островъ св. Едварда*, *Новый Фундландъ* (*Нюфаундлендъ*), *енглеска Колумбія*, *Бермудски острови* и земљ на *ходзеновомъ заливу*).

§ 481. Главнїя су места:

1. *Отава* у Канади, главно место у енглеской северной Америци. Овде є столица енглескомъ губернатору.

2. *Торонто*, (York) на єзеру Онтарио, негда главно место у горньої Канади (42.000 жителя).

3. *Квибекъ*, не давно главна и лепа варошь у горньої Канади на реци лоренцовой (55.000 жит.) Има градъ, пристаниште и живу трговину.

4. *Монтреалъ*, у Канади на острову Монтреалу, прва трговачка варошь у енглеской Америци, има свеучилиште (75.000 жителя).

5. *Халифаксъ*, у новой шотландской, утврђена варошь, има пристаниште за убойне лађе (26.000 жителя.)

6. *Сен-Донъ*, (Saint Johns) у новомъ Брауншвайгу, знаменита трговачка варошь, има пристаниште (30.000 жителя).

2. С'ЄДИНЪНЕ СЛОБОДНЕ СЕВЕРО-АМЕРИКАНСКЕ ДРЖАВЕ.

§ 482. С'єдинъне слободне северо-американске државе граниче съ енглескомъ Америкомъ, великимъ океаномъ, Мехикомъ, мекиканскимъ заливомъ и атлантскимъ океаномъ. Има у своме простору 140.000 □ миля, на коима до 28 миліона людій жи-ви; међу коима има преко три миліона робова, и до по миліона староседіоца Индіянаца. Овде живе люди одъ сви петъ раса, али су найвише одъ кав-каске расе, порекломъ Енглези, Шоти, Ирци, Нем-ци, Холандези и Французи. По верозакону люди су у овимъ државама хришћани, и то већиномъ про-тестанти, али има и єврея, муамедоваца, и незна-божаца.

§ 483. Слободне северо-американске државе єсу *республике*, коє су међу собомъ у свези. Свака управља самостално своимъ унутрашњимъ пословима, али уєдно свака држава шилъ своє представнике и на заєднички саборъ (конгресъ с'єдинѣны држава) кои решава послове, кои се тичу своє савезны држава. Свимъ савезнимъ республикама управља *председникъ*, когъ бираю народни представници сваке четврте године. У слободнимъ с'єдинѣнимъ северо-американскимъ државама има свега 32 државе за себе, округъ Колумбія, и 8 областій.

§ 484. Земља є у слободнимъ американскимъ државама нешто равница а нешто бреговита. Главніє се равнице протежу дужъ обала атлантскогъ мора и дужъ реке Мисисипи. Брегови су знатніи: 1. кордилѣрски; 2. алигенски; и 3. стенски.

§ 485. Главнія су єзера: *Горнъ* єзеро (Owego See) *Михиганъ*, *Хуронъ*, *Еріє* и *Онтарио* єзеро, на северу.

Знаменитіє су реке: 1. *Ніягара*, 2. *Мисисипи* 3. *Колумбія* или *Орегонъ*. У овимъ слободнимъ земляма има много канала, а најзнатніи є великій каналъ *Еріє* (у дужини 79 миля)

§ 486 Слободне североамериканске државе у свачему су напредне. Европци, кои се овде населише, урадише све, да се овај новий светъ у свакомъ напредку успореди старој образованој Европи. Земља се овде добро ради и роди свакојака жита, па и пириначъ, памукъ, шећерну трску, различно воће и свако друго билъ. У радиности, трговини и наукама американске се државе такође узпоређую најнапреднимъ земляма и народима у Европи.

§ 587. Слободне северо-американске државе постое одъ 1776. Пре тога є Енглеска владала тимъ земля-

ма, коє су бые енглеске населбине. Са угнѣтаваня Енглеске Американци усташе 1775. на оружіє, 1776. прогласише се за независне одъ Енглеске, и помагани одъ Француске и Шпаньолске, учинише, да є и сама Енглеска 1785. признала ове землѣ за самосталне државе. Тада є у савезу было само 13 држава; па се текъ доцнїє брой држава увећао.

§ 488. Слободне северо-американске државе, што припадаю у савезъ єсу ово: 1. *Менъ* (Maine) 2. *Нюхамширъ* (New-Hampshire) 3. *Вермонтъ* (Vermont) 4. *Месачузетсъ* (Massachusetts) 5. *Конектикутъ*, 6. *Родайландъ* (Rhode Island) 7. *Нюјоркъ* (New-York) 8. *Нюјерси* (New-Jersey) 9. *Пенсилванія*, 10. *Делаверъ* (Delaware) 11. *Мериландъ* (Maryland) 12. *Виргинія*, 13. *Северна Каролина*, 14. *Јужна Каролина* 15. *Георѣя*, 16. *Флорида*, 17. *Алабама*, 18. *Мисисипи* 19. *Луїзіяна*, 20. *Техасъ* (Texas) 21. *Аркансасъ*, 22. *Тенеси* (Tennessee) 23. *Кентукии* (Kentucky) 24. *Охеіо* (Ohio) 25. *Мичиганъ* (Michigan) 26. *Индіяна*, 27. *Иллиное* (Illinois) 28. *Висконсинъ*, 29. *Еіове* (Iowa) 30. *Мисури*, 31. *Калифорнія* и 32. *Минисота*.

Овимъ државама треба придати: Округъ *Колумбію*; и овы 8 областїи: 1. *Небраска*, 2. *индійска областъ*, 3. *Канзасъ*. 4. *Вашингтнъ*, 5. *Орегонъ*, 6. *Утахъ*, 7. *Санта Фе* 8. *Орицана*.

§ 489. У с'єдинѣнимъ слободнимъ северо-американскимъ државама главнїя су места:

1. *Вашингтнъ*, (Washington) у Колумбіи, главна варошъ у слободнимъ северо-американскимъ државама, столица є президенту и конгресу; има пристаниште, живу трговину (40.000 жителя).

2. *Бастнъ* (Boston), главна варошъ у Месачузетсу, има утврђено пристаниште, и после Ню Јорка є прва трговачка варошъ у свимъ овимъ држа

вама. Овде є прво букнула американска револуція, (1773.) коіомъ се ове државе одцепише одъ Енглеске; и овде се родіо знаменитый американаць Франклинъ (1706.). Има свега 150.000 жителя.

3. *Кембрицъ*, такође у Месачузетсу, има најбогатіе свеучилиште у Америци.

4. *Провиденсъ* (Providence) главна варошъ у Родайланду, (Rhode Island) има пристаниште, многе фабрике и врло живу трговину.

5. *Ню-Йоркъ*, у држави истогаъ имена, највећа є варошъ у Америци, има 800.000 жителя, лепе зграде, свеучилиште, и друга научна заведенія, и врло живу трговину.

6. *Филаделфія*, у Пенсилваніи, има знаменито свеучилиште, живу трговину, 400.000 жителя.

7. *Балтиморъ*, у Мериланду, има многе фабрике, и врло живу трговину.

8. *Албани*, главна варошъ у држави Ню Йоркъ, има многе фабрике, пристаниште и живу трговину.

9. *Чарлстаунъ*, (Charlestown) у южной Каролини, на атлантскомъ мору, има врло живу трговину.

10. *Ригмендъ*, главна варошъ у Виргиніи, има пристаниште, и врло живу трговину особито съ дуваномъ.

11. *Ню-Орлеанъ* велика варошъ у Луизијани, има 117.000 жителя, многе фабрике, и живу трговину.

3. РЕПУБЛИКА МЕХИКО.

§ 490. Ова држава граничи се с'єдинѣнимъ североамериканскимъ државама, мексиканскимъ заливомъ, Юкатаномъ, с'єдинѣнимъ државама у средной Америци, и великимъ океаномъ, где є и заливъ калифорнійскій, или пурпурно море. Има у про-

сторю до 25.000 □ миля, и 7 милиона людѣй порекломъ *Шпаньолаца*, *Креола* (Креоли су деца рођена у Америци одъ Европаца) *Индіянаца*, *Црнаца*, *Мулата*, и т. д. Главный е ѣзыкъ шпаньолскій, верозаконъ римокатоличкій, а влада републиканска.

§ 491. Земля е у Мексику обычно бреговита, ерь кордилърски брегови просецаю ову државу. Найвишій е врхъ у мексиканскимъ кордилърима вулканъ *Попокатептль* (16.400'). Главниє су реке *Рио делъ-Норте* и *Колорадо*.

§ 492. Мехика е была яка држава у Америци, кадъ су Европци Америку пронашли. Шпаньолаць *Фердинандъ Кортезъ* освои ову државу Шпаньолской 1519—1521., и одъ ово доба па све до почетка овогъ века (1813.) владаху овомъ земљомъ Шпаньолци. Тада букне буна, Мехико се одцепи одъ Шпаньолске, постане найпре царство (1822.) а после република (1834.).

§ 493. У Мексику има 20 округа, а главниа су места:

1. *Мехико*, главна варошь у држави; najlepша е у Америци, има свеучилиште, многе фабрике, врло живу трговину и преко 150.000 жит. Овде е негда была варошь *Тенохтитланъ* престолно место *Монтецуме*, последнѣгъ мексиканскогъ владоца.

2. *Вера-Крусъ*, на мексиканскомъ заливу, има знатну трговину по мору.

4. РЕПУБЛИКА ЮКАТАНЪ.

§ 494. Држава Юкатанъ была е све до 1841. саставный део одъ Мехика, а тада поста за себе држава. Граничи съ Мехикомъ, с'единѣнимъ државама у средньој Америци, мексиканскимъ и хонду-

раскимъ моремъ. Има у простору 2.200 □ миля и до 600.000 жителя, по пореклу веѣиномъ Индіянаца, а по верозакону римотолика.

Главно є место:

Мерида, где є столица владе (30.000 жителя).

5. ДРЖАВЕ У СРЕДНЬОЙ АМЕРИЦИ.

§ 495. Државе, што долазе у средню Америку граниче съ Мехикомъ, Юкатаномъ, караибскимъ моремъ, Новомъ Гранадомъ (земьоузъ панамскій) и великимъ океаномъ. Имаю све у простору до 13.000 □ миля и до 2 миліона жителя веѣиномъ Индіянаца, Црнаца и Шпаньолаца. По верозакону овде има найвише римокатолика. Влада є републиканска.

§ 496. У среднью су Америци овы петъ држава: *Гватемала*, *Сан-Салвадоръ*, *Никарагуа*, *Костарика* и *Хондурасъ*. Пре су были ове земль меѣу собомъ у свези, а одъ 1848. свеза є та прекинута.

Главнїя су места :

1. *Нова Гватемала*, главна варошь у Гватемали, има свеучилиште и живу трговину (60.000 ж.)

2. *Сан-Салвадоръ*, на югу одъ Гватемале, главно место у републици Салвадору.

3. *Леонъ*, главна варошь у Никарагуи, има свеучилиште.

4. *Сан-Іозе*, главно место у Костарики.

5. *Комаягуа*, главно место у Хондурасу.

6. РЕПУБЛИКА ПАНАМА.

§ 497. Ова є република была саставный део Новой Гранади, али се одъ нь 1855. одцепила. Има у

простору преко 1.000 □ миля, и до 150.000 жителя. Лежи између Коста Рике, караибски мора, Нове Гранаде и тихогъ океана, и протеже се дужъ панамскогъ земљоуза, те тако скопчава северну Америку съ южномъ. Главно е место *Панама* утврђена варошь, има пристаниште.

II. ЮЖНА АМЕРИКА.

§ 498. Южна Америка заузима све земљь, што се одъ панамскогъ земљоуза протежу на югъ. У южной су Америци ове земљь: *Нова Гранада, Венецуела, Еквадоръ, Перу, Боливија, Чиле, Патагонія, Буеносъ Айресъ, Ла Плата, Уругве, Парагве, Бразилія и Гуяна.* Све земљь у скупу имаю у своме простору 309.000 □ миля и до 19 милиона душа.

1. РЕПУБЛИКА НОВА ГРАНАДА.

§ 499. Ова држава граничи са средњомъ Америкомъ, караибскимъ моремъ, Венецуеломъ, Бразиліомъ, Еквадоромъ и великимъ океаномъ, где е и панамскій заливъ. Има у своме простору преко 18.000 □ миля и преко два милиона жителя, кои ма да нису Шпаньолци, говоре шпаньолскій езикъ, а верозакона су римокатоличкогъ. Главна е река *Магдаленина*, коя утиче у караибско море. Главна су метта:

1. *Санта-Фе де Богота*, главно место, има свеучилиште и яку трговину (50.000 жителя).

2. *Картагина* на северу, има добро пристаниште.

2. РЕПУБЛИКА ВЕНЕЦУЕЛА.

§ 500. Ова република граничи съ Новомъ Гранадомъ, караибскимъ моремъ, енглескомъ Гуяномъ и

Бразиліомъ. Има у простору преко 20.000 □ миля и преко милиона жителя, кои су Индіянци и римокатолици. Главна є варошь *Каракасъ*, не далеко одъ караибскогъ мора, има свеучилиште и доста живу трговину.

3. РЕПУБЛИКА ЕКВАДОРЪ.

§ 501. Ова држава граничи съ Новомъ Гранадомъ, Бразиліомъ, републикомъ Перу и великимъ океаномъ. Велика є 15.000 □ миля и има преко по милиона душа. Люди су различногъ порекла, говоре шпаньски, а верозакона римокатоличкогъ. Главна є река *Мараньонъ* или *Амазонъ*. Главно є место *Кито*, (Quito) на подножію брега Чимборасо, има свеучилиште.

§ 502. Ове три републике быяу пређе шпаньске области. 1810. год. устаде Венецуела на оружіе, па се наскоро нъой и Нова Гранада придружи, те 1816. прогнаю Шпаньолце, и 1819. саставе се уєдно, и назову *Колумбія* па и *Еквадоръ* приме у свой савезъ, кои се 1831. прекинуо, те поменуте три републике посташе државе за себе.

4. РЕПУБЛИКА ПЕРУ.

§ 503. Ова држава лежи међу Еквадоромъ, Бразиліомъ, Боливіомъ и великимъ океаномъ, велика є 27.000 □ миля и има до 2 милиона людій найвише Индіянаца и Шпаньолаца. Главный є у земљи верозаконъ римокатоличкій. Главна є река *Мараньонъ*.

§ 504. Република Перу была є уређена држава Инкаса у 1529. кадъ є у ню дошао Пизаро, кои є истомъ државомъ 1535. овладао, подчинивши є

Шпаньолской, одъ коє се после дуге борбе 1824. год. ослободила.

Главна су места:

1. *Лима*, главна у држави варошъ, коя є 1835. основана, не далеко одъ великогъ океана, има свеучилиште коє є найстаріє у Америци. На близу є градъ *Калао* (70.000 жителя).

2. *Куско*, (*Cuzco*) была є престолна варошъ држави Инкаса; има свеучилиште, фабрике и живу трговину.

5. РЕПУБЛИКА БОЛИВІЯ.

§ 505. Ова држава граничи съ републикомъ Перу, царствомъ бразилскимъ, републикомъ Ла-Платомъ, Парагвеіомъ, Чиломъ и великимъ океаномъ. Има у своє простору преко 15.000 □ м. и више одъ 1½ миліонъ людій; већиномъ слободны Индіянаца, али и доста Креола. Главный є єзикъ шпаньолскій, а верозаконъ римокатоличкій.

§ 506. У Боливіи є земля врло бреговита; а брегови су *кордилѣрски*. Найвиши су вр'ови *Илимани* и *Сората*. На североистоку су простране равнице, богате травомъ. Ова држава има богате майдане злата и сребра.

§ 507. Боливія є пређе была саставный део шпаньолскогъ вицекралѣвства, коє се зваше: *Буеносъ-Айресъ*; али се 1824. одцепила одъ Шпаньолске, постала самостална, и по *Боливару*, кои іой помагао, да се ослободи, назвала се Боливія.

§ 508. Главна су места:

1. *Чукисака* или *Ла-Плата*, главно место у држави, има свеучилиште, и на близу майдане сребра.

2. *Потози*, на югу, знаменита варошь са свои майдана, кои одъ свію майдана на свету даю най-више сребра.

6. РЕПУБЛИКА ЧИЛЕ.

§ 509. Ова држава граничи съ Боливіомъ, Ла-Платомъ и великимъ океаномъ; има у простору преко 6.500 □ миля, и до 1½ миліона людіи найвише Индіянаца, Шпаньолаца, Црнаца и други. Люди су већиномъ римокатолици и служе се шпаньолскимъ ѳзикомъ. Чиле се протеже дужъ морске обале. Земля є бреговита (кордилѳрски брегови:) и у овой є земљи вулканъ *Аконкагуа* (21.500) найвишій брегъ у Америци. Велики река нема

§. 510. Овомъ су земљомъ овладали Шпаньолци (Валдивіа Пизаровъ войвода) 1540 и задржаше є у своіой власти. 1810. букне буна, кою Шпаньолска стиша истина, на кратко време, єрь 1818. ѳенераль *Санъ Мартинъ*, прогна изъ земль Шпаньолце, и землю ослободи.

Главна су места:

1. *Санъ-Яго*, главна варошь, лежи усредъ државе, има свеучилиште и живу трговину (до 80.000 жителя).

2. *Валпаризо*, на великомъ океану, има добро пристаниште, и живу трговину (50.000 жит.)

§ 511. Републици Чиле припадаю: 1 острови *Жуанъ Фернандезъ*, леже западно одъ Чиле, и знатни су, што є овде на єдномъ острову (*Isla mas de Тегга*) живео скотскій лаћаръ *Александръ Селкиркъ*, чіи є животь да є повода приповедкама о Робинзону. — Острови *Чилое* леже южно одъ Чиле. На югу ове републике има самостална држава

Арауканъ, где Индіянци живе подъ своимъ поглаварима (Токисъ). У томъ є пределу варошь *Валдивія*.

7. ПАТАГОНІЯ.

§ 512. Патагонія се другчіє зове *Магеланія*, што ю є 1520. *Магеланъ* пронашао. Она граничи: съ републикомъ Чиле, съ Ла-Платомъ, атлантскимъ океаномъ, магеланскимъ мореузомъ и великимъ океаномъ. Има у простору до 20.000 □ миля и преко 150.000 душа. Люди су Индіянци, високогъ стаса, радо иду у пленъ и живе као слободни подъ своимъ старешинама, кои се зову *кацики*.

§ 513. Земля є одъ истока равна и баровита, а одъ запада бреговита. Магеланскій мореузь дели одъ Патагоніє строве *ватрену землю*, (Feuerland) коя се тако зове одъ тамошњи неки брегова, кои ватру бацаю.

Између врха одъ южне Америке, и южногъ пола леже земљь южнога пола (Sidpolarländer) а међу тимъ земляма знатніє су: Новый южный Шотландъ (Скотска), Сандвигъ и нова или южна Георгія. Мисли се, да се око южногъ обртногъ круга протеже *сува земля*, коя є до садъ непозната, и којой и поменуте земљь припадаю.

8. РЕПУБЛИКА БУЕНОСТЬ АЙРЕСЪ.

§ 514. Ова є република све до 1853. была у свези съ државама *Ла-Плата*, али се поменуте године одъ нњи одцели и постане за себе. Граничи съ Пататоніомъ, атлантскимъ океаномъ, Ла-платомъ и републикомъ Чиломъ. Има у простору 3.500 □ миля, и до 350.000 людій различногъ порекла, а верозакона римокатоличкогъ. Главне су реке Ла-

Плата и *Ріо Негро*, коя є граница према Патагоніи. Главно є место: *Буєносъ Айресъ*, пређе главна варошь у Аргентинской (Ла-Плата) републици; лежи на Ла-Плати, има свеучилиште, живу трговину и до 122.000 жителя.

9. РЕПУБЛИКА ЛА-ПЛАТА.

§ 515. Ла-Плата се зове другчіє аргентинска република, и граничи съ Буєнос-Айресомъ, Чиломъ, Боливіомъ, Парагвеіомъ, Бразиліомъ Уругвеіомъ и атлантскимъ океаномъ. Има у простору преко 30.000 □ миля и близу 2 миліона людій већиномъ Индіянаца и Креолаца; по верозакону римокатолика.

§ 516. Земля є на западу бреговита, а на югоистоку равна, где се простиру лепе поляне. Найвећа є река *Ла-Плата*.

§ 517. Република Ла-Плата (са Боливіомъ, и Парагвеіомъ) беше пре саставный део шпаньолскомъ вице-кралѣвству *Буєносъ Айресу* (основано є 1535.) и остала є подъ Шпаньолцима до 1816. а тадъ се одъ Шпаньолске одцепила и постала за себе. У Ла-Плати поста после тога више (14) држава, коє су међу собомъ у свези. Влада є републиканска.

§ 518. Главна сума: *Парана* главна варошь у републици; и *Кордова* има свеучилиште.

10. РЕПУБЛИКА УРУГВЕ.

§ 519. Ова држава граничи съ Ла-Платомъ, Боливіомъ и Бразиліомъ, има у простору 5.000 миля, и 250.000 жителя, Шпаньолаца и други дошляка. Земля є већиномъ равна, найвећа є река *Негро* и *Ла-Плата*.

§ 520. У овой су земљи римски калуђери, што се зову єзуити, основали државу, коіомъ є после овладала Португалска, одъ коє дође Уругве подъ Бразилію (1823.). После неколико година (1828.) одцепи се Уругве одъ Бразиліє и постане држава за себе. Главна є варошь *Монтевидео*, на реци Ла-Плати, има пристаниште, и живу трговину (35.000 жителя).

11. РЕПУБЛИКА ПАРАГВЕ.

§ 521. Ова република лежи између држава: Ла-Плате, Боливіє и царства бразиліянскогъ. Велика є 4.000 [ ] миля и преко 300.000 людіѣ Креолаца и Индіянаца. Земља є нешто равна, а нешто брегови-та; велики река нема.

§ 522. Ова є земља одкривена у 16. веку; и ту у 17. веку єзуити подигоше за себе државу. У половини 18. века (1756.) прогнаше Шпаньолци єзуите, и заузеше ту земљу за себе. 1811. одцепи се Парагве одъ Шпаньолске, и поста самостална држава.

§ 523. Главно є у овой држави место *Асумп-сионъ*, на реци Парагве; єсте средиште свой земальской трговини (20.000 жителя).

12. ЦАРСТВО БРАЗИЛІЯНСКО.

§ 524. Ово царство граничи съ Парагвеомъ, Боливіомъ, Перуомъ, Еквадоромъ, новомъ Гранадомъ, Венецуеломъ, Гуяномъ, атлантскимъ океаномъ, Уругвеомъ и Лаплатомъ. Велико є преко 130.000 [ ] м. и има преко 7½ милиона жителя: Португалаца, Индіянаца, Црнаца и други. У земљи се найвише говори португалски; а по верозакону люди су већиномъ римокатолици.

§ 525. Бразилія є царство, коимъ управля єдно лице, *царъ*, и то ограничено, єрь законе поставля у договору са народномъ скупштиномъ. Престо' є наследанъ, и само мушка деца могу быти цареви.

§ 526. Земля є у Бразиліи само на северу равна, а иначе бреговита. Брегови нису врло високи. Главніє су реке:

1. *Мараньонъ*, у кою утиче више повећи река.

2. *Парана*.

3. *Франциско*.

§ 527. Бразилія ніє ни учему толико напредна, као слободне с'динїне северо-американске државе. Земля є плодна, али се зло ради. Овде роди различно жито, воће; далѣ: кафа, памукъ, шећерна трска, пириначъ, и т. д. Има многе шуме съ добримъ дрвима. Земля є богата у минералима, а особито у злату. Има доста и драгогъ каменя. — Народна є образованость напуштена, као годъ и трговина и занати.

§ 528. Бразилію є пронашао Португалацъ *Кабралъ* (1.500) и подчиніо є Португалској, одъ кое пређе на Шпаньолску (1.580); али 1640 опетъ дође подъ власть Португалаца. Кадъ су у Европи 1807. Французи овладали Португалскомъ, краљ са своіомъ родбиномъ пребегне у Бразилію, кою начини краљвствомъ, а 1822. постане самостално царство. Саданїй є царъ у Бразиліи *Педро II*.

§ 529. Бразилія се дели на 18 областїй; а главнія су места:

1. *Рио де Жанейро* главна и престолна варошь у земљи, на заливу одъ атлантскогъ океана; има свеучилиште, утврђено и добро пристаниште, мно-

ге лепе зграде, фабрике, живу трговину, и преко 250.000 ж. (преко 100.000 црнаца).

2. *Баја*, утврђена варошъ на атлантскомъ океану, има 180.000 ж. фабрике и живу трговину.

3. *Пернамбуко*, на атлантскомъ океану, има добро пристаниште, и живу трговину (60.000 ж.)

13. Г У Я Н А.

§ 530. Гуяна граничи съ Бразиліомъ, Венецуеломъ и атлантскимъ океаномъ; има у простору 9.000 □ м. и преко 250.000 жителя: индіянаца, европаца, и црнаца, кои одбегоше свое господаре.

У Гуяни имаю свое землѣ: Енглези, Холандези и Французи.

I. ЕНГЛЕСКА ГУЯНА.

§ 531. Енглеске землѣ у Гуяни леже између Венецуеле и холандске Гуяне, имаю преко 4.700 □ м. и преко 150.000 жителя; те тако заузимаю више одъ половине одъ целе Гуяне. Главно е место *Доритаунъ* (Georgetown или Stabroek) на атлантскомъ океану, тргуе особито съ кафомъ, шећеромъ, памукомъ и румомъ.

II. ХОЛАНДСКА ГУЯНА.

§ 532. Холандска Гуяна зове се другчѣ *Суринамъ*, лежи међу енглескомъ и францускомъ Гуяномъ, има 2.800 □ миля, и до 70.000 жителя већиномъ црнаца. Главно е место *Парамарибо*.

III. ФРАНЦУСКА ГУЯНА.

§ 533. Француска Гуяна или *Кавиъ* (Cayenne) граничи съ холандскомъ Гуяномъ и Бразиліомъ, има

1.500 □ миля, и до 30.000 жителя већиномъ Црнаца. Главно є место *Кавиъ* на не здоровомъ острову; куда Француска шалъ свое заточенике.

II. ЗАПАДНА ИНДИЈА.

§ 534. Западномъ Индіомъ зову се многи острови, кои леже између северне и южне Америке, а одељни су одъ суве земљѣ мексиканскимъ заливомъ и караибскимъ моремъ. Сви ови острови имаю у скупу до 5.000 □ м., и преко 3 и по мил. жит., одъ кои су две трећине Црнци, а остало европци, особито Енглези, Французи и Шпаньолци: По верозакону люди су већиномъ хришћани, а међу Црнцима има јошъ и незнабожаца.

§ 535. Земља є на овимъ островима бреговита, а гдекои су брегови вулкани. Земља є яко плодна, и роди: шећерну трску, кафу, врло добаръ дуванъ, памукъ, индиго, и многе друге ствари.

§ 536. Земљѣ, што долазе у западну Индию, припадаю европскимъ народима: Шпаньолцима, Енглецима, Французима, Холандезима, Данцима и Шведима. На острову *Хаити* или *Санъ-Доминго* єсу две државе самосталне.

§ 537. Острови у западној Индији овако се деле:

1. Бахамски острови.
2. Велики Антили.
3. Мали Антили.

I. БАХАМСКИ ОСТРОВИ.

§ 538. Ови острови леже одъ Флориде па до велики Антила. Свега има преко 500 острова, међу којима има 14 већи. Сви су острови енглески.

Главніи су острови: 1. *Бахама*, найвећій островъ, на комъ нико не живи. 2. *Провидансъ*, 3. *Гвананахи* или *Санъ-Салвадоръ*. Овай е островъ зато знатанъ, што е нѣга првогъ Колумбъ (1492. 12. Окт.) пронашао.

II. Велики Антили.

§ 539. Острови, што се зову *Велики Антили*, леже южно одъ бахамски острова између старогъ бахамскогъ канала и караибскогъ мора. Найвећи су ови.

I. *Куба*, найвећій островъ међу великимъ Антилима, има преко 2.000 □ миля, и преко милиона людій. Овай островъ припада Шпаньолской. Главна су места:

1. *Хавана*, утврђена главна варошь на острову, има свеучилиште, фабрике за дуванъ и чоколаду, живу трговину, добро пристаниште и многе лепе зграде. У катедралной цркви леже кости Колумбове. (180.000 жителя.)

2. *Сан Яго де Куба*, има утврђено пристаниште, и живу трговину.

II. *Ямаика*, (280 □ м. и 400.000 жит.) лежи югоисточно одъ Кубе, и припада Енглеской. Главна су места *Сан Яго де ла Вега*, или *Спаништаунъ* (Spanishtown) главно место; и *Кингстнъ*.

III. Островъ *Хаити* или *Сан-Доминго* (1.400 □ миля и 800.000 жителя) зове се јошъ и *Хишпаниола* и лежи источно одъ Кубе; разделѣнъ е на две државе. Маня или западна половина одъ овогъ острова (560 □ миля и 650.000 жителя) било е негарско царство одъ 1852. до 1859. и царъ црнацъ звао се *Фаустинъ I. Сулукъ*; а одъ 1859. тамо е република.

Главнo е место : *Портъ о Принсъ* (Port-au-Prince) на западной обали, има градъ и пристаниште. — Већа источна половина одъ острова (840 □ миля 150.000 жителя) есте република *Сан-Доминго*, где е и главна варошь *Сан-Доминго*, има свеучилиште, пристаниште, живу трговину и саборну цркви, где е лежао Колумбъ све до 1794. Ово е прва варошь, кою су Европци назидали (1504.) у Америци.

4. *Порторико*, (185 □ м. и 380.000 жителя) лежи источно одъ Хаити, припада Шпаньолцима. Главнo е место *Санъ Жанъ де Порторико*.

III. Мали Антили.

§ 540. Мали Антили, или караибски острови леже између Порторика и Венецуеле. Главни су острови:

1. *Девоячки (виргински)* острови, припадаю Данцима, а нешто Шпаньолцима и Енглезима. Главнъ е островъ *Сан-Кроа*, припада Данской.

2. Островъ св. Вартоломеа (*San-Barthelemy*)

3. Островъ *Антигуа*, енглескiй е.

4. Острови *Гваделупъ* и 5. *Мартиникъ* Француски су.

6. *Барбадосъ* 7. *Табаго*, и 8. *Тринидадъ*, припадаю Енглезима. Тринидадъ е najveћiй островъ међу малимъ Антилима.

ОКЕАНІЯ.

I.

ОБШТІЙ ОПИСЬ.

§ 541. Океанія се зове іошъ *Южна Индія* и *Полинезія* и лежи у великомъ океану између источне Азіе, западне Америке, и южногъ леденогъ мора.

§ 542. Океанія са свима островима, што іой припадаю има до 160.000 □ миля, али само до 3 миліона жителя, кои су по своме пореклу нешто одъ *малайске расе*, и врло се мало разликую одъ Европаца; нешто одъ *црначке расе*, али се опеть одъ црнаца разликую; а нешто су *Европци* кои се овамо доселише. По свомъ верозакону већиномъ су незнабожци, неки су прави дивляци, кои и саме люде еду; а неки су и осимъ Европаца Хришћани.

§ 543. Земля е у Океаніи већиномъ бреговита; али брегови нису врло високи, као у Азіи и Америци. Океанія е сиромашна у рекама, које често усишу. Главна и највећа река у Океаніи *Мурре* (Murray).

§ 544. Земля е у Океаніи доста плодна, али се текъ у новіе доба почела брижљивіе радити. Осимъ билькій, које су домаће у Океаніи, Европци сею и многе европске бильке, које лепо напредую. Люди негую овде многе овце, баве се риболовомъ, и у майданима, кои су богати, копа се много злато, бакаръ, олово, гвожђе, каменный угаль и т. д. У Океаніи има садъ већъ доста фабрика, па и трговина е прилично напредна.

§ 545. Океанія лежи на южной и источной половини одъ наше землѣ; и пресеца е южный обртный кругъ тако; да су неки краєви одъ Океаніе у томъ поясу; (две петине) а неки (три петине) у умереномъ.

§ 546. Океанію деле: на суву земљу *Новый Холандъ*; на шесть велики, и многе мале острове.

II. ОПИСЪ ПОЕДИНЫ ЗЕМАЛЯ.

НОВЫЙ ХОЛАНДЪ.

§ 547. Ову су землю пронашли Холандези 1616. То є великій островъ, кои лежи югоисточно одъ сундски острова. Има у своме простору 140—150.000 □ миля, али само преко по миліона жителя, кои су океански црнци и европци, што се овде насе-лише.

§ 548. Земля є у Новомъ Холанду на обалама равна, а унутри у земљи бреговита; али брегови нису врло високи. Найвећа река *Муре* на югоисто-ку, утиче у александринско єзеро.

§ 549. На обалама Нове Холандіе имаю Енгле-зи петъ колонія.

1. *Новый южный Велсъ* (Neu-Süd-Wales). на юго-источной страни. Овде су пронађени 1851. врло богати майдани одъ злата, и одъ то доба ова ко-лонія яко напредує. Главно є место 1. *Сидни* (Si-dney) найзнатнія варошь у енглескимъ населбина-ма у Океаніи, има добро пристаниште, фабрике и живу трговину и 80.000 жителя.

2. *Викторія*, на югоисточномъ углу. Главно є место *Мелбурнъ*, има свеучилиште, и живу тргови-ну, (70.000 жителя).

3. *Южна Океанія*, где є главна варошь *Аде-лаида*.

4. *Северна Океанія*, где є главна варошь *Вик-торія*. Енглези су ове краєве напустили, и отуда се расселили.

2. ШЕСТЬ ВЕЛИКИ ОСТРОВА У ОКЕАНИИ.

§ 550. Шестъ велики острова, што при-падаю Океаніи, леже нешто на североистокъ, а нешто на югоистокъ одъ Новогъ Холанда. Остро-ви су ово :

1. *Нова Гвинея*, на североистоку одъ Новогъ Холада, есте найвећій островъ у Океаніи; (12.000 □ миля). У средини острова живе малайци, а на обалама океанскимъ прици. Европци іошъ добро непознаю овай островъ.

2. *Нова Британія*, лежи источно одъ нове Гвинее; на нѣму живе океански прици.

3. *Новый Ирландъ*, лежи североисточно одъ Нове Британіе. Не далеко одъ Новогъ Ирланда есте островъ новый Хановерь.

4. *Нова Каледонія*, лежи источно одъ новогъ южногъ Велса.

5. *Новый Селандъ*, южно одъ нове Каледоніе, има два острова. Люди су овде были пре врло сурови, али су садъ питоміи, примили су хришћанство и признаю надъ собомъ власть енглеску. Главно є место *Велингтънъ*.

6. *Ван-Дименс-ландъ*, зове се другчіе *Тасманія* (пронашао є 1633. Холандезъ Тасманъ); лежи южно одъ новогъ Холада. Овде имаю Енглези свою населбину, у којой живе слободни Енглези, и кривци кои су овде заточени. Главно є место *Хобартаунъ*.

3. МАЛИ ОСТРОВИ У ОКЕАНИИ.

§ 551. Мали острови, што припадаю Океаніи, леже нешто на северъ, а нешто на югъ одъ Екватора.

Међу островима, што су на северу одъ екватора, знаменитіи су:

1. *Маріански* или *Ладронски* (лопоски) острови, леже источно одъ Филипински острова, и припадаю Шпаньолцима.

2. *Каролински* или *Ново-филипински* острови, леже югоисточно одъ маріански. На нѣима живе врло сурови и дивљи люди.

3. *Сандвигски* (*Sandwich*), острови, леже далеко на истокъ. Люди су на овимъ островима ма-

лайске расе, христіяни и доста образовани. Надъ њима влада краљъ. Найвећий в островъ *Оваихи*, где су урођеници 1770. убили *Кока*, кои є обповіо светъ. Главна є варошъ *Хополулу* на острову *Оваху*.

Међу островима, што леже јужно одъ екватора, знатни су:

1. *Адмиралитетски* острови, на северозападу одъ нове Гвинее, жители су сурови црнци.

2. *Соломонови* острови зову се и *Нова Георгія*, леже источно одъ нове Британіе. Люди живе подъ своимъ краљемъ.

3. *Нови Хебриди* или *острови св. Духа*, леже северно одъ Нове Каледоніе. Жители су сурови црнци.

4. *Пріятельски* или *Тонга* острови, леже источно одъ новы Хебрида. Жители су хришћани и имаю свогъ краља.

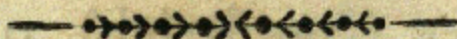
5. *Друштвени* острови, леже источно одъ пріятельски острова. Овде су люди међу свима океанцима најобразовании, верозаконна хришћанскогъ, и имаю уредну државу. Одъ 1843. Француска закриљава ове острове.

6. *Низки* или *опасни* острови, леже источно одъ друштвени острова. Жители су садъ хришћани.

7. *Маркезски* острови, североисточно одъ низки острова. Люди се на овимъ островима одликую своіомъ лепотомъ, али су сурови. Ови острови припадаю садъ Французима.

8. *Источни* острови, (*Oster-Insel*) леже најдалъ на истоку међу океанскимъ островима, на којима живе люди.

Осимъ овы довде споменуты острова има у Океаніи јошъ много острова, кои су манъ важни.

$59 \frac{8}{15} \times 35 \frac{6}{7}$

Olleksiä

Wikingin

Alessa

W

Curiosities

84

L

D

S

93 1/2
 30 1/2
 40 1/2
 0
 4 1/2
 30 1/2
 23 1/2
 6 1/2

10 1/2
 20 1/2
 30 1/2
 40 1/2
 50 1/2
 60 1/2
 70 1/2
 80 1/2
 90

90 66 2/3

